

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİNANSAL KRİZLERLE MÜCADELEDE KAMU
HARCAMA POLİTİKASININ KULLANILMASI:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İsmail Cem ARZITAŞ

Danışman
Prof. Dr. Asuman ALTAY

İZMİR - 2014

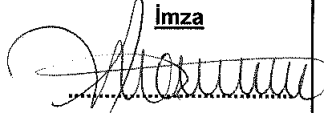
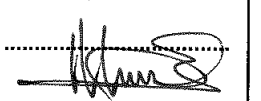
YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2009800112

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : İsmail Cem ARZITAŞ
Tez Başlığı : Finansal Krizlerle Mücadelede Kamu Harcama Politikasının
Kullanılması:Türkiye Örneği

Savunma Tarihi : 16.10.2014
Danışmanı : Prof.Dr.Asuman ALTAY

JÜRI ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Asuman ALTAY	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Haluk EGELİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Mehtap TUNÇ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ()

İsmail Cem ARZITAŞ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Finansal Krizlerle Mücadelede Kamu Harcama Politikasının Kullanılması:Türkiye Örneği" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Finansal Krizlerle Mücadelede Kamu Harcama Politikasının Kullanılması: Türkiye Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../2014

İsmail Cem ARZITAŞ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Finansal Krizlerle Mücadelede Kamu Harcama Politikasının Kullanılması:

Türkiye Örneği

İsmail Cem ARZITAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Mali Hukuk Program

Küreselleşme ile birlikte, finans piyasaları bu sürecin etkisine girmiş ve uluslararası sermaye hareketleri, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finans piyasalarının gelişmesini sağlamıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, özellikle spekülatif amaçlı sermaye hareketleri bu ülkelerde finansal krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde yaşanan krizler ise diğer ülke ekonomilerini de olumsuz etkilemiş ve finansal kriz yaşamalarına neden olmuştur. Türkiye ekonomisi de bu yaşanan gelişmelerden doğrudan ve dolaylı yollardan etkilenecek krizler yaşamıştır.

Türkiye’de yaşanan bu finansal krizlerin bir kısmı spekülatif amaçlı sermaye hareketlerinin etkisiyle meydana gelmiş olmasına rağmen, bazı krizlerde Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarından kaynaklanmıştır. Dünya ekonomileri yaşanan bu krizler sonrası, para ve maliye politikalarına yönelik önlemler almışlardır. Aynı zamanda Türkiye ekonomisi de yaşanan bu krizlere karşı bir takım harcama önlemleri almıştır. Ülkemizde de yaşanan krizler sonrasında ekonomik yapıyı düzeltmek için kamu harcama politikasına başvurulmuş ve ağırlıklı olarak daraltıcı harcama politikası kullanılmıştır.

Çalışmamızda Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan krizler, krize neden olan etkenler ve krizlerle mücadelede uygulanan kamu harcama politikası üzerine bir inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Maliye Politikaları, Kamu Harcamaları, Çözüm Önerileri.

ABSTRACT
Master's Thesis
Use of Public Expenditure Policy in the Fight against Financial Crisis:
Turkey Example
İsmail Cem ARZITAŞ

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Finance
Fiscal Law Program

With globalization, financial markets have been affected by the influence of this process and the international capital movements have lead to development of finance markets of the under-developed and developing countries. Along with these positive developments, especially the speculative capital movements have caused experiencing of financial crises in these countries. The crises experienced in these countries have affected the economies and lead to financial crises also in other countries. Turkish economy has experienced crises due to direct and indirect influence of these developments.

Although some of these financial crises have occurred due to speculative capital movements in Turkey, some crises have resulted from the structural problems of Turkish economy. World economies have taken measures aiming at monetary and finance policies after these crises. At the same time, Turkey has taken a series of expenditure measures against these crises occurring in the Turkish economy. Public expenditure policy has been applied to correct the economic structure following the crises in our country and mainly, contractionary economic policy has been used.

This study examines the crises experienced in Turkey after 1980, the factors leading to crises and the public expenditure policy that has been applied in the fight against the crises.

Keywords: Financial Crisis, Finance Policies, Public Expenditures, Solution Recommendations.

FİNANSAL KRİZLERLE MÜCADELEDE KAMU HARCAMA POLİTİKASININ KULLANILMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZ KAVRAMI VE TEORİK BOYUTLARI

1.1.FİNANSAL KRİZ KAVRAMI	3
1.1.1.Reel Kriz Kavramı	5
1.1.2. Finansal Kriz Göstergeleri	5
1.2.FİNANSAL KRİZLERİN NEDENLERİ	8
1.2.1. Küreselleşme ve Finansal Serbestleşme	8
1.2.2. Sürdürülemez Makroekonomik Politika ve Koşulları	10
1.2.3.Asimetrik Enformasyon, Ters seçim ve Ahlaki Risk	11
1.2.4.Sürü Psikolojisi	12
1.3.FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ	13
1.3.1. Parasal Krizler	13
1.3.2.Bankacılık Krizleri	14
1.3.3.Borç Krizleri	15
1.4.FİNANSAL KRİZ TEORİLERİ	15

1.4.1.Birinci Nesil Kriz Modelleri (Kanonik Kriz Modeli)	16
1.4.2.İkinci Nesil Kriz Modelleri (Kendi Kendini Doğrulayan Kriz Modeli)	17
1.4.3.Üçüncü Nesil Kriz Modelleri (Yayılma Bulaşma Etkisi Modeli)	19
1.4.4.Dışsal Faktörlere Vurgu Yapan Modeller	20
1.4.5.İkiz Kriz (Twin Crises) Modeli	21
1.5. FİNANSAL KRİZLERİN SONUÇLARI	22
1.5.1. Piyasa Ekonomisi Açısından Ortaya Çıkardığı Sonuçlar	22
1.5.2.Kamu Ekonomisi Açısından Ortaya Çıkardığı Sonuçlar	24
1.6. FİNANSAL KRİZLERLE MÜCADELEDE KAMU HARCAMA POLİTİKASI	26
1.6.1.Genişletici Kamu Harcama Politikası	26
1.6.2.Daraltıcı Kamu Harcama Politikası	28

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLER VE UYGULANAN KAMU HARCAMA POLİTİKALARI

2.1. DÜNYADA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLER	30
2.1.1. 1994 Meksika Krizi	32
2.1.1.1. 1994 Meksika Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri	32
2.1.1.2. 1994 Meksika Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler	34
2.1.1.3 1994 Meksika Krizi Sonrası Alınan Tedbirler	36
2.1.2. 1997 Güneydoğu Asya Krizi	39
2.1.2.1. 1997 Güneydoğu Asya Krizinin Çıkış Nedenleri	39
2.1.2.2. 1997 Güneydoğu Asya Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler	43
2.1.2.3. 1997 Güneydoğu Asya Krizi Sonrası Alınan Önlemler	46
2.1.3. 2001 Arjantin Krizi	49
2.1.3.1. 2001 Arjantin Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri	49
2.1.3.2. 2001 Arjantin Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler	52
2.1.3.3. 2001 Arjantin Krizi Sonrası Alınan Önlemler	53
2.1.4. 2008 Mortgage Krizi	55
2.1.4.1. 2008 Mortgage Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri	55
2.1.4.2. 2008 Mortgage Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler	57

2.1.4.3 2008 Mortgage Krizi Sonrası Alınan Önlemler	58
2.2. DÜNYADA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLERLE MÜCADELEDE KAMU HARCAMA POLİTİKALARI	59
2.2.1 1994 Meksika Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası	60
2.2.2. 1997 Asya Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası	61
2.2.3. 2001 Arjantin Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası	65
2.2.4. 2008 Mortgage Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE FİNANSAL KRİZLER VE KAMU HARCAMA POLİTİKALARI

3.1. TÜRKİYEDE FİNANSAL KRİZLERİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER	69
3.2. 1994 TÜRKİYE FİNANS KRİZİ	72
3.2.1. Krizin Ortaya Çıkış Nedenleri	73
3.2.1.1. 5 Nisan 1994 Krizi ve İstikrar Programı	76
3.2.2. 1994 Krizi İle Alınan Kamu Harcama Tedbirleri	77
3.2.3. 1994 Türkiye Finans Krizinin Sonuçları	85
3.3. TÜRKİYE 2000 KASIM VE 2001 ŞUBAT FİNANSAL KRİZLERİ	89
3.3.1 Krizin Ortaya Çıkış Nedenleri	89
3.3.1.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	94
3.3.2. Türkiye 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ile Alınan Kamu Harcama Tedbirleri	98
3.3.3. Türkiye 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerinin Sonuçları	102
3.4. 2008 TÜRKİYE FİNANS KRİZİ	105
3.4.1. Krizin Ortaya Çıkış Nedenleri	105
3.4.1.1 Kriz Döneminde Açıklanan Önlem Paketleri	106
3.4.3. 2008 Türkiye Finans Krizi İle Alınan Kamu Harcama Tedbirleri	109
3.4.3. 2008 Türkiye Finans Krizinin Sonuçları	116
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	127

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri	s. 7
Tablo 2: Arjantin’de Uygulanan İstikrar Programları (1960-1995)	s. 50
Tablo 3: Çeşitli Ülkelerde Bazı Finansal Kuruluşların İflası (2008-2009)	s. 57
Tablo 4: Doğu Asya Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi Ve Kamu Kesimi Dengesi	s. 62
Tablo 5: 1990-1994 Sermaye Hareketleri (Milyon \$)	s. 74
Tablo 6: Konsolide Bütçe Gider Gerçekleşmeleri (1988-1995) (Milyar TL)	s. 78
Tablo 7: Transfer Türlerine Göre Ödeneklerin Toplam Transfer Harcamaları İçindeki Payı (%) (1985-1996)	s. 81
Tablo 8: Sosyal Güvenlik Harcamalarının Toplam Transferler ve GSMH İçindeki Payı (%) (1985-1996)	s. 83
Tablo 9: Başlıca Makro Ekonomik Göstergeler (1994-1999)	s. 85
Tablo 10: Program Hedefleri	s. 95
Tablo 11: Konsolide Bütçe Gider Gerçekleşmeleri (1996-2003) (MilyarTL)	s. 98
Tablo 12: Konsolide Bütçe Cari Gider Gerçekleşmeleri Yüzde Dağılım	s. 99
Tablo 13: Bütçe Gider Gerçekleşmeleri (1997-2003)	s. 101
Tablo 14: Temel Ekonomik Göstergeler (1999-2004)	s. 103
Tablo 15: Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları (2008-2012)	s. 111
Tablo 16: Sosyal Güvenlik Kurumu Harcamaları (2008-2012)	s. 113
Tablo 17: Genel Devlet Kamu Harcamaları (2008-2012)	s. 114
Tablo 18: Temel Ekonomik Göstergeler (2008-2013)	s. 117

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Finansal Kriz Çeşitleri

s. 5

KISALTMALAR

AIG	American International Group
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu
CİD	Cari İşlemler Dengesi
ERM	Döviz Kuru Mekanizması
FED	Amerika Merkez Bankası
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayrı Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
GV	Gelir Vergisi
IFC	Uluslararası Finans Şirketi
IMF	Uluslararası Para Fonu
IMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
KKD	Kamu Kesimi Dengesi
KOSGEB	Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KV	Kurumlar Vergisi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OVMP	Orta Vadeli Mali Plan
OVP	Orta Vadeli Program
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PSBR	Kamu Kesimi Harcama Gereği
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Devletler, vatandaşlarının kamusal ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliğinden doğmuştur. Bu sebeple devletler, vatandaşlarının adalet, güvenlik ve diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Devletin toplumun ihtiyaçları olan, kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için, harcamalar yapması gereklidir.

Bu şekilde kamusal zaruri ihtiyaçların karşılanması amacına yönelik olan kamu harcamaları, toplumun beklentilerinde meydana gelen değişimlerden, siyasal ve ekonomik krizlerden etkilenerken zaman içinde çeşitlenerek hızla artmıştır. 1930 Ekonomik Buhranından sonra tüm dünyada etkili olan, Keynesyen politikaların etkisi ve II. Dünya Savaşı'nda yıkılan ülkelerin imarına yönelik çalışmaların artması, bunlara ek olarak, "Refah Devleti" anlayışının ortaya çıkması bu artışı hızlandırmıştır.

Kamu harcamalarının hızlı bir şekilde artması, beraberinde olumlu ve olumsuz birçok faktörün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kamu harcamalarının ortaya çıkardığı faktörler ekonomik refah ve hızlı ekonomik büyüme gibi olumlu sonuçları yanında, devletin büyümesi, siyasal istikrarsızlıklar, kaynakların verimsiz kullanımı, vergi yüklerinin artmasına ve bütçelerin sürekli bir şekilde açık vermesi ve enflasyon gibi olumsuz sonuçlardır.

Devletin hızla artan kamu harcamalarını karşılama da vergi gelirlerinin yetersiz kalması, bütçe açıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bütçe açıklarının finanse edilmesi zorunluluğu, borçlanma ve para arzı gibi finansman metotlarının kullanılması, devletin harcama kalemlerine ek yük getirdiği gibi, kamu hizmetlerinin zamanla azalıp, daha dar bir kesime kaynak pompalanması şekline dönüşmektedir. Bu yeni kesimlerin oluşturduğu talep baskısı, yükselen faizlerin getirdiği ek yükler ve parasal genişleme enflasyon sürecini hızlandırabilmektedir. Enflasyonun rakamsal düzeyde etkileri, kamu harcamalarını da etkilediği gözlemlenebilmektedir.

Türkiye ekonomisi açısından köklü değişikliklerin meydana geldiği 1980 sonrası dönemde, uygulamaya konulan (temelde piyasa ekonomisine geçiş süreci) ekonomi politikalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak, toplumun ihtiyaçlarında ve

bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için kamu harcamalarında önemli artışlar meydana getirdiği görülmektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının gittikçe artması ve ekonomik krizlerin bir istikrarsızlık unsuru olarak kamu harcamaları üzerinde etkisinin olduğu bir gerçektir. Çalışmamızda 1980 sonrası Türkiye’de ve dünyada yaşanan ekonomik krizlerin kamu harcamaları üzerine etkisi incelenmiştir.

Dünya’da ve Türkiye’de finansal krizlerle mücadelede kamu harcama politikalarının kullanılması konusunun araştırıldığı bu çalışmanın birinci bölümünde finansal kriz kavramı ve teorik boyutlarının kavramsal erevesi ele alınacak, finansal krizlerin nedenleri, türleri, teorileri ve ortaya çıkardığı sonuçlardan bahsedilecek ve kamu harcama politikalarının birbirleriyle olan ilişkisi incelenecektir.

İkinci bölümde, Dünya’da yaşanan finansal krizlerin ortaya çıkış nedenleri, yol açtığı iktisadi ve mali etkiler ve kriz sonrası alınan tedbirler konularında yapılan düzenlemeler incelenecek olup yaşanan bu finansal krizlerde kamu harcama politikalarının nasıl kullanıldığına yer verilecektir. lke rnekleri olarak Meksika, Güneydoğu Asya, Arjantin ve ABD seçilmiştir.

nc bölümde ise, çalışmamızın temel konusu olan Türkiye’de yaşanan finansal krizlerin çıkış nedenleri, mali ve iktisadi etkileri ve alınan tedbirler araştırılmış olup, kamu harcama politikasının bu krizlerden çıkıştaki rolü incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZ KAVRAMI VE TEORİK BOYUTLARI

Finansal Kriz, finans sektöründe yaşanan istenmeyen olumsuzluklar neticesinde finansal kurumların bazılarının faaliyetlerine son vermesi durumuyla karşılaşması, diğer bir ifade ile batması, batmayanların da sermayelerinin önemli ölçüde eriyerek azalması durumudur¹.

Piyasalarda etkin işleme gücünün bozulmasının yanı sıra reel ekonominin yıkıcı etkilere uğradığı kriz olarak da tanımlanmaktadır. Finansal krizler temel olarak finansal piyasalardaki aşırı dengesizliğe dayanmaktadır².

1.1.FİNANSAL KRİZ KAVRAMI

Kriz sözcüğü “*Krinein*” kökünden gelmekte ve krisis sözcüğü karar verme anlamındadır. Zamanla bu sözcük istikrarsızlık ve tehlike anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır³. Kriz “*işletmenin mevcut konumunu ve geleceğini etkileyen hiç beklenmeyen bir anda ortaya çıkan ve genelde önlem alınmakta geç kalınan olumsuz bir durum*” olarak tanımlanmaktadır⁴.

Ekonomik kriz kavramı üzerinde literatürde bir fikir birliği yoktur. Bazıları durgunluk, bazıları resesyon, bazıları enflasyon, bazıları deflasyonu ekonomik kriz olarak adlandırmaktadır. Ekonomik kriz kavramıyla ilgili çeşitli tanımlar vardır. Ekonomik kriz “*tüketici talebindeki ve firmaların yatırımındaki büyük düşüş, yüksek oranlı işsizlik ve dolayısıyla yaşam standartlarının düşmesi*” olarak tanımlanmaktadır⁵.

Bir başka görüşte “*ülke ekonomisini önemli derecede sarsacak ani ve beklenmedik durumda ortaya çıkan genel olayların sonucu*” olarak da

¹ Fatih Özatay, **Finansal Krizler ve Türkiye**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2010, s.19.

² Serdar Öztürk ve Bekir Gövdere, “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2010, ss. 377-397, s.380.

³ C. Erdem Hepaktan ve Serkan Çınar, “Mali Krizler ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:30, Ağustos, Kütahya, 2011, s.156.

⁴ Server Demirci, “Krizler ve Mortgage”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:49, 2011, ss:57,58-78.

⁵ Mahfi Eğilmez, **Küresel Finans Krizi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s.48.

tanımlanmaktadır⁶. Ekonomik kriz resesyon ve depresyon kavramları ile birlikte anılır⁷.

Resesyon ekonomideki büyümenin eksiye düşmesine denilmektedir⁸. Depresyon ise ekonomideki duraklamanın şiddetli ve uzun süreli olmasına denilmektedir⁹.

Ekonomik kriz kavramını oluşum biçimlerine göre iki ana başlık altında inceleyebiliriz. Bu iki ana başlıktan biri reel sektör krizleri diğeri de finansal krizlerdir. Reel sektör krizleri mal ve hizmet piyasası ile işgücü piyasasında ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet piyasasında enflasyon krizi, işgücü piyasasında ise işsizlik krizi olarak ortaya çıkmaktadır.

Finansal krize kavramına yönelik birçok tanım bulunmaktadır. Finansal kriz herhangi bir mal, hizmet ve üretim faktörünün fiyat ve miktarlarında kabul edilen değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanma olarak tanımlanmıştır. Bir başka görüşte ise yine finansal kriz “*bir ülke ekonomisinin makroekonomik dengelerinde ortaya çıkan, önceden bilinmeyen ve öngörülemeyen bazı gelişmeler sonucunda, makro düzeyde ülkenin tümünü, mikro düzeyde firmaları ve bireyleri etkileyen, bulaşıcı ve yaygınlaştıracı etkisi bulunan şoklar*” olarak tanımlanmıştır¹⁰.

⁶ Fatih Yücel ve Hüseyin Kalyoncu, “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, **Maliye Dergisi**, Sayı:159, Temmuz-Aralık, 2010, s.54.

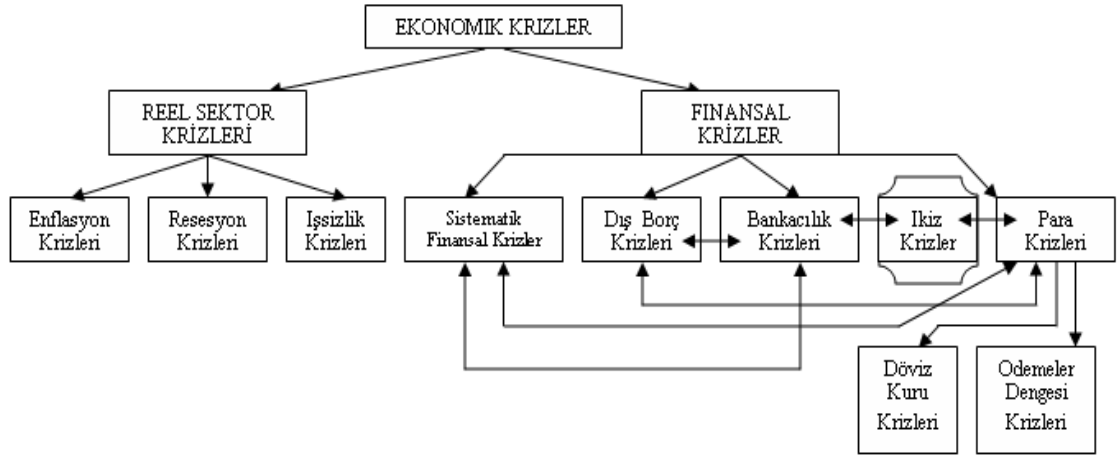
⁷ Demirci, s.58.

⁸ Eğilmez, s.49.

⁹ Demirci, s.58.

¹⁰ Yücel ve Kalyoncu, ss.54-55.

Şekil 1: Finansal Kriz Çeşitleri



Kaynak: Yücel ve Kalyoncu, s.55.

1.1.1.Reel Kriz Kavramı

Mal hizmet ve işgücü piyasasında yaşanan büyük daralmalar reel sektör krizleri olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomide mal ve hizmet piyasasındaki fiyat artışları kabul edilen seviyenin üzerinde ise bu karşılaşılan durum enflasyon krizi olarak adlandırılmaktadır. Fiyatlar genel seviyesindeki artışların, ekonomide yatırımları teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesine durgunluk krizi denilmektedir. Reel sektör krizlerinden bir diğeri olan işsizlik krizi ise emek piyasasındaki işsizlik seviyesinin kabul ya da istenilen seviye oranının üzerinde olması olarak adlandırılmaktadır¹¹.

1.1.2. Finansal Kriz Göstergeleri

Her ne kadar aniden ortaya çıkmış gibi görünseler de finansal krizler “öncü göstergeler” olarak nitelendirilen bir takım ekonomik olaylar sonrasında cereyan etmektedirler. Likidite krizlerinin sinyallerini vermesi ile gerçekleşmesi arasındaki süre reel sektörden kaynaklanan krizlere nazaran daha kısadır. Krize işaret eden göstergeler finansal ve reel sektöre ait mevcut bilgiler arasında yer

¹¹ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler”, 1969-2001, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2011, s.174.

almaktadır. Söz konusu bilgiler ve veriler, dikkatli ve analitik bir şekilde incelendiğinde, sistemin krize dönüşecek zafiyetlerinin belirlenmesine katkıda bulunmaktadır¹².

Krizlerin önceden belirlenmesinde kullanılan öncü göstergelerin seçilmesinde, ülkenin temel makroekonomik kriterleri göz önüne alınarak, olası krizlerde belirleyeceği düşünülen faktörler önemli rol oynamaktadır. Krizin ana nedeninin mali sorunlar olduğu kanaati taşıyorsa, kurulan modellerde; mali açıklar, kamu harcamaları ve bankacılık kesimi kamu kredileri temel olarak alınmaktadır. Sorunun finans sektöründen kaynaklandığı düşünülüyorsa; özel sektör kredileri, parasal büyüklükler, sektörün dış borç kompozisyonu, faiz hadleri ve borsa fiyatları öncü göstergeler olarak öne çıkmaktadır. Benzer şekilde kriz dış ekonomik ilişkilerden kaynaklanan sorunlardan kaynaklanıyorsa; cari işlemler açığı, reel döviz kuru, iç ve dış faiz hadlerindeki farklılıklar, yabancı sermaye akımlarının vadesi gibi göstergeler öncü olarak kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra, kurumsal faktörler ile politik belirsizliklerin ifadesi olarak gölge değişkenler de modellere dâhil edilmektedir.

Finansal krizlere yol açan bu göstergelerin belirlenmesinde ülke ekonomileri arasında farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu göstergeler ortaya koyulurken her bir ekonomi kendi içerisinde mikro temelde değerlendirilmekte ve makro unsurlar da hesaba katılarak bir analiz yapılmaya çalışılmaktadır. IMF bazı göstergeleri birçok ülkede test etmiş ve bunların içinden birkaçını erken uyarı sinyalleri olarak kabul etmiştir. IMF tarafından benimsenen başlıca öncü göstergeler; reel kur, kısa vadeli sermaye hareketleri, kredi genişlemesi, enflasyon, para arzı/rezerv oranı, ihracat hacmi, cari açık, bütçe açığı, kamu harcamaları, bankaların döviz pozisyonları, bankaların tahsili gecikmiş alacakları, yurt içi faiz oranları, iç-dış faiz farkı, borsa endeksleri olarak özetlenebilir.

¹² Melih İpeker, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü**, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/melihipeker.pdf>, 22.03.2002, Ankara, s.26.

Tablo 1: Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri

Mikroekonomik Göstergeler	Makroekonomik Göstergeler
Sermaye Yeterliliği Göstergeleri: Konsolide sermaye yeterliliği rasyosu sermayeli rasyoların frekans dağılımı.	Ekonomik Büyüme: Toplam büyüme Oranları
Aktif Kalitesi Göstergeleri: Kredi veren kurumlar, Sektörel kredi konsantrasyonu, Döviz kredi kullandırılmaları, Batık krediler ve karşılıkları, Zarar eden kamu işletmelerine kullandırılan krediler aktiflerin risk yapısı, Dolaylı krediler, Borç/Öz sermaye oranları, Borç alan kurumlar, Borç/Öz kaynak oranları, Kurum karlılığı, Kurumlara ait finansal durum göstergeleri, Tüketici borçlanmaları.	Ödemeler Dengesi: Cari İşlemler açığı, Döviz rezervlerin yeterliliği, Dış Borçlanma, Dış ticaret hadleri, Sermaye hareketlerinin kompozisyonu ve vade yapısı
Yönetim Kalitesi Göstergeleri: Gider rasyoları, Çalışan başına düşen kar, Finansal kuruluşların sayısındaki büyüme.	Enflasyon: Enflasyonun değişkenliği
Gelir ve Karlılık Göstergeleri: Aktif karlılığı, Öz kaynak karlılığı, Gelir ve gider rasyoları, Yapısal karlılık göstergeleri	Faiz Oranları ve Döviz Kurları: Faiz oranlarının ve döviz kurlarının değişkenliği, Yurtiçi reel faiz oranlarının seviyesi, Döviz kuru istikrarı, Döviz kuru taahhütleri.
Likidite Göstergeleri: Merkez bankasından kullandırılan krediler, Bankalar arası para piyasası faiz oranları, Mevduatların parasal büyüklüklere oranı, Kredi/Mevduat Oranı, Likit aktifler rasyosu.	Kredi ve Aktif Fiyatlardaki Hızlı Büyüme: Kredilerdeki aşırı yükseliş, Aktif fiyatlarındaki aşırı yükseliş.
Piyasa Riski Duyarlılığı Göstergeleri: Döviz kuru riski, Faiz oranı riski, Hisse senedi fiyat riski, Mal fiyat riski.	Yayılma Etkileri: Ticari Etkiler, Finansal piyasa ilişkisi.
Piyasa Göstergeleri: Hisse senetleri dâhil finansal enstrümanların piyasa fiyatları aşırı verim/getiri göstergeleri kredi derecelendirilmeleri, ülke kâğıtlarının getiri mesajları.	Diğer Sektörler: Doğrudan kredi kullandırılmaları ve yatırımlar, Bankacılık sektörüne yapılan kamu yatırımları, Ekonomide vadesi gelmiş ancak ödenmiş borçlar, Reel sektör firmaları ve tüketicilerin bilanço yapılarının zayıflığı, Bankalar arası rekabette yaşanan hızlı gelişim ve değişimler
Finansal Piyasa Yapısı: Bankacılık sektörünün konsantrasyon rasyosu finansal kuruluş sayısı.	

Kaynak: Evans et al. , “Macroprudential Indicators of Financial System Soundness”, International Monetary Fund Occasional Paper, 2000, ss.1-54.

Bu göstergeler içerisinde en yaygın olarak kullanılan ve birçok çalışmada temel olarak kabul edilenler arasında bulunan şu başlıklar önemlidir;

- **Uluslararası rezervler:** Uluslararası rezerv, herhangi bir para biriminin merkez bankaları ve para üstünde söz sahibi kuruluşlarca tutulan miktarıdır. Ancak günümüz koşullarında uluslararası rezerv terimi bu kurumların elinde tuttuğu döviz, altın ve özel çekme haklarını da kapsar. Günümüzde uluslararası rezervlerde baskın para birimi Amerikan dolarıdır.

- **Reel döviz kuru:** Reel döviz kuru, ülkelerdeki fiyat değişimlerini göz önüne alarak hesaplanır. Bir paranın reel satın alma gücü cinsinden değerini ifade etmek üzere kullanılan reel döviz kuru, genellikle ticaret haddi olarak da adlandırılmaktadır. Reel döviz kurunun yükselmesi (düşmesi), ulusal paranın değerini azalttığı (artırdığı) için ihraç mallarını ucuzlatarak (pahalandırarak), uluslararası rekabeti artırır (azaltır).

- **Rezerv yeterliliği (M2/R):** Rezerv yeterliliğinin tespiti için, uluslararası rezervlerin; para tabanıyla, kısa vadeli dış borç stokuyla, ithalatta veya bunların belirli oranlarda birleştirilmeleriyle oluşturulan büyüklüklerle karşılaştırılması kullanılmaktadır.

- **Kredi miktarındaki genişleme:** Kredi genişlemelerinin bir takım finansal kırılganlıkları beraberinde getirmeleri politika yapıcılarının bu olguyu dikkatle izlemelerini gerekli hale getirmiştir. Bununla birlikte, aşırı kredi genişlemelerinin ödemeler dengesi krizlerini tetiklemesi, ekonomik aktivite ve özel tüketimdeki devresel hareketlerle ve reel varlık fiyatlarıyla ilişkisi, ilgili dönemlerde reel döviz kurlarının değerlemesi, ticarete konu olan sektörlerin diğer sektörlerden daha hızlı büyümesi gibi bulgular da aşırı kredi genişlemesi olgusunun reel ekonomi için önemini ortaya koymaktadır.

1.2.FİNANSAL KRİZLERİN NEDENLERİ

1.2.1. Küreselleşme ve Finansal Serbestleşme

Finansal baskılamaya karşı finansal serbestlik politikalarının gündeme geldiği 1970'lerin başından itibaren yapılan akademik tartışmalar, 1980'lerde dünya ülkelerinin büyük bir kısmında finansal sistemlerin ciddi bir şekilde deregülasyonu ile sonuçlanmıştır. Finansal piyasaların daha etkin ve

baskılanmamış bir ortamda müdahalelerden uzak bir şekilde çalışması sonucuna yönelik liberalizasyon uygulamaları, beraberinde ciddi riskler de getirmiştir. Faiz kontrollerinin kalkması, zorunlu rezervlerin azaltılması, piyasaya girişin hem yerli bankalar hem de yabancı bankalar için kolaylaştırılması, yerli paranın konvertibilitesinin sağlanması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi iç ve dış finansal deregülasyon uygulamaları bankacılık sisteminin faiz, döviz kuru, likidite ve ödeyebilirlik risklerini önemli ölçüde arttırmıştır¹³. Finansal liberalizasyon kavramının gelişimi ve entegrasyon uygulamalarının boyutları analiz edildiğinde, finansal sistemin artan risk yapısı daha iyi anlaşılmaktadır.

Finansal liberalizasyon süreci ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde yüksek reel faiz oranından yabancı sermaye girişi teşvik edilmiştir. Sermaye girişi, ulusal paralarını dolara sabitleyerek sabit döviz kuru sistemini uygulayan hükümet politikalarıyla da desteklenmiştir. Finansal liberalizasyona bağlı olarak gelişen yüksek reel faiz oranları, gelişmekte olan ülkelerde finansal sektörün likidite krizlerinin önemli nedenlerini oluşturmaktadır¹⁴.

McKinnon-Shaw hipotezi olarak bilinen finansal serbestlik politikaları her zaman olumlu sonuçlanmamaktadır. Örnek olarak, Latin Amerika'daki finansal baskı sürecini takiben ağırlık kazanan ulusal sermaye piyasalarının liberalizasyonuna yönelik uygulamalar, 1980'li yıllarda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Finansal baskının kaldırılarak kurumsal düzenlemeler yapılmadan finansal liberalizasyon politikalarına ağırlık verilmesi, finansal piyasaları krize açık duruma getirmiştir¹⁵. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin gerekli makroekonomik koşulları sağlamadan, finansal serbestleşmeye geçmesi, ülkeye yarardan çok zarar getirebilmektedir¹⁶. Kısa vadeli sermaye akımları, ancak yüksek faizler sunularak cazip duruma getirilmektedir¹⁷. Bu durum da kriz riskini artırmaktadır.

¹³ Gökhan Karabulut, "Finansal Krizlerin Nedenleri", Der Yayınları, No 328, İstanbul, 2002, s.41.

¹⁴ Frederic S. Mishkin, "Global Financial Instability: Framework, Events, Issues.", **Journal of Economic Perspective**, Cilt: 13, Sayı: 4, 1999, p.10.

¹⁵ J. Williamson, ve M. Mahar, **A Survey of Financial Liberalization**, Princeton University, International Finance Section, Princeton, New Jersey, 1998, p.47.

¹⁶ Aslan Eren ve Bora Süslü, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", **Yeni Türkiye**, Sayı: 41, Yıl: 7, 2001, s. 665.

¹⁷ Yılmaz Akyüz, "Küreselleşme ve Kriz", **İktisat İşletme Finans Dergisi**, Mayıs, 1995, s.14.

1.2.2. Sürdürülemeyen Makroekonomik Politika ve Koşulları

Birçok finansal krizde rol oynayan en önemli etken makroekonomik istikrarsızlıklar olmaktadır. Aşırı genişlemeci para ve maliye politikaları uygulamaları, kredi hacmini arttırıp, borç miktarının artmasına ve gayrimenkul yatırımlarda spekülasyon artışına yol açmaktadır. Genişlemeci politikalar sonucunda artan enflasyonu kontrol edebilmek ve dış dengeyi iyileştirmek amacıyla sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına, borcun geri ödenmesinde güçlüklerle, alınan kredilerin yeterince etkin bir biçimde kullanılamamasına neden olmaktadır.

1990'lı yıllardan itibaren gelişen ülkeler büyümelerini dış kaynağa dayandırmaktadır. Bu sermaye hareketlerinin özendirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ülkelerin bağımsız para veya maliye politikası uygulama şansı ortadan kalkmaktadır. Çünkü yukarıda açıklandığı üzere ülkeler, uzlaşmaz üçlü gereği (sermaye-faiz ve döviz kuru) sadece birisini kontrol edebilmektedir¹⁸. Son yıllarda gelişen ülkelerde döviz kurunu kontrol altına alarak serbest faiz politikası uygulaması yaygınlık kazanmıştır. Bu sayede sermaye girişleri ekonomide makroekonomik ısınma veya "balon etkisi" de denilen yapay bir genişleme etkisi doğurmaktadır. Böylece ulusal para arzı artmakta, borsa spekülasyon biçimde yükselmekte, ulusal para aşırı değer kazanmakta ve sonuçta ihracat gerilerken ithalat artmaktadır. Ekonomik, siyasal veya doğal bir olay ya da gelişme, geleceğe ait beklentileri aniden olumsuzluğa dönüştürebilmekte ve yabancı sermayenin kitleler halinde ana ülkelere geriye dönmesi için ilk kıvılcımı oluşturmaktadır¹⁹. Yakın geçmişteki finansal krizlerin çoğunda buna benzer bir gelişme gözlemlenmektedir.

Makroekonomik etkenler özellikle Latin Amerika ve Türkiye gibi birçok gelişmekte olan piyasalarda, finansal piyasaların krizlere olan duyarlılığını artırmıştır. Ayrıca, bu etkenlerin son zamanlarda ortaya çıkan birçok bankacılık krizinde de etkili olduğu söylenmektedir²⁰. Makroekonomik istikrarsızlıklar

¹⁸ Eren ve Süslü, s.664.

¹⁹ Irma Adelman, "Financial Crises - Causes, Consequences and Remedies", Department of Agricultural and Resource Economics and Policy, Division of California at Berkeley, May, 1999, p.9.

²⁰ Mustafa, Özer, **Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No 1096, Eskişehir, 1999, s.46.

bankacılık sektörü dengesizliklerinin temel nedeni olarak gösterilmektedir²¹. Ampirik çalışmalar, makroekonomik istikrarsızlık ile finansal krizler arasında, önemli karşılıklı etkileşim mekanizmaları olduğunu göstermektedir. Makroekonomik istikrarsızlık, finansal sistemi zayıflatırken, bankacılık krizleri GSMH ve büyüme oranları gibi makroekonomik parametreleri etkilemektedir.

1.2.3.Asimetrik Enformasyon, Ters seçim ve Ahlaki Risk

Genelde bankaların kredi müşterileri arasında asimetrik bilgi problemi vardır. Bankalar güvenli borç alıcılar ile güvensiz borç alıcıları ayırt edemezler. Bankacılık sektörü iyi müşteri ile kötü müşteriyi birbirinden ayıramadığından bütün müşterilerine yüksek faiz uygular. Bu tür uygulama sonucunda ters seçim ortaya çıkar. Kötü müşteri bu yüksek faizi karşılamaya istekli olur. Böylece geri dönmeyen kredilerin oranı artar. Kredi riskine sahip olanlar, kredi alabilmek için daha istekli ve ısrarcı olurlar. Bu tutumları sonucu krediyi alan bu kesim olur.

Ahlaki tehlike günümüz finansal krizlerin en önemli nedenidir. Ahlaki tehlike finansal kurumların “nasıl olsa kurtulacağım” inancından doğmaktadır. Bu terim işlerin kötü gitmesi halinde bedeli ödeyecek olan başkası ise, riski alacak kişinin, alacağı riskin ne kadar olacağına karar vermesi gereken her durum için kullanılır. Finans kesimindekiler, başlarına bir şey gelirse hükümetin kendilerini kurtarmak zorunda olduğunu bildiklerinden her türlü riskli pozisyonları almaya baslar, bu durumda açık pozisyonlar artarak yabancı yatırımcı için kriz beklentisinin doğmasına neden olur. Ahlaki tehlike, tasarruf sahiplerinin, bankaların devlet güvencesinde olduğu mantığı ile mevduatları izlememesi ve bu konuda tedirginlik duymaması ile de iyice artmaktadır. Böylece bankalar devlet güvencesi altında riskli projeleri destekleyerek ekonomiyi genel bir krize sokarlar. Ahlaki tehlike sadece bankacılık sektöründen kaynaklanmaz, aynı zamanda kamudan da kaynaklanabilir. Gelişen ülkelerin dış kredilere (özellikle

²¹ M. Nejat, Coşkun, “Türkiye Ekonomisinde Krizlerin Reel Sektöre Etkileri”, **Kriz ve IMF Politikaları**, Ed: Ömer Faruk Çolak, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2001, s.42.

IMF kredilerine) güvenerek yüksek maliyetli yapısal tedbirleri almamaları kamunun ahlaki tehlikesini yansıtır²².

1.2.4.Sürü Psikolojisi

Ekonomik büyüklükleri sürekli kötüye giden bir ülkenin krize girmesi doğaldır. İktisadi birimler ülke ekonomisi ile ilgili bu bilgileri rasyonel olarak değerlendirdiğinde spekülative ataklar krizi tetiklemektedir. Fakat ülke ekonomisinin verileri normal olduğu halde, iktisadi birimlerin bu bilgileri rasyonel şekilde kullanmamaları da, (yani ekonomide bir bozukluk varmış gibi hareket etmeleri de) krizin bir başka nedeni olmaktadır. Burada krizin çıkmasına veya spekülative atak olmasına neden olan sürü psikolojisidir. Finansal piyasalarda herkes birbirinin ortalama fiyatını tahmin etmeye çalıştığından iktisadi birimler diğer iktisadi birimlerin ne yaptıklarına dikkat ederler. Örneğin Latin Amerika krizlerinde iktisadi birimlerin, ekonomik göstergelere göre değil sadece diğerleri öyle yapıyor diye borç verdikleri ortaya çıkmıştır. Durum böyle olunca ekonominin iyi ya da kötü dengesi iktisadi beklentilere bağlı olmaktadır²³.

Bu tür krizlerde kritik nokta para ve maliye politikalarının sonuçları değil, bu politikaların iktisadi birimler tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Bütün iktisadi birimler aynı anda aynı bilgiye sahip olmadığından, diğer iktisadi aktörlerin davranışlarını izlerler. Örneğin, bir spekülative atak otoritelerinin veya bankaların mali durumlarıyla veya kararlarıyla ilgili önemli bir bilgiye sahip olduğunu varsayalım. Buna bağlı olarak portföyünde bir değişmeye giderse, diğer yatırımcılar da bu spekülative atak kendilerinin bilmediği bir bilgiye sahip olduğunu düşünüp, aynı eğilimi gösterirler. Belli bir süre sonra bu katlanarak devam eder. Bu tür bir eylem sürü psikolojisi olarak adlandırılmaktadır²⁴.

²² Fatmanur Çubukcu ve diğerleri , “Yerel ve Global Krizlerin Dış Ticaretimiz Üzerine Etkileri”, **Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu**, 21-22 Ekim 2010, Düzce, 2010, s.5.

²³ Çubukcu ve diğerleri, s.6.

²⁴ Eren ve Süslü, s.664.

1.3.FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ

1.3.1. Parasal Krizler

Para krizi (currency crisis), literatürde döviz krizi olarak da ifade edilmektedir. Döviz kurundaki ani bir hareket ve sermaye hareketlerindeki keskin bir değişme sonucu ortaya çıkmaktadır²⁵. Özellikle sabit döviz kuru sisteminde piyasa katılımcılarının taleplerini aniden ulusal para ile şekillendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırılmaları sonucu, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.

Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyon saldı bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya Merkez Bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi ortaya çıkmaktadır. Para krizi, bir ülke parasına güvenin kaybolması dolayısıyla spekülasyon fonların ülkeyi terk etmeye başlaması ve Merkez Bankasının tüm destekleme çabalarına rağmen mevcut kurun sürdürülemez olarak ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması biçiminde de tanımlanmaktadır²⁶. Döviz krizleri genelde sabit kura dayalı devalüasyon programları sonucu ortaya çıkmakta ve yerli paranın değer kazanması sonucu, cari işlemler dengesindeki açık büyümektedir. Buna rağmen sabit kurdan çıkamayan ülkeler, ister istemez bir krize sürüklenmektedir²⁷.

Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerdeki para krizleri ödemeler dengesi krizleri diye adlandırılarak, dikkat döviz rezervi azalmalarına çekilirken, esnek kur sistemi uygulayan ülkelerdeki krizlere döviz kuru krizi adı verilerek, dikkat rezerv azalmaları yerine kur değişmelerine çekilmiş olmaktadır²⁸.

²⁵ Turan Yay ve diğerleri, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2001-47, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s.20.

²⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul, 1999, s.583.

²⁷ Eren ve Süslü, s.664.

²⁸ Kibritçioğlu, s. 175.

1.3.2.Bankacılık Krizleri

Ticari bankaların borçlarının vadesinin uzatılamaması veya vadesiz mevduatlardaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları çerçevesinde likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumunu ifade eder. Yani bankacılık krizleri fiili veya potansiyel banka mevduat çekilmeleri; bankaların yükümlülüklerini ertelemeleri veya hükümetin büyük ölçekli finansal destekler sağlamak suretiyle bunu önlemeye zorlanmasının teşvik ettiği banka iflasları olduğunda ortaya çıkar. Bankacılık krizleri para krizlerinden daha uzun süreli olma eğilimi taşırlar ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkiler doğururlar²⁹. Sermaye işlemleri üzerindeki kontroller ve diğer finansal kısıtlamalar nedeniyle bankacılık krizleri 1950’ler ve 1960’larda yaygın değildi. Fakat 1970’lerden bu yana sıklıkla ve para krizleriyle art arda ortaya çıkmaya başladılar. 1970’lerden 1990’lara uzanan dönemde yapılan araştırmaların sonuçları, 1970-85 arasında daha çok para krizleri olduğunu, 1980’lerin ortalarından itibaren de bankacılık krizlerinin arttığını göstermektedir³⁰.

Geniş bir alana yayılan bankacılık krizlerinin belirtileri; genel makroekonomik bozukluklar, mikro ekonomik aksaklıklar ve kamunun egemen olduğu bir sistemde görülen bölgesel krizlerdir³¹. Bu krizlerde mevduat sahipleri, bankaya kredi veren kişi veya kuruluşlar ve banka hissedarları oluşan güven kaybı ile fonlarını çekmek isterler. Tek bir bankanın başarısızlığı her zaman tüm bankacılık sistemini sarsmayabilir; ancak krizdeki bankanın, bankacılık sistemi içindeki payının büyüklüğü oranında, tekil banka krizinin tüm finansal sisteme ve ekonomiye yansması ve sistemik bir krize dönüşmesi olasılığı oldukça yüksektir³².

²⁹ IMF (2002), “Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures” **Finance & Development**, IMF, December 2002, p. 6.

³⁰ Turan Yay ve diğerleri, s.1237.

³¹ Williamson, ve Mahar, p.55.

³² Turan Yay ve diğerleri, s.140.

1.3.3.Borç Krizleri

Dış borç krizi, bir ülkenin karşılaştığı dış ödeme sorunları sebebiyle, kamu ya da özel sektöre ait borçların anapara ve faizlerini ödeyemeyeceğini ilan etmesi sonucuna denilmektedir³³.

Yani dış borç krizleri ülkenin kamu ya da özel kesim dış borçlarını ödeyememe durumu olarak adlandırılmasıdır³⁴.

Dış borç krizi, dış borç geri ödeme, miktar ya da vadelerindeki yükümlülüklerini tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilemeyeceği beyanı ile başlamış kabul edilmektedir. Dış borç krizlerinin en önemli özelliği krizlerin sürekli değil geçici ve bir döneme ait olmasıdır. Dış borç krizine düşen bir ülkenin olumsuz etkileri yalnızca alacaklı taraflarla sınırlı kalmaktadır. Bu durum, aksayan ödemenin miktarı önemli derecede büyük olsa da geçerlidir³⁵.

Dünya borç krizi 12 Ağustos 1982 tarihinde Meksika tarafından moratoryum ilan edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere bir çok gelişmekte olan ülke moratoryum ilan etmiş böylece dünya borç krizinin varlığı kabul edilmiştir. Krize neden olan etkiler faiz oranlarındaki yükselme, ekonomide durgunluğun artması ve sermaye kaçışlarıdır.

1.4.FİNANSAL KRİZ TEORİLERİ

Farklı dönemlerde dünyadaki çeşitli ekonomilerin karşılaştıkları krizlerin birbirinden farklı niteliklere sahip olması bu krizleri açıklamaya çalışan modellerinde birbirinden farklı yaklaşımları içermelerine sebep olmuştur. Yaklaşımların arka planında kalan temel sebep ise gerçekleşen her yeni krizin öncekilere göre daha farklı çıkış sebeplerine dayanması ve daha farklı koşullarda meydana gelmesidir. Literatürde ilk kez birinci nesil-ikinci nesil biçiminde bir terminolojiye giden ve gerçekleşen her yeni kriz sonrası mevcut modellerin yetersiz kalmaları sonucu yeni açıklama yöntemlerine ihtiyaç olacağını

³³ Yücel ve Kalyoncu, s.56.

³⁴ Öztürk ve Gövdere, s.380.

³⁵ Ömer Veysel Çalışkan, "Uluslararası Finansal Krizler", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 44-46, Ankara, 2003, s. 226.

belirtmiştir. Kanonik ya da diğer adı olan birinci nesil kriz modelleri aktif iktisat politikalarının sürdürülemez niteliği ile krizi özdeşleştirirken, krizleri açıklamada ikinci nesil kriz modelleri iktisat politikalarının sürdürülebilirliği ile ilgili meydana gelen beklentilerdeki ani değişiklikleri incelemektedir. Diğer model olan üçüncü nesil kriz modelleri ise krize sebebiyet veren faktörü “*iktisat politikası uygulayıcılarının, banka ve finans kuruluşlarının ahlaki riske konu olan uygulamaları olarak kabul eder*”³⁶.

1.4.1.Birinci Nesil Kriz Modelleri (Kanonik Kriz Modeli)

Latin Amerika ülkelerinde 1970’li ve 1980’li yıllarda meydana gelen krizleri açıklamak amacıyla geliştirilmiş modellere birinci nesil kriz modelleri denir. Birinci nesil kriz modellerinin ana amacı, malum yıllarda sabit döviz kuru sistemlerinin spekülasyon hareketleri tarafından yıkılışını açıklamaktır³⁷. Paul Krugman tarafından geliştirilen birinci nesil krizlerin nedeni olarak maliye politikaları ve genişlemeci para politikasıdır³⁸. Bu modellerde makroekonomik dengesizlikler dikkat çekilerek vurgulanmış, sabit döviz kuru uygulamasıyla birlikte bütçe açığının monetizasyonun (parasallaştırma) cari açığı daha da artıracaklarını ileri sürerler. Bu tip parasallaştırma iktisat politikası araçları arasında uyum düzeyini bozmakta, uyumsuzluk yaratmakta ve iktisat politikası sürdürülemez hal almaktadır. Para otoritelerinin döviz kurunu eldeki mevcut döviz rezervleriyle sürdüremeyeceğini düşünmesi ve bu düşüncenin yaygınlaşması spekülasyon hareketi geçirmekte ulusal paradan kaçış döviz yöneliş başlanmaktadır. Bu yöneliş yönelik eğilim yüksek oranlı devalüasyona sebep olarak krizi tetiklemektedir³⁹.

Birinci nesil kriz modelinin özünde ülkede uygulanmakta olan kur rejimiyle uyum sağlayamayan para politikası bulunmakta ve bu para politikasının uyumsuz olmasının en önemli sebebi ise uygulanan gevşek maliye politikasıdır⁴⁰.

³⁶ Ahmet Fazıl Özsoylu ve diğerleri, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Karahan Kitabevi, Adana, 2010, ss.18-19.

³⁷ Özsoylu ve diğerleri, s.20.

³⁸ Demirci, s.60.

³⁹ Özsoylu ve diğerleri, ss.19-20.

⁴⁰ Özatay, s.35.

Birinci nesil kriz modelleri Krugman (1979) ve Flood ve Garber (1984)'in öncülüğündeki çalışmalar ile temellendirilmiştir.

“Krugman (2001), birinci nesil kriz modelleri hakkında üç gerçeği vurgular:

- *Krizin ana nedeni kötü hükümet politikasıdır. Hükümetler hak ettikleri için krizle karşı karşıya kalmaktadır.*

- *Kriz, ani olarak gerçekleşmesine rağmen kaçınılmazdır ve deterministik (belirlenimci), yani tesadüfi olmayan niteliktedir. Krizlerin zamanlaması, ilke olarak, öngörülebilir.*

- *Bu modellerde krizler zararlı değildir. Sadece var olan iktisadi bir sorunu yansıtırlar”.*

Birinci nesil kriz modellerinin özüne baktığımızda basitleştirilmiş makroekonomik modeller olduğunu görürüz. Anlayacağımız olgu ise ilk nesil modellerin krizleri açıklama gücü 1990 öncesi krizler için daha fazla olduğudur⁴¹.

1.4.2.İkinci Nesil Kriz Modelleri (Kendi Kendini Doğrulayan Kriz Modeli)

Birinci nesil kriz modelleri hükümetlerin mali politika olarak sabit döviz kuru uygulamasından vazgeçmediklerini ve ödemeler dengesi bilançolarını ciddiye almayarak yalnızca monetizasyona gittiklerini anlatmaktadır. Dolayısıyla bu modeller 1980’li yıllarda yaşanmış olan Latin Amerika ülkelerindeki borç krizini açıklayabilmiş ancak 1990’lı yıllarda yaşanan Avrupa’daki kriz ile 1997’de meydana gelen Asya krizini açıklamakta başarısız olup yetersiz kalmıştır.

İkinci nesil krizlerde ekonomi politikalarının önceden tespit edilemediği, dikkat çeken en önemli özelliğinin ise bekleyişlerin özellikle bazı değişkenleri etkilemesi olarak anlaşılmaktadır⁴².

Bu modellere göre kaçınılmaz son yoktur, ekonomik sistemin çökmesi birinci kuşak modellerde olduğu kadar hak edilen bir son olarak görülmemektedir. Bu kriz modellerinin öncü göstergelere sahip olmadığı yani

⁴¹ Özsoylu ve diğerleri, s.20.

⁴² Demirci, s.61.

yok olduğu bilinmektedir. 1990'lı yıllarda Avrupa'da oluşan ve Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması'nın (ERM) tekrar ele alınarak gözden geçirilmesine sebebiyet veren kriz sırasında yaşananlar yeni bir tür modelleme yoluna gitme gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Modellemedeki yeniliğin gereği birinci kuşak modellerin ERM krizini açıklamakta yeteri düzeyde olmamasıdır⁴³.

İkinci nesil krizler krizlerin ortaya çıkmasında beklentilerin önemine dikkat çekerek birinci nesil modellerin yetersiz kaldığını ve bu yetersizliği giderme amacıyla geliştirilmiştir. Temelleri Obsfelt (1994)'in çalışmasına dayanan bu modellere göre krizler makroekonomik politikaların sürdürülebilirliği ile ilgili aniden oluşan olumsuz beklentilerden doğmaktadır. İkinci nesil modellerin odaklanmaları gelişmiş ülkelerin döviz krizleridir. Ayrıca iktisat politikası seçeneklerinin beklentilerle çelişmesi anında döviz spekülasyonu ile krizlerin ortaya çıkacağını ileri sürmüşlerdir. İktisadi birimlerin oluşturduğu beklentilerin politika uygulamalarını etkilemeyeceğini söylemelerine karşın beklentiler ve politika sonuçları arasındaki farklılık ikinci nesil modellerde büyük önem taşımaktadır. Zira politika uygulamalarının sonuçlarına ilişkin beklentiler politika kararlarını etkilemekte olup krizler yapısal göstergelerde olumsuz beklenti olmadığı durumlarda bile çıkabilmektedir. Bu yapısı yüzünden ikinci nesil modellerde krizi yaratan spekülasyon saldırıları önceden görülememektedir⁴⁴.

İkinci nesil krizlerde üç tür beklenti olabileceğini Krugman tarafından söylenmiştir. Bunlar kurun değer kaybı beklentisi, iktisadi birimlerin beklentileri, sabit kur politikasının sürdürülmesi beklentisi ve sürdürülen politikaların getirdiği maliyetlerdir⁴⁵.

İkinci nesil kriz modelleri kapsam olarak “bulaşma” ve “sürü psikolojisi” kavramları önemli ve açıklanması gereken kavramlardır. Bulaşma “bir bölge ya da ülkede başlayan krizin, ilgili bölge ya da ülkenin iktisadi olarak bağlantılı olduğu başka bir bölge ya da ülkeye yayılması” anlamında kullanılmakta olup, enformasyon ile ilgilidir. Sürü psikolojisini konu edinen modeller, bir grup yatırımcının varlık satın almasının diğer yatırımcıları da alım yönünde teşvik edeceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu şekilde yapılan bir alım, satın alınan varlığa

⁴³ Özatay, s.41.

⁴⁴ Özsoylu ve diğerleri, ss.20-21.

⁴⁵ Demirci, s.61.

yönelik olumlu görüşleri de ifade etmektedir. Bu modellerde yatırımcıların gerçekçi ve ekonomi hakkında kısmi bilgilere sahip oldukları da kabul edilmektedir.

“Krugman, birinci ve ikinci nesil kriz modelleri arasındaki farkları aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- *Birinci nesil modellerde krizler devlet politikasının bir sonucu iken ikinci nesil modellerde devletin böyle bir sorumluluğu yoktur. Ulusal paraya yönelik olarak kendiliğinden oluşan spekülasyon saldırıları kriz yaratabilir.*

- *Birinci nesil modellerde deterministik nitelik taşıyan krizlerin bu özelliği ikinci nesil modellerde yoktur. Yani, ikinci nesil modellerde kriz, kaçınılmaz değildir”⁴⁶.*

1.4.3.Üçüncü Nesil Kriz Modelleri (Yayılma Bulaşma Etkisi Modeli)

Üçüncü nesil kriz modellerinin dayanaklarını, Krugman “*ahlaki risk*”, Radelet ve Sachs ise “*spekülasyon saldırısı*” yaklaşımlarını temellendirerek açıklamışlardır. Finans piyasasındaki faaliyetteki aracılardan devlet garantisi ile işlem yapılmasının ahlaki riske sebebiyet verdiği Krugman tarafından belirtilmiş, bu durum karşısında finansal piyasanın böylece aşırı derecede büyüdüğünü ve bu balonun patlamasının sonucu olarak krizi tetiklediğini dile getirmektedir. Radelet ve Sachs ise bankaların sahip oldukları sorumlulukların vade yapısının aktiflerin banka yapısından daha kısa olması karşısında spekülasyon saldırılarının başlayacağını belirtmektedirler⁴⁷.

Üçüncü nesil kriz modellerini iktisatçılar, öz olarak şirketler kesiminin ve/veya bankalar kesiminin bilanço yapısındaki bozukluklara ilişkilendirerek dayandırmaktadırlar. Bilanço bozukluklarının sebebiyetine temel olarak açık döviz pozisyonu, vade uyumsuzluğu, sorunlu krediler ve yetersiz sermaye ve yüksek kaldıraç oranı vardır.

Tayland’da 1997 yılında ortaya çıkan kriz hızla diğer Asya ülkelerinden olan Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler’e yayılmıştır. Asya krizi olarak isimlendirilen bu kriz birinci kuşak modellerle açıklanamamıştır. Sebebi ise kriz

⁴⁶ Özsoylu ve diğerleri, s.21.

⁴⁷ Özsoylu ve diğerleri, ss.21-22.

yaşanan bu ülkelerden olan Kore ve Tayland ülkelerinin kamu bütçesinin fazla vermesi, dolayısıyla disiplinsiz bir maliye politikasından söz edilememesidir. Diğer taraftan bu ülkelerde işsizlik yüksek düzeyde olmayıp bu sebeple ülkelerin işsizlikle sabit kuru korumak ve kollamak arasında bir tercih yapma zorunluluğu bulunmamaktadır. İkinci kuşak kriz modellerinde gözlemlenen durum gibi olsaydı, bu ülkelerin ekonomik büyüme hızlarında bir iyileşmenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Asya krizi, ikinci kuşak kriz modelleri ile de açıklanamamaktadır⁴⁸.

Asya krizinden esinlenerek bankacılık ve finans sektörünün önemine vurgu yapan bu modeller krizin çıkış sebepleri ile birlikte krizin diğer ülkelere bulaşma mekanizmasını da açıklamaya çalışmaktadır.

Üçüncü nesil krizlerde hükümetlerin ahlaki riske sebep olan politikaları krizleri yaratan ana faktör olarak görülerek farklı ülkelerde meydana gelen krizler açıklanırken, ülkelerin kendi iç politikalarının kırılgan yapıda olduğu bundan dolayı ortak şoklarla sarsıldıkları söylenir. Karunaratne, de döviz ile borçlanmada bir sınır olmaması halinde meydana gelecek bir kontrolsüzlüğün finansal kırılganlık oluşturacağını belirterek, aniden oluşan panik ve sürü psikolojisinin sermayenin çıkmasının anileşmesine, likiditede sıkıntı oluşturacağını ve borç krizine neden olacağını ifade eder⁴⁹.

1.4.4.Dışsal Faktörlere Vurgu Yapan Modeller

Dışsal faktörlere vurgu yapan modellerde ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerde dışsal faktörlerin belirleyiciliği hareket noktası olmaktadır. Bu çerçevede, sanayileşmiş ülkelerdeki dış ticaret hadlerinde, döviz kurlarında ve faiz oranlarındaki büyük ölçekli önemli değişmelerin sonucu olarak ekonomik gelişmeler, yatırımların küreselleşmesi ve sermaye piyasalarının artan entegrasyonu gibi faktörlerin, gelişmekte olan ülkelerde krizleri harekete geçirdiği kabul edilmektedir. Örneğin, sanayileşmiş ülkelerin faiz oranlarındaki düşüşler, sermaye akımlarını gelişmekte olan ekonomilere yönlendirirken, faiz oranlarında meydana gelen ani artışlar, bu ekonomilerdeki bankaların ve

⁴⁸ Özatay, s.47.

⁴⁹ Özsoylu ve diğerleri, s.22.

firmaların maliyetlerinin yükselterek, dış finansman akımlarını sınırlayabilmektedir. Bununla birlikte, yapılan bazı çalışmalar, finansal piyasalar arasındaki artan entegrasyonun uzun vadede makroekonomik göstergelerdeki aşırı dalgalanmaları azalttığını ortaya koymaktadır⁵⁰.

1.4.5. İkiz Kriz (Twin Crises) Modeli

İkiz kriz kavramı bir para krizi ile bankacılık krizi arasındaki etkileşime bağlı olarak ortaya atılmış bir kavramdır. 1982 yılında Şili’de, 1992 yılında Finlandiya’da ve İsveç’te ve son dönemde ortaya çıkan Asya krizleri en önemli örnekleridir. Krizin birçok cephede ortaya çıkması ve neden olduğu ekonomik bunalıma rağmen, konu ile ilgili olarak çok az çalışma yapılmıştır. İlk çalışmayı 1996-1999 yıllarında Reinhart ve Kaminsky yapmıştır⁵¹. Bundan sonraki çalışma ise, 2001 yılında Glick ve Hutchinson tarafından daha fazla veri kullanılarak genişletilmiş bir alan üzerinde sürdürülmüştür⁵².

İkiz krizler, bir para krizinin bankacılık krizine neden olması ya da bir bankacılık krizinin para krizine neden olması şeklinde iki türlü gerçekleşebilmektedir. Bunlardan ilk senaryo, para krizlerinin bankacılık krizlerine neden olmasıdır. Şili’de 1979 ve 1982 yılları arasında yerli para dolar karşısında aşırı biçimde değerlendirildiğinden, Şili Hükümeti pesonun dolara serbestçe çevrilebilmesine izin vermiştir. Buna ek olarak hükümet maaşları, yüksek seviyelere çıkan enflasyon oranına bir çapa ile bağlı tutmuştur. Diğer taraftan, pesonun dolar karşısındaki aşırı değerli olma durumu devam etmiş, bu durum Şili’nin dolar karşısındaki alım gücünü astronomik seviyelere çıkarmıştır. Şili dış borç olarak aldığı paranın önemli bir kısmını özellikle elektronik küçük eşyaların ithal edilmesinde kullanmıştır⁵³.

⁵⁰ Yücel ve Kalyoncu, ss.57-58.

⁵¹ Graciela L. Kaminsky ve Carmen M. Reinhart, **The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems**, American Economic Review, 1999, <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v89y1999i3p473-500.html> (16.12.2012), ss.1-28.

⁵² Jürgen von Hagen ve Tai-kuang Ho “**Twin Crises: An Examination of the Empirical Links**”, ZEI b, Center for European Integration Studies, University of Bonn, December 2004, p.2.

⁵³ P. Stambuli, “**Causes and Consequences of the 1982 World Debt Crisis?**”, Predoctoral Research Paper Department of Economics, Guildford: University of Surrey, 1998, s.15.

İkinci durum, bir bankacılık krizinin bir para krizine dönüşmesidir. Bu olasılık, çeşitli makalelerde tartışılmıştır. Örneğin, Obstfeld'e göre (1994), politika yapıcılar banka iflaslarını önlemek ve yerli paranın değerini korumaktan ziyade, bankacılık sektörü üzerindeki baskıyı kaldırmak için enflasyona sabit bir döviz kurundan daha fazla önem verildiğinin spekülâtorler tarafından önceden görülmesi halinde bir banka krizinin döviz kuru krizine neden olabileceğini belirtmektedir. Miller de yine aynı şekilde, bir sabit döviz kuru sisteminde bir banka krizi halinde hükümetin yapabileceği mantıklı politikanın bir devalüasyon olması gerektiğini söylemektedir. Gonzales ve Hermosillo, finansal sistemin zayıf olduğu bir ekonomide oluşabilecek bir bankacılık krizinin para krizine dönüşebileceğini belirtmektedir⁵⁴.

Bir bankacılık krizinin para krizine neden olabilmesi ile ilgili olarak IMF üç durumun ortaya çıkması gerektiğini belirtmektedir:

- Bankalardan kaçışlar ve mali etki,
- Paraya olan talepteki düşüşler,
- Aracı bankalar vasıtası ile sermaye akışlarının geriye dönmesi ve para krizleri.

1.5. FİNANSAL KRİZLERİN SONUÇLARI

1.5.1. Piyasa Ekonomisi Açısından Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

Finansal krizlerin her birinin kendine has bir özelliğinin bulunması ve daha sonraki meydana gelecek krizlerin nedenlerinin farklılık göstermesi krizlerin önceden öngörülememesine neden olmaktadır. Fakat krizlerin nedenleri ne olursa olsun sonuçları hemen hemen aynı olmaktadır. Milli gelirin düşmesi sonucunda halk fakirleşmekte, mali piyasalardaki dalgalanmaların artması sonucunda ise yatırımcılar zarar etmektedir. Kredi hacminde daralma, faizlerde yükselme, emisyonda artma, harcama ve talepte düşme, üretim ve istihdamda azalma, tasarruf ve yatırımlarda azalma olarak da sıralanabilmektedir.

⁵⁴ R. Glick ve M. Hutchison, "Banking and Currency Crises: How Common are Twins?", **California University Department of Economics Working Papers**, No:488, 2000, s.5.

Finansal kriz yaşayan ülkelerin mali sektörü genellikle şeffaf değildir. Bu ülkelerde, özel kesim kuruluşlarının ve bankalarının kısa vadeli dış borç stoklarında, dış borçlanmalarında önemli derecede artışlar ortaya çıkmaktadır.

Yeni gelişen piyasalarda yaşanan son finansal krizlerde yurtiçi finansal sistemin uluslararası likidite darlığı, problemin merkezinde yer alıyordu⁵⁵. Mudilerin, mevduatlarını kendilerine ödenmeyeceği korkusuyla bankalara hücum etmesi durumunda veya etkin olmayan hükümet programları ve bankacılık denetleme sisteminin eksik olması ya da geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde bankacılık krizleri ortaya çıkmaktadır⁵⁶. Anılan sektör, genellikle yurtdışı kaynaklı krediler kullanmakta, aldığı bu kredileri ise ülke içinde kendi ulusal para bazında yurtiçi müşterilerine sunmaktadır. Aktiflerini döviz ile finanse etmesi ise yaşanan devalüasyonlar da, bankaların sıkıntılı günler geçirmesine sebep olmaktadır.

Bankaların Likit Aktiflerini; Nakit Değerler, Bankalar Kalem, Diğer Mali Kurumlar Kalemin, Interbank, Menkul Değerler Cüzdanı ve Mevduat Munzam Karşılıklarının toplam değeri oluşturmaktadır. Yine finansal krizlerin yaşandığı dönemlerde, Likit Aktiflerin Toplam Aktiflerinin içerisindeki payına bakıldığında kamu, özel ve sektör geneli bankaların genelde azalış gösterdiği gözlemlenmektedir.

Finansal krizler ve neticesinde ortaya çıkan devalüasyonların etkisi sonucu ülke parasının değerini düşmektedir. Sabit kur rejimi uygulayan ülkelerde genellikle döviz kurlarında bir azalış görülmekte, bu da ülkenin gelir düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Ancak, bir kriz durumu ile birlikte döviz rezervlerindeki hızlı azalış, sabit kurun maliyetini artırarak döviz kuru rejiminde bir değişiklik yapılmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, döviz kurları yükselmekte dolayısıyla milli hasılda düşüş ve kişi başına milli gelir oranında düşme ortaya çıkmaktadır.

Finansal krize uğrayan 16 ülkeden 14'ü döviz kurunu sabitlemeye yönelik bir program izlemiş ve krize girmiştir. Yabancı tasarruflar yerel piyasaları terk etmişler, kriz sonrasında dalgalı kur politikası izlenmiş ve sıkı para ve maliye politikalarına ağırlık verilmiştir.

⁵⁵ Güven Delice, “ Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif” , **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, 2003, s. 75.

⁵⁶ Gerard Caprio, “Banking on Crises: Expensive Lessons From Recent Financial Crises”, **World Bank Working Papers**, 1998, ss.3-4.

1.5.2.Kamu Ekonomisi Açısından Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

Finansal istikrarın sağlanmasında çeşitli makroekonomi politikası araçlarının eşanlı kullanımı önem taşımaktadır. Özellikle maliye ve para politikası araçları bu noktada büyük öneme sahiptir. Ancak finansal kriz dönemlerinde hangi maliye ve para politikalarının uygulanacağı konusu, finansal krizin türüne ve uygulanacak politikanın zamanlamasına büyük ölçüde bağlıdır⁵⁷.

Kriz dönemlerinde para ve maliye politikalarının uygulanması konusunda genellikle bu dönemler için sıkı para ve maliye politikalarının kullanılması önerilmektedir. Vergilerin artırılması, kamu harcamalarının kısılması ve likiditenin daraltılması bu önlemlerin temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda faizlerin yükseltilmesi, döviz kurunun dalgalanmaya bırakılması ve konvertibilitenin sürdürülmesi gibi önlemler alınmakta ancak bu önlemlerin çoğu kriz için çözüm olmak yerine krizi daha da derinleştirmektedir⁵⁸.

Kriz dönemlerinde maliye politikaları arasında yer alan vergi ve borçlanma politikaları ise en çok tartışılan uygulamalar arasında sayılmaktadır. Kamu gelirleri yaşanan krizleri atlatabilmek için önemli bir ihtiyaç kaynağını oluşturmaktadır. Kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergi gelirlerini artıracak uygulamalar yapmak genelde krize uğrayan her ülkenin yaptığı düzenlemelerden biridir. Vergi gelirlerinde artışın sağlanması için çeşitli yöntemler olmasına rağmen bunların uygulanması uzun zaman alabilmektedir. Bunlardan en önemlisi kayıt dışı kesimin kayıt altına alınarak vergi tabanının genişletilmesi sonucu vergi gelirlerindeki artış yaratmak sayılabilir. Bu gelirleri artırmadaki amaç, kamu finansman açığını azaltma ihtiyacıdır. Vergi tabanının genişlemesi ile vergi yükünün hafifletilmeye çalışılması özel sektörün canlanmasına da sebep olmaktadır. Bu durumda özel sektör; yatırımlarını arttırarak, sektörün üretim ve dış ticaret politikalarını olumlu yönde etkileyecektir.

⁵⁷ Hayal Ayça Şimşek, ‘ Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme’, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 2008, s.204.

⁵⁸ Asuman Altay ve Hayal A. Şimşek, **Küresel Kriz Ortamında Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi**, http://www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_528.pdf, (30.03.2014) s.12.

Ayrıca vergi politikalarında başarı sağlamak için mali sistemin güçlendirilmesi gereklidir. Bu yüzden uygulanacak politikaların toplumun tüm kesimleri üzerinde etkili olması gerekmektedir. Özellikle vergi idaresi ve denetimine ilişkin uygulamaların topluma güven vermesi önem taşımaktadır. Bunun için siyasi ve ekonomik istikrarın sağlandığı bir ekonomik yapıda işbirliği içinde çalışılmalıdır⁵⁹.

Kamu harcamaları açısından ise ekonomik kriz yaşayan ve gelişme sürecinde olan ülkelerin pek çoğunda kamu harcama reformunun yapılması büyük önem kazanmıştır. Kamu maliyesine etkinliğin artırılması için bazı mali önlemlerin alınması planlanmıştır:

- Birden fazla yıla yayılan (çok yıllık) bütçe uygulamasının benimsenmesi,
- Mali disiplini ve buna bağlı olarak makroekonomik istikrarı güçlendirmek için belirli bir kurumsal çerçevenin oluşturulması,
- Kamu kurumlarının performansının artırılması için örgüt davranışının teşvik edilmesi gibi önlemler bunlardan bazılarıdır.

Bu mali önlemlerin uygulanması ile kamu harcamaları bir reforma tabi tutulmuştur. Bu reformun temel özelliğini; geleneksel merkezi harcama öncesi kontroller yerine harcama sonrası kontrollerin ve hesap verilebilirliğin uygulamaya konması oluşturmaktadır⁶⁰. Harcama sonrası kontroller kamu harcama reformunun başarıya ulaşması için büyük öneme sahiptir. İç denetçiler; idarenin harcamalarının ile malî işlemlere ilişkin karar ve tasarruflarının, amaç ve politikalara, kalkınma planına, programlara, stratejik planlara ve performans programlarına uygunluğunu denetleyerek gerekli önlemleri alırlar. Sayıştay ise kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesini gerçekleştirir.

⁵⁹ Emine Fırat, Ekonomik Kriz İle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2013, s. 299.

⁶⁰ Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/fa885e2f-d8d3-8566-45207f1d21404bac/2001_rapor.pdf, (20.03.2014), ss.12-14.

1.6. FİNANSAL KRİZLERLE MÜCADELEDE KAMU HARCAMA POLİTİKASI

Finansal krizlerle mücadelede maliye politikası araçlarının kullanılması çok sık başvurulan bir yöntemdir. Ülkeler kriz dönemlerinde istikrarı sağlamak, krizin şiddetini azaltmak ve ekonomik canlandırma sağlamak için vergi politikası, kamu borçlanma politikası ve kamu harcama politikasını aktif olarak kullanmaktadırlar. Kamu harcama politikasını krizin yapısal unsurlarına göre değişiklik göstererek genişletici kamu harcama politikası veya daraltıcı kamu harcama politikası olarak uygulamaktadır.

1.6.1.Genişletici Kamu Harcama Politikası

Kriz dönemlerinde genişletici kamu harcamaları ile ek talep oluşturularak ekonomiye canlılık getirilebilir. Tüketim ve yatırım harcamaları artırıldığında ulusal gelir ve istihdamın yüksek seviyesi korunabilir ve ekonomideki daralma önlenir. Bugünkü krizde, pek çok ülke toplam talebi teşvik ederek ekonomik aktiviteleri canlandırmak amacıyla genişletici kamu harcama politikası uygulamıştır. Bu politikanın doğru zamanda uygulanması üretimdeki düşüşü dengeleyebilir.

Bu politikanın başarıya ulaşabilmesi için zamanlaması çok önemlidir. Ülkelerin bu politikayı seçmesindeki amaç mümkün olduğu kadar hızlı şekilde etki sağlayarak kısa dönemde büyümeyi arttırmaktır. Eğer maliye politikası önlemleri ekonominin durgunluk ya da yavaşlama döneminde ilave harcamaya neden olmuyorsa ekonomiye çok az yardımcı olmuş olacaktır. Mali canlandırmaya ihtiyaç olduğu anda canlandırma paketi devreye girmelidir. Zayıf zamanlı politikalar, enflasyon üzerinde baskı oluşturabilir ve borçlarda gereksiz artışa yol açabilir. Bu politika etkisini gösterdiğinde ise ekonomi çoktan farklı bir evreye geçmiş olabilir.

Genişletici kamu harcama politikasının üretim üzerindeki bire bir etkisi, toplam talep artışının bir kısmının ithalata gitmesi beklendiğinden sınırlı olacaktır. Ülkeler reel harcamalar ve transfer harcamalarını artırarak ekonomide talebi teşvik

edebilir⁶¹. Durgunluk dönemlerinde maliye politikası ile ekonomiyi canlandırmak için vergilerin azaltılması yerine kamu harcamalarının artırılması daha etkilidir ki bu durumda doğrudan talep artışı yaratılmış olmaktadır. Bu noktada daha çok istihdam yaratacak harcamaların artırılmasının tercih edilmesi gerekir. Böylece harcama artışı, bir yandan toplam talebi doğrudan artırırken diğer yandan da işsizliğin azalmasıyla dolaylı olarak talep artışı yaratmış olur, üstelik işsizlik yardımları niteliğindeki harcamaların da azalmasını sağlar. Kişi ve kurumların vergilerden tasarruf ettiği tutarı borç ödemelerinde kullanması halinde, beklenen tüketim ve yatırım harcama artışı sağlanamayacağı için vergi indiriminin ekonomiyi canlandırıcı etkisi zayıf olacaktır. Tanım gereği ancak birileri harcama yaparsa gelir yaratılabilir. Derin durgunluk dönemlerinde ise sadece devlet harcamalarını artırabilir, böylece gelir ve istihdam artışı sağlanabilir. Bu durumda devletin harcadığı bir lira karşılığında, başka bir birimin bir lira daha az harcaması gerekmediği, dışlama etkisi ortaya çıkmadığı için de çarpanın değeri görece olarak daha yüksek olmaktadır⁶². Harcamaların artması kamu borçlarının da artmasını gerektirir. Ancak eğer kamu harcamalarındaki artış ekonomik faaliyetlerin canlanmasına yol açarak GSYİH'nın artmasını sağlarsa bu hem vergi gelirlerinin artmasına hem de borç/GSYİH oranının düşmesine neden olacağı için kamu borçları herhangi bir sorun oluşturmaz. Bu noktada faiz ödemelerinin bütçe açığına aşırı yük getirmemesi ise para politikasına bağlıdır. Eğer merkez bankası faiz oranlarını düşük tutarsa maliye politikasının etkinliği daha da artar.

Genişletici maliye politikası büyüme üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Alt yapıya, eğitime yönelik harcamalar ve doğrudan kamunun yarattığı istihdam, ekonomide ilave talep ve istihdam yaratmaktadır. Benzer şekilde transfer harcamaları veya vergi kesintileri de insanların harcanabilir gelirlerini artırmak suretiyle talep ve iş yaratılmasını sağlamaktadır. Genişletici maliye politikasının ekonomiyi durgunluktan çıkarabilecek en uygun araç olduğunu savunan Keynesyen görüşe göre, hane halkı daha az harcamak suretiyle tasarruflarını artırabilir ve harcama kesintisi hane halkının gelirini etkilemez. Ancak aynı şey devlet için geçerli değildir,

⁶¹ Birol Karakurt, “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:24, Sayı:2,2010,s.189.

⁶² IMF (2012), **Fiscal Monitor: Balancing Fiscal Policy Risks (World Economic and Financial Surveys)**, April 2012, ss.45-48.

durgunluk döneminde kamu harcamalarının azaltılması, talep yetersizliği nedeniyle ekonomik büyümeyi ve istihdamı olumsuz etkilerken, dolaylı olarak vergi gelirlerinin düşmesine, transfer harcamalarının artmasına ve dolayısıyla bütçe açığının daha da artmasına neden olmaktadır⁶³.

1.6.2.Daraltıcı Kamu Harcama Politikası

Kriz dönemlerinde daraltıcı kamu harcamaları ile oluşan talep fazlasını azaltarak, krizin olası sonuçlarından olan yüksek enflasyon ile mücadele edilebilir. Ekonomik istikrarı sağlamak için kriz dönemlerindeki kronik enflasyon sorununu aşmada toplam talebi toplam çalışma seviyesindeki toplam arza dengelemek için kullanılır⁶⁴.

Kamu harcamaları talep yaratan işlemlerdir, bu harcamaların kısılması ile birlikte bütçede bir fazlalık ve toplam harcamalarda net bir azalma meydana geleceği açıktır. Toplam harcamalarda meydana gelen bu azalmanın kamu harcamaları çarpanına bağlı olarak, ekonomide büyük çaplı bir azalma meydana getireceği bilinmektedir. Ancak kamu harcamalarının tamamen kısılması mümkün değildir. Devlet bir kısım cari ve yatırım harcamalarında kısıntıya gitmek suretiyle kamu harcamalarının kriz dönemlerinde ortaya çıkarabileceği baskıları hafifletebilir. Ancak, istikrar politikalarında karşılaşılan önemli sorun kamu harcamalarının konjonktüre göre ayarlanamamasıdır. Kamu harcamalarında kısıntıya gidilirken iktisadi hayata konan teşhis de büyük önem taşımaktadır. Ancak bu takdirde kamu harcamalarının kısılması ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olabilmektedir. Öte yandan piyasalarda ekonominin durgunluk içine girebileceği endişesi varsa, kamu harcamalarını kısarken çok dikkatli olmak ve hatta bu harcamaları kısmaktan vazgeçmek gerekebilecektir.

Kamu harcamalarını kısmaktan amaç, sadece azalan kamu harcamaları yolu ile toplam harcama hacmini daraltmak değildir. Aynı zamanda amaç kamu harcamalarına paralel olarak özel harcamalarda da bir azalma meydana getirmektir.

⁶³ Zeliha Göker, **Küresel Kriz Sonrası Maliye Politikalarında Değişim ve Mali Tuzak Riski** <http://calismatoplum.org/sayi40/goker.pdf> , 30.03.2014, ss.109-110.

⁶⁴ İsmail Türk, **Maliye Politikası**, Turhan Kitabevi, 21. Basım, Ağustos 2008, s.113.

Bu doğrultuda devlet kamu harcamalarını kısarak bütçede fazla meydana getirecek ve ekonomideki likidite fazlasını emmeye çalışacaktır⁶⁵.

Yatırım harcamaları açısından, kriz dönemlerin de uygulanan daraltıcı kamu harcama politikası gereği olarak kamu yatırım programına yeni proje eklenmemesi, ihalelerin bir bölümünün ertelenmesi ve alt yapı projelerinin yap-işlet-devret modeli ile yapılması ile harcamalarda tasarruflara gidilebilmektedir.

Cari harcamalar açısından, kriz dönemlerinde uygulanan daraltıcı kamu harcama politikası gereği olarak devletin işleyişine etki etmeyecek harcamalar kısılarak tasarruflara gidilebilmektedir. Burada tasarruf yapılamayacak olan kısım devletin genel işleyişi ile alakalı personel ücretleri vb. zorunlu harcamalardır.

Transfer harcamaları açısından, kriz dönemlerinde uygulanan daraltıcı kamu harcama politikası gereği olarak transfer harcamaları içerisinde yer alan sosyal transferlerin kısılması, toplumda sosyal bir olumsuzluğa yol açacağı için kriz dönemlerinde kısılması öngörülmemektedir⁶⁶. Son olarak da; daraltıcı kamu harcama politikalarının uygulanması konusunda bütçe önceki dönemde büyük ölçüde açık vermiş ise, bütçe açığının azaltılması, birincil (faiz dışı) fazlanın arttırılması ve bu sayede daraltıcı kamu harcama politikalarının uygulanması savunulmaktadır. Çünkü ikincil açığın daha da artması, kamunun borçlanma ihtiyacını daha da şiddetlendirecektir.

⁶⁵ Haluk Egeli ve Ahmet Özen, **Bütçe Politikası**, Altın Nokta Yayınevi, 2.Baskı,2013, ss.45-49.

⁶⁶ Asuman Altay ve diğerleri, **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)**, 3. Basım, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir 2004, ss.167-169.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLER VE UYGULANAN KAMU HARCAMA POLİTİKALARI

Kriz kavramı, 1990’lardan sonra yaşantımızın içine çok daha fazla girmiştir. 1990’lı yıllarda, dünyada finansal piyasalardaki küreselleşme ve şeffaflaşma süreci ile birlikte bilgi teknolojisinde yaşanan buluş ve yeniliklerin finansal tekniklerde ve araçlarda sağladığı gelişim, yaşanan krizlere farklı boyutlar katmıştır. Özellikle bilgisayar ve bilgi teknolojisindeki yeniliklerin finansal araçlar ve finansal hizmetler üzerindeki etkisi ve yeni finansal araçların olağanüstü boyutta artması, sermaye akımlarının hızlanmasını kolaylaştırmış fakat aynı zamanda krizleri yaygınlaştırmada ve algılamada da hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir. Sermaye akımlarının bu kadar hızlı olması gelişmekte olan ülkelere yoğun sermaye girişlerine neden olmuştur. Bu sermaye girişleri, özellikle kısa vadeli olduğu zaman ekonomilerde önemli sorunlara yol açmıştır.

Bu çerçevede, çalışmamızın ikinci bölümünde dünyada yaşanan finansal krizler incelenecek, bu krizlerin ortaya çıkış nedenleri, yol açtığı iktisadi ve mali etkiler ve genel olarak alınan tedbirler açıklanarak, finansal krizlerle mücadelede kamu harcama politikasının analizi yapılacaktır.

2.1. DÜNYADA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLER

Kapitalizmin gelişme sürecinde yaşanan en büyük kriz olma özelliğini koruyan, 1929 Dünya Buhranının etkileri geçtikten sonra 1960’ların sonlarına kadar dünya ekonomisinde büyük boyutlu bir ekonomik ve finansal krize rastlanmamaktadır.

Bretton Woods Sistemi’nin çöküşü ile başlayan ve iki petrol kriziyle ivme kazanan 1970 sonrası dönem, yeniden şiddetli krizlerle tanımlanmaya başlandı. Bu dönemde özellikle finansal sermayenin uluslararası düzeyde artan hareketliliği, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde artan sıklıkta finansal krizleri de beraberinde getirdi⁶⁷.

⁶⁷ Delice, s. 66.

Dünyada bugüne kadar yaşanan krizlere bakıldığı zaman pek çok ortak özelliği olduğu ancak hiçbir krizin birbirinin aynı olmadığı görülmektedir. Hepsinde pek çok ortak özellikler bulunmasına karşın, öne çıkan özelliklerinin ve bunların göreceli ağırlıklarının farklı olduğunu söylemek mümkündür⁶⁸. Son yıllarda ortaya çıkan finansal krizlerin göze çarpan özelliği hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde büyük tahribatlar yaratmasıdır. 1990'ların başında Avrupa Birliği ülkelerinde ortaya çıkan ve bir para krizi olan ERM krizi (1992-1993), gelişmiş ülkelerde çıkan krizlere örnek olarak gösterilebilir. Bu kriz, sıkı para politikalarından kaynaklanan bir krizken, Meksika krizi (1994-1995) bir aşırı tüketim, Asya krizi de (1997-1998) bir aşırı yatırım krizi özelliği taşımaktadır. Ancak bu farklılıkların yanında bazı ortak özellikleri paylaştıkları da görülmektedir.

ERM krizi, Meksika krizi ve Asya krizi temel makroekonomik değişkenlerdeki sorunlardan değil, daha çok sabit, yarı-sabit ve ortak bir para birimine bağlı döviz kuru sistemlerinden, reel döviz kurundaki aşırı değerlenmeden, uluslararası likidite yetersizliğinden ve yoğun sermaye giriş/çıkışlarından ortaya çıkmıştır. Meksika ve Asya'da ise bu faktörlere ilaveten bankacılık kesimi sorunları/zayıflığı da önemli rol oynamıştır.

Brezilya Krizinde (1999) hâkim etken makroekonomik temellerdeki bozukluklardır. Görüldüğü gibi 1990'larda yaşanan krizlerin pek çok ortak özelliği olmakla beraber, hiçbir kriz birbirinin aynı değildir.

Ayrıca yurtiçi finansal ve finansal olmayan sektörler, uluslararası yatırımcılar, bankalar ve hükümetler arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkilerin krizlerde önemli rol oynadıkları ve krizlerin öngörülemediği de bilinen olgulardır. Yine bu krizlerin büyük bir kısmında politikacıların hazine kaynaklarını kullanarak güç kazanma girişimleri, vergi tabanındaki aşınmaların büyük kamu sektörü açıklarına yol açması ve bunun da para basılarak veya yurtiçi bankalardan borçlanarak finanse edilmesi önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan ekonomilerin hiper veya yüksek enflasyondan finansal olarak istikrarlı rejimlere geçiş aşamasında

⁶⁸ Serdar Öztürk ve Bekir Gövdere, "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2010, s. 379.

da krizlerle karşı karşıya kalmıştır⁶⁹. Finansal krizlerle mücadelede ülkeler birbirlerinden farklı çözüm yolları arayışına girmiştir.

2.1.1. 1994 Meksika Krizi

Birçok iktisatçıya göre 21.yüzyılın ilk krizidir. Yaşanan kriz diğer Latin Amerika ülkelerine de sıçrayarak birçok ülkeyi etkilemiş, kriz ekonomi literatürüne “Tekila Krizi” olarak geçmiştir.

2.1.1.1. 1994 Meksika Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri

1950’lerin ortasından 1970’lere kadar olan dönem içinde Meksika bir finansal istikrar ve büyüme sembolü olarak görülmekteydi. Döviz kurunun ABD dolarına sabitlendiği; enflasyonun orta düzeyde seyrettiği; konvertibilite üzerinde herhangi bir kısıtın bulunmadığı ve kişi başına düşen reel milli gelirin yüksek olduğu bir ekonomik ortam mevcuttu⁷⁰.

Meksika, yeni petrol kaynakları bulan ve petrol ihracatçısı olan bir ülke olarak, 1976-82 arasında geniş kamu harcamalarına ve bütçe açıklarına dayalı politikalarla yönetilmiştir. Bu dönemde, cari açıkları artmış, enflasyon hızlanmış; dış borçları hızla artmış olup: 1974'te dış borç faiz ödemelerinin ihracat gelirlerine oranı %10,7 iken, 1980'de %27 'ye 1982'de %39 'a yükselmiştir. Dış borç miktarı ise 1975-80 arası ortalaması olan 9 milyar dolardan, 1981'de 21 milyar dolara çıkmıştır. Borçlardaki bu artışın pek çok nedeni vardır: 1980’lerde yaşanan 2. Petrol şoku sonrasında gelişmiş ülkelerde enflasyon artmış, faiz oranları yükselmiştir. Enflasyonu düşürmeye dönük olarak sıkılaştırılan para ve bütçe politikalarının sonucu olarak faiz oranları daha da yükselmiştir. Libor 1978'de %9,2'den 1981'de %16,7'ye çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerde yaşanan resesyon, gelişmekte olan ülkelerin ihraç mallarının fiyatlarını ve ihracat gelirlerini önemli ölçüde düşürmüştür. Bir taraftan faizlerdeki artış çoğu Latin Amerika ülkesi olan

⁶⁹ Delice, s.67.

⁷⁰ Rudiger Dornbusch ve Alejandro Werner, “Mexico: Stabilization, Reform, and No Growth”, **Brookings Papers on Economic Activity**, 1994, http://www.brookings.edu/~media/Projects/BPEA/1994%201/1994a_bpea_dornbusch_werner_calvo_fischer.PDF, (13.03.2014), s.256.

borçlu ülkelerin borçlarının katlanmasına yol açarken, diğer yandan da, ihracatlarındaki gerileme cari açıklarını arttırmıştır⁷¹.

Petrol ihracatçısı bir ülke olarak daha az etkileneceği düşünülen Meksika ise, hem ticari mal ihracatının %60'ını ABD'ye yaptığı için oradaki resesyondan yoğun biçimde etkilenmiş, hem de 1982 sonrası petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte aşırı borçlu ülkeler kervanına katılmış ve 1982'de Brezilya ile birlikte ciddi bir borç krizi yaşamıştır. Meksika'da 1982-1985 yılları arasında uygulanan geleneksel sınırlayıcı makroekonomi politikaları, banka millileştirmeleri, ihracat sınırlamaları, kamu kontrolleri gibi politikaların yanı sıra yaşanan büyük deprem ve petrol fiyatlarındaki düşüşlerle koşulların daha da kötüleşmesi ve daralmanın artmasıyla birlikte, otoriteler yapısal reformların hayati olduğu anlaşılmıştır. Ülkede 1986 yılı sonu ve 1987 yılından itibaren, De La Madrid ve Salinas hükümetleri döneminde çok yoğun bir reform süreci yaşanmıştır. Meksika GATT'a katılmış, dış ticareti serbestleştirmiş ve ithalat sınırlamaları yerine ciddi bir devalüasyon yapmıştır. 1986'da 1 dolar = 1378 peso'dan, 1987'de 2273 peso 'ya ulaşmıştır⁷².

Meksika'da ki büyüme oranlarına baktığımızda: yapılan tüm reformlara rağmen hala büyüme oranının düşük olduğu göze çarpmaktadır. 1987'den 1993'e kadar Meksika reel olarak sadece %3 büyümüştür. Yine aynı dönemde artan ithalatla beraber cari işlemler açığı hızla artmış, 1990'da 7,5 milyar dolar olan açık 1994'de 29,5 milyar dolar olmuştur. Bu GSMH'nin %7,5'ünü oluştuyordu. Bu açıktaki pesonun aşırı değerlenmesinin payı büyüktü⁷³.

Bunların dışında özel sektöre açılan kredilerin hızla artması, çıpaya dayalı döviz kuru politikasının devam ettirilmesi, uluslararası faiz oranlarının özellikle ABD'deki faiz oranlarının yükselmesi, politik cinayetlerden dolayı oluşan belirsizlikler gibi faktörler Meksika ekonomisine olan güveni oldukça zayıflatmıştır.

Özel sektöre açılan kredilerdeki artışlar bankacılık sisteminde düzenleme ve denetlemenin etkin olmadığı bir durumda ortaya çıkmıştır. Ayrıca bankalar açtıkları

⁷¹ Gülsün Gürkan Yay, **Türkiye Ve Meksika'da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması: 1980-2001**, 2002, <http://www.gulsunyay.com/portal/documents/files/meksikatsbd-gyay.pdf>, (12.03.2014), ss.14-21.

⁷² Anne Krueger ve Aaron Tornell, **The Role of Bank Restructuring in Recovering From Crises: Mexico 1995-1998**, March 1999, <http://www.econ.ucla.edu/people/papers/Tornell/Tornell238.pdf>, (15.03.2014), s.5.

⁷³ Toshiki Tomita, **The Mechanisms of "21st-Century-Type" International Financial Crises, 2000**, <http://www.nri.com/global/opinion/papers/2000/pdf/np200010.pdf>, (15.03.2014), ss.3-4.

kredilerin kullanım alanlarını kontrol edebilecek bir mekanizmayı kendi bünyelerinde bulundurmamaktaydılar. 1994 yılından itibaren banka kredilerinin artış hızı büyük oranlarda yavaşlamıştır. Meksika hükümetinin 20 Aralık 1994 tarihinde döviz kuru bandını %15 oranında genişletme kararından sonra, pezo beklenenden çok daha hızlı bir şekilde değer kaybetmeye başlamış, uluslararası rezervler iki gün içinde 5 milyar dolar eridikten sonra bunun yeterli olmayacağı düşünülmüş ve 22 Aralıkta pezo dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu durum faiz oranlarının fırlamasına yol açmış ve bankaların portföylerinin bozulmasını hızlandırmıştır.

Panik içindeki uluslararası yatırımcılar hızlı biçimde fonlarını geri çekmeye başlamışlar ve krize neden olmuşlardır. Meksika'daki kriz bölgeye hâkim olan güvensizlik nedeniyle “tekila” etkisiyle diğer Latin Amerika ülkelerine de sıçramış ve bölge ülkelerinin borsalarında önemli düşüşlere neden olmuştur⁷⁴.

2.1.1.2. 1994 Meksika Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler

Meksika'da başlayan kriz diğer gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiş ve Uluslararası Finans Şirketinin (IFC) bileşik endeksi 1995 yılının ilk çeyreğinde %15 değer kaybetmiştir. Krizle birlikte Meksika'ya yönelik portföy yatırımları azalmış ve 1995 yılında Meksika ekonomisinden yaklaşık 3.4 milyar dolarlık portföy yatırımı çıkmıştır. 1993 yılında 25 milyar 110 milyon dolar olan Merkez Bankası rezervleri, 1994 yılında yaklaşık 6 milyar 278 milyon dolara gerilemiştir⁷⁵.

1994 Martında, başkan adayı Colosio'nun suikast sonucu öldürülmesinden hemen sonra rezervler bir gecede 26 milyar dolardan 18 milyar dolara düşmüş, para otoriteleri rezervlerdeki düşmeyi, net yurtiçi kredileri artırarak sterilize etmeye karar vermişler ve daha da önemlisi yurtiçi borçları dolara endekslemişlerdir. Peso cinsinden “cete”ler yerine dolar endekli “tesobono”lara geçilmiştir. Bu uygulamalar, en azından sermaye kaçışını durdurmuş ve yurt içi faiz oranları üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Ancak ABD' deki faiz oranları yükselirken yurtiçi

⁷⁴ Bülent Güloğlu ve Ender Altunoğlu, “Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Asya ve Türkiye Krizleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, 2002, ss.115-116.

⁷⁵ Güloğlu ve Altunoğlu, ss.115-116.

faizlerin düşmesi, görelî olarak aşırı değêrlenen döviz kuru ve kamu borçlarının önemli bir kısmının dolar cinsinden kâğıtlara dönüştürülmesi, yeterince rezerv olmadığı şeklinde değêrlendirilmiştir. Sonucunda yatırımcılar hükümetin vadesinde borçlarını ödeyemeyeceğı beklentisiyle ülkedeki fonlarını çekmeye başlamışlar, bunu gören diğêr yatırımcılarda aynı davranışı göstererek krizin etkilerinin büyümesine zemin oluşturmuşlardır. Meksika’da GSYİH’nın %3,5 düzeyinde doğrudan yabancı sermaye söz konusudur. Meksika’da da kriz sonrasındaki yılda, doğrudan yabancı yatırımların artış göstermesi ilginçtir; bu değışiklik kriz sonrasında fiyatı düşen varlıkların, yabancılar tarafından yok pahasına satın alındığını göstermektedir.

Mali liberalizasyon ve sabit döviz kuru rejimi uygulayan Meksika’da cari dış açık 1994 yılında 29,7 milyar dolara (milli gelirin %7’sine) ulaşmış, kamu ve özel sektörün yükümlölükleri önemli ölçüde dolarize olmuş, vadeler kısalmış ve reel kur değêrlenmiştir. Döviz rezervlerinin de yeterli olmadığı bir ortamda (Aralık 1994) tetiklenen krizde sabit kur savunulamadığı için yerli para dalgalanmaya bırakılmış ve büyük devalüasyon ve faiz şokları mali ve reel sektörlerde büyük sarsıntı yaratmıştır.

Döviz krizinin banka krizine dönüşmesini önlemek için, Meksika’ya çok hızlı bir biçimde 52 milyar dolarlık uluslararası acil destek sağlanmıştır. Meksika kısa sürede toparlanabildiğı ve dış mali piyasalara tekrar erişim sağlayabildiğı için bu desteğın yarısını kullanmış ve tümüyle geri ödemesini 1997’de tamamlamıştır⁷⁶. Krizden sonra serbest dalgalı kur rejimi altında sıkı maliye politikasıyla desteklenen enflasyon hedeflemesi yöntemi ciddiye alınmıştır. Banka sisteminin mali yapısını düzeltmek için etkili bir program uygulanmıştır. Bu programın kamu maliyesine getirdiğı brüt fiskal yük 1998 milli gelirinin %14,4 mertebesinde olmuştur⁷⁷. Ancak, Meksika’nın net kamu borcu/GSYİH oranı 1998’de %30’un altına düşmüştür. TÜFE enflasyonu 1995’de %52’den 2000’de %9’a düşürülmüş, 1995’de %6,2 küçülen Meksika ekonomisinin yıllık büyüme hızı 1996-97’de %6,1 ve 1998-2000’de %4,4 dolaylarında gerçekleşmiştir.

⁷⁶ Augustine G. Cartens ve Alejandro M. Werner, **Mexico’s Monetary Policy Framework Under a Floating Exchange Rate Regime**, Mexico City: Banco de Mexico, May 1999, s. 39.

⁷⁷ OECD, “Economic Surveys: Mexico 1999”, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-mexico-1999_eco_surveys-mex-1999-en#page113, 1999, p.114.

Meksika'nın krizden, büyümeye geçişini sürükleyen talep unsurları ihracat ve özel yatırım harcamaları olmuştur. 1996-98 döneminde doğrudan yabancı yatırımların miktarı cari dış açığı geçmiş ve GSYİH'ya oranı ortalama %3'e yaklaşmıştır. Ülkenin dış ticaret rakamlarının büyüklüğü (1997'de ithalata eşit olan mal ihracatı 110 milyar dolar) ABD sınırına yakın sanayi bölgelerinde (Maquiladoras) bandrollü üretim etkinliklerinden kaynaklanmaktadır⁷⁸. Meksika'nın kısa vadede çözümü kolay görülmeyen başlıca yapısal sorunları nüfus baskısı, gelir dağılımında bozukluk ve milli gelire oranla vergi gelirlerinin ve kredi hacminin düşük olmasıdır⁷⁹.

2.1.1.3 1994 Meksika Krizi Sonrası Alınan Tedbirler

Meksika'da problemlerin çözülüp, paniğin yatıştırılması ve piyasalarda güvenin yeniden inşa edilmesi için krizin nedenleri anlaşıldıktan sonra bir önlemler paketi hazırlanmıştır. Meksika hükümeti öncelikle enflasyonist bir politika uygulamadan tüm yükümlülüklerini karşılayacağı taahhüdünde bulunmuştur.

1994 yılında pesonun devalüe edilmesinin ardından ekonomi politikaları üç temel unsura dayandırılmıştır:

1. Sermaye girişlerindeki sert inişlere tepki olarak makroekonomik ayarlamaların yapılması,
2. Kamunun kısa vadeli döviz borçlarının yeniden finanse edilmesi (yaklaşık 30 milyar dolar),
3. Bankacılık sektörünün ödeme gücünün ve mevduatların korunması⁸⁰.

Bu amaçların gerçekleştirilmesi için 1995 yılı boyunca önemli önlemler alınmıştır. Bu önlemler aşağıda yer almaktadır.

⁷⁸ OECD, "Economic Surveys: Turkey 1999", http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-turkey-1999_eco_surveys-tur-1999-en#page35, 1999, (30.03.2014),p.35.

⁷⁹ Merih Celasun, **2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme**, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>, s.34, (11.01.2013)

⁸⁰ Miguel A. Savastano et al. , **"Factors Behind The Financial Crisis In Mexico"**, IMF World Economic Outlook, Annex 1, Washinton DC: IMF, 1995, ss.35-49.

Devalüasyonun yarattığı enflasyonist baskının kontrol altında tutulması için sıkı para politikası uygulanmıştır. Programın kredibilitesinin sağlanması için Meksika Merkez Bankası'nın (*Banco de Mexico*) özerkliği ile uyumlu olarak para politikasının ekonomik nominal değişkenlerin istikrara kavuşturulması için yönlendirileceği açıkça ifade edilmiştir. Sistemin temel amacı, döviz kuru ve faiz oranları hakkında herhangi bir hedef koymadan, günbegün parasal tabanı hedeflemek ve bankaları da bu kurala yönlendirmektir. Asıl amaç ülke içi kredileri sınırlamak ve bunları resmi saptanan enflasyon hedefine göre iradi olarak yönetmektir. Buna göre merkez bankası iki önemli karar aldı: ilki, “sıfır ortalamalı rezerv gereği” rejimi getirdi, buna göre merkez bankası, rezerv ve likidite gereği araçlarından vazgeçiyor ve tek para politikası aracı olarak açık piyasa işlemlerine yönelmiştir. İkinci karar ise bankaların bilançolarının birikimli cari hesaplarının bir para politikası aracı olarak kullanılmasıdır. Bu sisteme göre bankalar günlük işlemlerini kapatmada bilançolarındaki negatif dengelerini kaydediyorlar ve 28 günlük bir dönem sonunda bu açık kredilerini aynı miktarda mevduatla dengelenmeye zorlanıyordu.

Sonuç olarak sıfır bakiyeli bilanço hesabı kuralı ile Merkez Bankası, tüm bankaların birikmiş hesaplarını önceden belirlenmiş miktarda 28 günlük periyotta kapatarak para piyasasını yönlendirmiş oluyordu. Meksika merkez bankasının kullandığı bu “short” mekanizmasının, dış şokların etkisini döviz kuru ve faiz oranları arasında çok etkin şekilde dağıttığı ve ayrıca esnek bir araç olarak değişikliklere ayak uydurmada dezenflasyon sürecine önemli katkı yaptığı IMF yönetim kurulu tarafından da kabul edilmekte ve halen sürdürüldüğü bilinmektedir⁸¹.

Ülke borçlarına ilişkin taahhütlerin kredibilitesi kredilerin dönüşümü açısından önem taşımaktadır. Hükümet 52 milyar dolarlık bir acil yardım desteği için uluslararası kreditorlerle anlaşmıştır. Bu 52 milyar dolarlık acil yardım paketinin 20 milyar dolar ABD Hükümetinden, 17,8 milyar dolar IMF Stand-by gereği geri kalan kısmı olan 14,2 milyar dolar Kanada, Dünya Bankası ve Inter American Kalkınma Bankası tarafından sağlanmış olup 26 milyar dolar 1995 yılında kullanılmıştır.

⁸¹ Yay, ss.14-21.

Bankacılık sektörüne ilişkin sorunların çözümü için yoğun bir uygulama planı geliştirilmiştir. Buna göre;

- Bankacılık sisteminde sistemik riskin önlenmesi,
- Ahlaki bozulma riskinin en aza indirilmesi,
- Sektörün yeniden yapılandırma maliyetinin mali bir olgu olarak ele alınması,
- Merkez bankasının nihai ödünç verme fonksiyonuna duyulan ihtiyacın mümkün olduğu ölçüde azaltılması,
- Sektörde denetim ve düzenlemelerinin güçlendirilmesi, amaçlanmıştır⁸².

Bu amaçlara paralel olarak, merkez bankası döviz cinsinden kredi hatlarını kullanırmak suretiyle ticari bankaların yükümlülüklerini yerine getirmelerinde rahatlamalarını sağlamıştır. Programda sektörün yeniden sermayelendirilmesini teşvik etmek üzere sektörün yabancı bankaların girişine açılması için yasal reformların yapılmasına öncelik tanınmıştır.

Mali otorite bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması maliyetini, sorunların mali kaynaklar yoluyla çözümü konusunda taahhüt vermek suretiyle üstlenmiştir. Para otoritesi ise fiyat istikrarı hedefini sağlamak üzere bağımsız hale getirilmiştir. Bu noktada dalgalı kur rejimi altında enflasyonun düşürülmesi hedefi üzerinde yoğunlaşmıştır. Uluslararası rezerv seviyesinin düşük olması ve devalüasyon sonrası finansal piyasalardaki belirsizlik nedeniyle başka alternatif bir döviz kuru rejimi tartışması olmamıştır. Bu nedenle dalgalı döviz kuru rejimine devam etmek kaydıyla, kurumsal ve operasyonel değişikliklerin yapılması ve merkez bankasının kredibilitesinin yeniden sağlanması için gerekli adımların atılması kaçınılmaz olmuştur.

Meksika 1994 yılının sonlarında yaşadığı döviz krizinin ardından önceden belirlenmiş kur rejimini terk ederek dalgalı kur rejimine geçmiş ve para politikasını yeni koşullara göre yeniden şekillendirmiştir. Yeni para politikası açık olarak orta dönemli fiyat istikrarı hedefi ile bankacılık sektöründeki problemlerin çözümüne ve ortaya çıkacak maliyetin mali otorite tarafından üstlenilmesi esaslarına dayandırılmıştır.

⁸² Miguel A. Savastano et al., s.49.

2.1.2. 1997 Güneydoğu Asya Krizi

Giderek küresel bir nitelik kazanan dünya ekonomisi, Temmuz 1997'de mali nitelikte bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Kriz, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda bir takım ciddi nitelikte sonuçlar yaratmasının yanında dünyada izlenen büyüme modelleri, uluslararası mali kuruluşlarının yapıları, ülkelerin izledikleri maliye ve para politikalarının da sorgulanmasına yol açmıştır⁸³.

2.1.2.1. 1997 Güneydoğu Asya Krizinin Çıkış Nedenleri

Asya'nın geçmiş otuz yılda sergilediği şaşırtıcı ekonomik başarıyı açıklamaya yönelik çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Bu teoriler genel olarak iki gruba ayrılmaktadır: Birinci grup söz konusu başarıyı büyük ölçüde Asya'nın sahip olduğu değer ve uygulamalara; eğitim, aile, bireycilik yerine takım çalışması, ağ şebekeleri gibi nedenlere, diğer grup ise, dış mali ve ekonomik faktörlere; döviz hareketleri, yabancı yatırımlar, teknoloji transferi vb. nedenlere bağlamaktaydı. Her iki iddianın da doğruluk payları bulunmakla birlikte; konuyu sadece bu kadarla bırakmak, onu fazla basite indirgemek olacaktır.

Asya ülkelerinin kriz öncesi dönemi incelendiğinde, önemli sayılabilecek makroekonomik dengesizliklerin olmadığı görülmektedir. Hatta; Dünya Bankası'nın Asya Mucizesi başlıklı araştırma raporundaki ifadesi "temellerin doğru atılması" dır. Bu da basiretli bir makroekonomi yönetimi olduğu kanısını güçlendirmektedir⁸⁴.

Krizin ortaya çıkışından önce dünya ekonomisinin en hızlı gelişim gösteren bölgesi olan ve yabancı yatırımcıların düşük riskli, uzun vadeli yatırımlarını yönelttiği Güneydoğu Asya'da krizin özellikle etkin dağılmayan yatırımlarla açıklandığı görülmektedir. Öte yandan, krizin ortaya çıkışının sinyallerini belirgin olarak gösteren istatistikler, cari açıklardaki artış rakamları olmuştur. Dolayısıyla kontrolsüz yatırımlar ve dengesiz fiyat artışları, yalnızca mali tedbirlerle çözülemeyecek ekonomik bir krizi ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, başta borçlanma

⁸³ Abdulkadir Göktaş, “ Güneydoğu Asya Krizinin Maliye Ve Para Politikaları Açısından Sonuçları” http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_derigisi/yayinlar/md/133/Abd%C3%BClkadirG%C3%96KTA%C5%9E.pdf, (05.05.2014), s.3.

⁸⁴ Callum Henderson, **Asya Krizi ve Sonrası Asya'nın Çöküşü**, çev. Meral Günenç, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000, ss.2-3.

konusunda olmak üzere, ekonomide kayda alma işleminin hiçbir otorite tarafından takip edilememesi, kriz öncesinde özellikle Endonezya şirketlerinin borçlarının toplamı konusunda yorum ve tahmin yapılmasını güçleştirmiştir.

Yoğun sermaye girişleri özellikle de kısa dönemli sermaye hareketleri düzensiz finansal serbestleşmeye atfedilebilir. Dışa açılma süreci, öncelikli sektörlerle verilen izinlerle başlamış, bu da kısa dönem sermaye hareketlerinin artmasına sebep olmuştur. Dış yatırımcıların borsada menkul kıymet alımlarına ve doğrudan yatırımlarına önemli sınırlamalar getirilmiş, ancak finansal serbestleşme yurtdışından kısa dönem borçlanma imkânlarını artırmıştır. Krize uğrayan Asya ülkelerinde 1990'lı yılların ortalarından itibaren bankacılık sistemini denetleme ve düzenleme mekanizmalarında iyileşmeler başlamakla birlikte, bu ilerlemeler yeterli olmamıştır. Bütün bunlara finansal kurumların risk yönetimindeki başarısızlıklar eklenince kötü kredilerin oranında büyük artışlar görülmüştür. Ayrıca Asya ülkelerinde büyük sanayi kuruluşlarıyla bankalar ve politikacılar arasında yakın ilişkiler mevcuttu. Mevduata getirilen garantiler nedeniyle bankalar sorumluluk taşımadan büyük sanayi kuruluşlarına krediler açmışlar ve böylece kötü krediler artmaya devam etmiştir. Bu tür kredilerin bankalar tarafından verilmesinin en önemli nedenlerinden biri de devletin batan bankaları mutlaka kurtaracağına hâkim kanıydı.

Sonuçta, başlıca ekonomik göstergelerin ışığı altında krizin oluşum nedeni üç noktada özetlenebilir⁸⁵:

1 - Başta Tayland 'ta olmak üzere bölgedeki diğer birçok ülkede ödemeler dengesi ve cari açık kriz sinyali vermeye başlamış ve piyasalarda dalgalanmalar yaşanmıştır.

2 - İstikrarlı döviz kurlarının çok uzun süredir devam ediyor olması, dış borçlanma nedeniyle finansal ve finansal olmayan sektörlerdeki riskin arttığı ve kurların aşırı yüksek kaldığı görüşünün piyasalarda yaygınlaşmasından kaynaklanan döviz kuru riskine yol açmıştır. Döviz kuru riskin gelişiminde ise ABD Doları'nın değer kazanması ve öte yandan bölge ülkelerinin ticari ilişkilerinin yoğun olduğu Japonya'nın para birimindeki koruma önlemlerinin gündeme gelmesi önemli faktörler olmuştur.

⁸⁵ İMKB Araştırma Müdürlüğü, **Güneydoğu Asya Krizi: Türkiye Ekonomisi ve İMKB'ye Etkileri**, İMKB Yayınları, İstanbul, Nisan 1998, ss.3-6.

3 – Mali disiplinde ve prensiplerde esnek davranılması ve finansal yanlışlar, bankaların kredilendirme kalitesini düşürmüştür. Kriz yayıldıkça, politik belirsizlikler ile otoritelere güvensizlik artmıştır. Öte yandan gerekli düzenlemelerin yapılmayacağı düşünülmesi para ve sermaye piyasalarındaki baskıları artırmıştır. Dolayısıyla, hem ticari hem de mali piyasalardaki kriz derinlik kazanmıştır.

Yukarıda değinilen bilgilerin ışığında Güneydoğu Asya krizine sebep olan faktörleri aşağıdaki başlıklar şeklinde sıralayabiliriz:

- Kredi Piyasasının Vardığı Gerçek Boyut

Kredi piyasasının vardığı hacmin sürrealist bir boyuta erişmesi, Güneydoğu Asya ülkelerinde özellikle 1994 yılından itibaren parasal türevlerin alışverişi ve banka kredilerinin toplam hacmi reel iktisadi faaliyet artışıyla alakasız olarak yükselmiştir. 1994'te beş Asya ülkelerinin toplam sermaye girişleri 37,9 milyar dolar iken, 1997'de 97,1 milyar dolar olmuştur.

- Kısa Vadeli Borçların Çoğalması

Bazı Asya ekonomilerinde büyümenin finansmanı menkul kıymetler yerine büyük miktarlarda kısa dönemli borçlara dayanmıştır. Gerçekte borç kullanımı piyasa ekonomilerinin etkinliğinde rol oynamasına rağmen, beraberinde risk unsuru taşımaktadır. Ekonomide olumsuz göstergelerin (örneğin, cari işlemlerde süreklilik gösteren açıklar, dış borç servis oranının yükselmesi, ihracatın ithalat karşılama oranının düşmesi, döviz kurunda aşırı değerlenme, yabancı bankalara yükümlülüklerin ağırlıklı olarak kısa vadeli ve rezervlere göre yüksek olması, uluslararası piyasalarda rekabet edilen ülkelerin devalüasyon yapmaları durumunda rekabet avantajının yitirilme ihtimalinin oluşması gibi) ortaya çıktığı süreçlerde kısa dönemli borçlar istikrarsız fon kaynaklarını oluşturmaktadır⁸⁶.

- Ödemeler Dengesi Açıklarının Büyümesi

Güneydoğu Asya ülkeleri yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak için bölge ülkeleri para birimlerini ABD dolarının ağırlıklı olduğu bir para sepetine bağlamışlardır. Bu dönemlerde döviz kurunun istikrarlılığı, kur riskini düşük oluşu ve faiz oranlarındaki farklılık, yabancı sermaye için cazip bir durum idi. Bu nedenle de Başta Japonya olmak üzere gelişmiş ülkelere büyük miktarlarda sermaye bölgeye akın etmeye başlamıştır. Fakat doların para birimleri karşısında değer

⁸⁶ John Lipsky, "Asia's Crisis: A Market Perspective", **Finance & Development**, Cilt:35, Sayı:2, 1998, s. 45.

kazanması olumlu görünen bu durumu tersine çevirmiş, dolara endekslenmiş bölge ülkelerinin paralarının değerlenmesine sebep olmuştur. Paraların değerlenmesi sonucu ülke mallarının yabancı paralar karşısında fiyatları yükselmiş, bölge mallarına olan talep azalmış ve ihracatta hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Ödemeler dengesinin açık vermeye başlamıştır.

- Büyüteç Etkisi

Krizin başladığı sıralarda bazı büyük finansal kuruluşlarda da sorunlar olduğunun ortaya çıkması sonucu küçüklü büyüklü tüm finans kuruluşları inceleme altına alınmıştır. Sanıldığı aksine bu kuruluşların güçlü olmadıklarının ortaya çıkması üzerine panik ortamı oluşmuş ve finans kuruluşlarından kaçış hızlanmıştır⁸⁷.

- Şeffaflık Etkisi

Şeffaf olmayan ülkelerin baş düşmanı krizdir. Güneydoğu Asya ülkeleri gibi yeni gelişmekte ve sanayileşmekte olan ülkeler politika uygulama ve verilerini açık ve net bir şekilde şeffaf bir ortamda yapmalıdır. Bölgede pek çok konunun gizlendiği ve farklı şekillerde sunulduğu krizle birlikte ortaya çıkmıştır.

- Bölgesel Etki

Güneydoğu Asya ülkeleri yapı itibariyle aynı özellikleri taşımaktadır. Bu benzerlikler asimetrik şoklara maruz kalma durumunda daha kötü sonuçlara yol açmaktadır. Bu nedenle bir ülkeden diğer ülkeye kısa sürede bulaşarak bölgesel bir krize dönüşmüştür.

- Sürü Güdüsü

Finansal piyasaların etkin bir şekilde işlemlerini engelleyen olgulardan biri de sürü psikolojisidir. Finansal krizler açısından bakılacak olursa başlangıç ne olursa olsun bir satış dalgası, sürü güdüsüyle büyük miktarlara ulaşabilmekte, ülke parasından da bu psikolojiyle çıkışlar olabilmektedir.

- Çin ve Japonya Faktörü

1990'lardan önce de Çin ve Güneydoğu Asya ülkeleri benzer sektörlerde ürün üretmekle ve aynı pazarları hedef almakta idiler⁸⁸. Çin'in, Güneydoğu Asya ülkeleriyle ortak ihracat yaptıkları pazardaki rekabet avantajlarını olumsuz etkilemesinin nedeni söz konusu ülkenin para birimi Yuan' in 1994 yılında %45-50

⁸⁷ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, "Doğu Asya Mucizesinin Sonu", **Dünya Ekonomileri Bülteni**, Sayı:13, 1998, s. 7.

⁸⁸ Gökhan, Karabulut, **Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, No 328, İstanbul, 2002, s.121.

oranında devalüe etmesi idi⁸⁹. Çin'in 1976'daki ihracatı 20 milyar dolardan, devalüasyon sonrası 1996 yılında 150 milyar dolara ulaşmıştır⁹⁰. Böylece Çin bölge ülkelerine göre rekabet üstünlüğü sağlamıştır.

Bölge ülkelerine ikinci darbe de 1990'larda Japonya'da yaşanan durgunluktan gelmiştir. Bölge ülkelerinin en büyük ikinci ticaret ortağı olan ve toplam ihracatların %30'unun gerçekleştiği Japonya'daki durgunluk, ülkelerin yaptıkları ihracata da sekte vurmuştur.

2.1.2.2. 1997 Güneydoğu Asya Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler

20. yüzyılın son ekonomik krizi, uluslararası spekülörlerin neden olduğu, “ultra-liberal” politikalar uygulayan ya da uygulamaya çalışan gelişmekte olan ülkelerin krizi olmuştur. Kriz talep daralması nedeniyle, dünya ticaretini etkilediği için gelişmiş ülkeleri de ilgilendirmiştir.

Asya Krizi'ni dört aşamalı olarak inceleyebiliriz: İlk aşamada önce Tayland'da daha sonra diğer ülkelerde temel zayıflık gözlenmiştir. İkinci aşamada, finansal istikrarsızlık ve panik hâkim olmuştur. Üçüncü aşamada borçların yeniden takvime bağlanmasına yönelik ilk anlaşmalar yapılmış ve finansal kriz hafiflemiştir, yine bu aşamada belli ölçüde bir istikrar sağlanmış ve göreceli yatırımlar süreci başlamıştır. Dördüncü aşamada ise: 1997 yılında Asya finansal piyasalarında bir çöküş yılı olmuştur, ekonomik kriz 1998 ve 1999 yılların da Asya reel ekonomilerinde keskin bir gerilemeye girmiştir. Bu yıllarda ekonomik büyüme oranlarının gerilemiş, işsizlik ve gıda fiyatlarında enflasyonist baskılar artmış ve bunların sonucunda da sosyal huzursuzluklar oluşmuştur⁹¹. Güneydoğu Asya ülkelerinden olan Tayland, Malezya ve Endonezya'da krizin yol açtığı iktisadi ve mali etkiler aşağıda incelenmiştir.

Tayland da sermaye mal üreten sektörlerle değil, kısa sürede ciddi kar getirmesi beklenen alanlara yatırılmıştı. Yatırımın hisse fiyatlarını gerçek değerlerinin çok üstünde şişirdiği borsaya, gayrimenkule ve otomobil kredileri gibi

⁸⁹ Muhammet Akdiş, **Global Finansal Sistem Krizleri ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s.72.

⁹⁰ Karabulut, s.121.

⁹¹ Henderson, s.15.

kolay verilen çeşitli tüketici kredilerine milyonlarca dolar akmıştır. Kısa yoldan zengin olma heveslileri spekülâtif sermayenin çoğunu gayrimenkule yatırmıştır. Ancak, sonunda yabancı yatırımcıların sınırlarını bozan da bu dev gayrimenkul balonu olmuştur. Paralarının alıcısı olmayan mülklere bağlanmış olduğunu ve Tayland bankalarının batık borçlarının milyarları bulduğunu fark ettiklerinde yabancı yatırımcılar paniklemişler ve fonları telaşla geri çekmeye başlamışlardır. Huzursuzluk hızla Tayland ve Malezya'dan Endonezya, Filipinler ve Güney Kore'ye sıçramış, bu mali kaostun veba gibi bulaşıcı olduğu ve sınır tanımadığı görülmüştür. Bir yıldan biraz uzun bir sürede bölgeye sermaye akışı tamamen tersine dönmüş, 1996'da bölgedeki beş ülkeye yeni mali girişlerin toplamı 93 milyar doları bulmuştur. 1997'de aynı ülkeleri 105 milyar dolar terk etmiş; yani 12 milyar dolarlık net bir çıkış gözlemlenmiştir.⁹²

Bölgeden yabancı fon kaçıışı hem döviz rezervlerini tüketmiş, hem de yerel paranın değerini düşürmüştür. Tayland parası baht, basıncı ilk hisseden ulusal para oldu, ama devalüasyon diğer ülkelere de sıçramıştır. Yerel paralar, değer kaybettikçe, dışarıdan borç almış olan yerel firmalar, denizaşırı borçlarını ödemek için daha fazla miktarda yerel paraya ihtiyaç duymaya başlamıştır. İşlerin kontrolden çıktığını gösteren ilk işaretlerle beraber, yabancı bankaların ve diğer kredi kuruluşlarının çoğu borç anlaşmalarını yenilemeyi reddetmiş ve hemen geri ödeme talep etmişlerdir. Bu noktada, bölgeyi saran panik, aniden, bütün küresel ekonomiyi etkisi altına alabilecek bir krize dönüşmüştür. Uluslararası mali işlemciler potansiyel kayıplarını azaltmak ve fonlarını Avrupa ve ABD'ye geri getirmek için baht, ringgit ve rupiah satmaya başlamışlardır. Bunu izleyen sermaye kaçışının sonucunda Asya borsaları dibe vurmuş ve yerel paralar çökmüştür. Dolar üzerinden borçlanmış şirketler Batılı alacaklılara borçlarını ödeyemez hale gelmişlerdir.

Malezya da diğer bölge ekonomileri gibi yurtdışından kısa vadeli sermayeyi çekecek faiz oranlarına sahipti. 1996 yılı sonunda sistemdeki 63 finans kurumunun 22'si yerli, 13'ü yabancı ticari bankaydı. Daha kriz öncesinde gayrimenkul kredi portföylerinin %6'sı batık durumdaydı ki bu oran krizden sonra %22'ye çıkmıştır. Mayıs ayı ortalarında Tayland bahtına karşı başlayan ilk spekülâtif atak kısa sürede

⁹² Melih Gürsoy, **Ekonomik ve Finansal Krizler Dünü ve Bugünü**, MG Yayınları, 1. Baskı, Nisan 2009, s.148.

ringgite de bulaşmış ve Inter bank faizleri %18'e fırlamıştır. İki hafta içerisinde bu oran tekrar %8'in altına düşmüştür.

Asya Kalkınma Bankasının yayımladığı bir raporda çarpıcı rakamlar mevcuttur. Krizden sonra 1998 yılında gıda fiyatları %5'lik toplam enflasyonun 4 puan üzerinde artarken işsiz sayısı 109.000 kişi artmıştır. Malezya'nın çevre ülkelerden ithal ettiği 1 milyona yakın vasıfsız göçmen işçi ülkelere gönderilmiş, yurtdışında okumakta olan 54.000 Malezyalı öğrenci öğrenim masraflarını karşılamayarak ülkelere dönmek zorunda kalmıştır. Suç oranı %45 yükselirken, gözaltına alınan küçük yaşta suçlu sayısı %10 artmıştır. Hükümet, yoksulluk sınırındaki 24.000 öğrencinin eğitime devam edebilmesi için 2 milyar ringgitlik gıda, giyecek ve kırtasiye yardımı yapmıştır⁹³.

Güneydoğu Asya krizi Endonezya'ya 1997 yılının Ekim ayında sıçramıştır. 1997 yılı Temmuz'unda Tayland'ın devalüasyon yapmasıyla başlayan kriz, Endonezya'yı da etkileyerek, para birimi Rupiah üzerindeki baskıyı artırmıştır. Artan baskı sonucu Ekim ayında Rupiah %40 oranında devalüe edilmiştir. Bu noktada Endonezya bir stabilizasyon programı hazırlamak için IMF ile görüşmelere başlamıştır.

Endonezya'nın kriz sonrası büyüme performansı, Güneydoğu Asya krizine yakalanan diğer ülkelere göre daha zayıftır. Gerek Güneydoğu Asya, gerekse diğer gelişmekte olan ülkelere gözlenen bir olgu; eğer krize bir de bankacılık krizi eşlik ediyorsa, milli gelirin kriz öncesi düzeyini bulmak için yaklaşık üç yıl geçmesi gerektiğidir. Endonezya açısından bu süre daha da uzun olmuştur. 2000 yılı milli gelir düzeyi kriz yılı olan 1997 yılı milli gelir düzeyinden reel olarak %8 oranında daha küçüktür. Bir başka deyişle 2000 yılı sonunda Endonezya halen krizin milli gelir üzerinde yarattığı tahribatı gidermeyi başaramamış durumdadır.

Endonezya da 1998 yılında ekonomi %13,4 oranında küçülmüştür. Diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin aksine de toparlanma süreci daha uzun sürmüştür, 1999 yılında sadece %0,4 oranında büyüebilmiştir. Dolar 1998 yılı sonunda yeniden 8.025 rupiaha gelmiştir, bu da 1996 yılı sonuna göre 3 kat değer kaybetmiş olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir. Yıllarca tek haneli rakamlarda seyreden enflasyon ise %58'e fırlamış ve 1999 yılında %21'e gerileyebilmiştir. 1990'lı yıllarda hiç borcu

⁹³ Saruhan Özel, **Global Finansal Krizler**, Deniz Kültür, No.13, Temmuz, 2005, ss.185-186.

olmayan Endonezya'nın, kriz öncesindeki borcu 55 milyar dolar iken, bankacılık krizi sonrasında 1999 yılında, borcu GSYİH'nın %76'sına tekabül eden 136 milyar dolara yükselmiş ve aynı yıl sonunda Endonezya'da toplam 66 banka kapatılmıştır⁹⁴.

2.1.2.3. 1997 Güneydoğu Asya Krizi Sonrası Alınan Önlemler

20. yüzyılın son ekonomik krizin, Dünya ticareti ve ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin minimum düzeye indirgenebilmesi ve anılan ülkelerin tekrar eski konumlarına gelebilmeleri için, Dünya gelişmiş ülkelerin ve uluslararası kuruluşların oluşturduğu fonları, krizden etkilenen ülkelere kullanarak çıkmayı denemiştir.

İlk olarak, krizden en yoğun şekilde etkilenen bankacılık, döviz kuru ve finansal sistemin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Kamu ve özel sektörde gerekli önlemlerin alınması öngörülmüyordu. Kısa ve uzun süreli idari ve ekonomik önlemler alınmış, alınan önlemler sonucunda kriz biraz hafiflemeye başlamış, ilk önce borsa toparlanmış, ardından para değerlerinde yükselmeler gözlemlenmiştir.

Alınan önlemler ve yapılan çalışmalar şu şekilde sıralanabilir⁹⁵.

- İlk aşamada, kamu harcamalarında tasarrufa gidilmiş, bazı projeler iptal edilmiş veya ertelenmiştir. Bazı kamu görevlilerinin maaşlarının dondurulması veya azaltılması kararlaştırılmıştır.
- Yapısal ve uluslararası reformlar gerçekleştirilmiş, var olan liberalleşme planına devam edilmesine karar verilmiştir. Bu “komşu ülkeyi fakirleştirmeye” sonuçlanan kısıtlamalara gidilmesini önlemeye yönelik bir karar olmuştur. Krizin fakir ve güçsüzler üzerindeki etkileri ışığında, sosyal sektör reformları var olan sosyal güvenlik ağını güçlendirip, genişletmeyi amaçlamış ve bu kapsamda önemli rol oynamıştır. Bu reformlar, transfer gelirlerini arttırmak, değişik istihdam ve eğitim programlarıyla işsizliği sınırlamak; gıda, enerji ve ulaşım için sürekli destek sağlayarak fiyat artışlarının düşük gelirli üzerindeki etkisini sınırlamak; düşük gelirlilerin sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşmasını desteklemeyi içeren önlemlerden

⁹⁴ Özel, ss.185-186.

⁹⁵ Singapur Ticaret Müşavirliği, “Güneydoğu Asya Krizinin Değerlendirilmesi”, **Dış Ticaret Dergisi Asya Krizi Özel Sayısı**, 1998, s.97.

oluşmuştur⁹⁶.

Söz konusu ülkelerde, mali sistemde reform yapılması kabul edilmiştir. Bu kapsamda sistemin şeffaf bir yapıya kavuşturulması, devlet garantilerinin ve korumacılığın kaldırılması, finans şirketlerinin bağımsız denetim kuruluşlarının denetimine tabi tutulması ve belirli sürelerle bilançolarının yayınlanması esasları benimsenmiştir. Bu kapsamda;

- Bölge ülkelerinin döviz ihtiyacının ve dolara bağımlılığın azaltılması için, dış ticarete kendi paralarının kullanılması kabul edilmiştir. Bu amaçla, Malezya, Endonezya ve Tayland arasında bir prensip anlaşması imzalanmıştır. Japonya'nın da bu öneriyi benimsediğini beyan etmiştir. Yine bu amaçla anılan ülkeler arasındaki ticarete, ABD Doları yerine Japon Yeni kullanılması başka ifadeyle; söz konusu paraların, bölge için uluslararası para olarak kullanılması, bundan başka milli paraların ABD Doları yerine, Singapur Doları veya Japon Yeni'nin ağırlıklı olarak kullanıldığı, bir para sepetine bağlanması (pegging) konusu tartışılmaya başlanmıştır.
- Vatandaşların, ellerindeki dövizini Merkez Bankası'na satmaları ve yatırmaları, ayrıca yurtdışındaki paralarını ülkeye getirmeleri istenmiş ve bu yöntemle önemli miktarda döviz toplanmıştır.
- Hazineye yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Şöyle ki, Tayland'da bu amaçla başlatılan kampanyada kısa sürede 150 kg altın toplanmıştır.
- Birçok banka ve finans kurumu, hükümetler tarafından kapatılmıştır. Kapatılmayan bankalarda ise, kredi performanslarının yeni tanımlar dâhilinde belirlenmesi, kabul kriterlerinin açık çerçevelere bağlanması gibi operasyonların kontrol altında tutulması amaçlanmıştır.
- Öğretim ve seyahat amacıyla yurtdışına çıkılmaması ve bu amaçla yurtdışında bulunanların dönmeleri istenmiştir.
- Krizden en fazla etkilenen Güney Kore ve Endonezya'ya diğer Bölge ülkeleri tarafından kredi şeklinde yardım sağlanmıştır⁹⁷.

⁹⁶ D. Lane Timothy, "Asya Finans Krizi - Ne Öğrendik? ", Çev. Lale Alkinoğlu, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:1, 2000, ss. 67-74.

⁹⁷ Singapur Ticaret Müşavirliği, s.98.

- IMF ile yapılan, ekonominin yeniden yapılandırılması amacıyla ekonomik reformların gerçekleştirilmesini, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanmasını ve piyasa mekanizmalarının çalıştırılmasını öngören anlaşmalar doğrultusunda, anılan ülkelere kredi desteği sağlanması kararlaştırılmıştır⁹⁸.

Malezya Başbakanı Mahattir Muhammed IMF'yi çözüm olarak değil sorunun kendisi olarak gördüğünü beyan etse de, Temmuz ayında Tayland, Endonezya ve Güney Kore IMF ile anlaşmalar imzalamış ve borçlarını kapatabilmek için gerekli olan parayı, karşılığında IMF'nin önerdiği ve uygun gördüğü paketi uygulayarak ödemeyi kabul etmiştir. Endonezya, Güney Kore ve Tayland, IMF reçeteleri doğrultusunda yüksek faiz, sıkı para ve mali ve piyasa mekanizmalarının çalıştırılması politikalarını (banka ve şirket kurtarma operasyonlarının sona erdirilmesi gibi) uygulamışlardır, fakat bu ekonomilerini içinde bulundukları para krizinden kurtaramadığı gibi, tam tersine, bu ülkeleri daha da büyük bir ekonomik krize sokmuştur. Kriz yaşayan ülkelerin IMF'ye olan güveni sarsılmış ve 1998 yılı ortalarından itibaren kriz yaşayan ülkelerin Keynesçi uygulamalara yöneldikleri gözlemlenmiştir.

Bugüne kadar karşılaşılan ekonomik krizlerin aksine, Asya krizi IMF'nin kullandığı yöntem konusunda ciddi tartışmalara yol açmış, neredeyse örgütün geleceği sorgulanmaya başlamıştır.

Bütün bunlara karşın krizdeki ekonomilere yüksek faizle krizden çıkacağı telkin edilir. Ekonomideki para hacmi kısılacak, faizler yükselecek ve para pahalı bir hale gelecek, böylece talep baskısı azaltılacaktır. Monetaristlere göre faizlerin artması, yatırımcıları uyarıcı bir rol oynayacak, yatırımcı artık verimli olmayan, rekabete dayanabilir olmayan yatırımlardan vazgeçecektir. Kısacası, yatırımcı pahalı parayı daha mantıklı bir biçimde kullanmaya yönelecektir. Ancak monetaristlerin yüksek faize bağladıkları değişim gelişmekte olan ülkelerde geri tepmiştir.

Son olarak yaşanan krizleri gidermede resmi finansın sağlanması yolu konusunda yeni bir düşünce tarzı gelişmiştir. Bu, piyasa baskıları ile yüz yüze olan ülkelere IMF desteğinin uygun düzey ve zamanlanmasını da içermektedir. Bu

⁹⁸ Gazi Erçel, "Güney Asya'da Yaşanan Krizden Alınacak Dersler", <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1998/k10.html>, 18.07.2013, ss.1-5.

konudaki önemli bir adım, IMF'in yakın zamanda gündeme getirdiği "Contingent Credit Lines" (Olağanüstü Kredi Kolaylığı)'dır. IMF üyesi ülkelerin olağandışı ödemeler dengesi finansmanı ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, kısa vadeli finansman imkânı sağlamak üzere tasarlanan bu kredi ile uluslararası sermaye piyasalarında görülen olumsuz gelişmelerin ülkelerin kendi piyasalarında ani ve zarar verici bir güven kaybına yol açması ile oluşabilecek kısa vadeli finansman ihtiyacının giderilmesi öngörülmüştür. Bu kredi sayesinde piyasadaki bulaşıcılıktan etkilenen ülkelere büyük ölçekli finans sağlayacağı da düşünülmektedir⁹⁹.

2.1.3. 2001 Arjantin Krizi

1980'li yıllarla beraber uygulanmaya başlanan özellikle üretime dayalı ekonomi politikaları ve bu bağlamda tüketim yönü göz ardı edilen ekonominin oluşturduğu durgunluk, bugün birçok ülkenin başına gelen ekonomik kriz sarmalının 2001 yılında Arjantin'de kalmasına neden olmuştur¹⁰⁰.

2.1.3.1. 2001 Arjantin Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri

Arjantin ekonomisi 1920'lerde kişi başına düşen milli gelir sıralamasında dünya ekonomileri içinde ilk 10 ülke arasında yer alırken, takip eden yıllar içerisinde bu istikrarını korumayı başaramamış ve sürekli gerileyen bir performans sergilemiştir. 1940'larda uygulanan politikalar büyük kamu açıklarını, enflasyon artışı ve ekonomik durgunlukları beraberinde getirmiş, 1970'li yıllarda oluşan bütçe açıkları para basılarak finanse edilmeye çalışılmış sonucunda enflasyon hızla yükselerek ekonomideki dolarizasyonu arttırmıştır. 1970'lerin sonlarından 1990'lı yıllara uzanan dönemde ise endüstrileşmiş ülke faiz oranlarındaki düşüşler Arjantin'in de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere sermaye akımını başlatmıştır. Fakat bu olumlu gelişme doğru tedbirlerin alınmaması sonucunda genellikle krizle sonuçlanan olumsuz gelişmeleri de beraberinde sürüklemiştir.

⁹⁹ Timothy, ss. 67-74.

¹⁰⁰ Duygu Evirgen, **Arjantin Krizinin Nedenleri- Sonuçları ve Türkiye Karşılaştırılması** <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/04.htm>, (04.03.2014), ss.1-15.

Ülkede istikrarsız finansal sistemin kırılganlığı Arjantin pezosunu da olabilecek potansiyel saldırılara açık hale getirmiştir.

Tablo 2: Arjantin’de Uygulanan İstikrar Programları (1960-1995)

Program Adı	Başlangıç Tarihi	Kriz Tarihi	Kriz Tarihindeki Devalüasyon (%)
Vasena	Mart 1967	Haziran 1970	14
Gelbard	Mayıs 1973	Mart 1975	100
Tablita	Aralık 1978	Nisan 1981	34
Alemann	Aralık 1981	Temmuz 1982	148
Austral	Haziran 1985	Eylül 1987	16
Primavera	Ağustos 1988	Nisan 1989	387
BB	Temmuz 1989	Şubat 1990	220
Konvertibilite	Nisan 1991	Mart 1995	0

Kaynak: Choueiri ve Kaminsky, “Has the Nature of Crises Changed A Quarter Century of Currency Crises in Argentina”, IMF Working Paper No. 99/152, November 1999,p. 6

Tablo 2’de 1960-1995 yılları arasında uygulanan istikrar programları ve yaşanan krizler özetlenmektedir. Uygulanan programların hepsi enflasyonu düşürüp istikrarı sağlama konusunda başarısız olmuşlardır. Bir sonraki programın enflasyon değeri, bir öncekinden daha fazla sonuçlanmış ve temel neden olarak da istikrar programlarının yapısal bir sorunu haline gelmiş olan kamu sektörü açığının zamanında ve kalıcı bir şekilde ortadan kaldıramamış olması gösterilmiştir¹⁰¹.

Arjantin ekonomisinin 1991 yılından sonra krize giden sürecini üç ayrı dönem bazında incelemek faydalı olacaktır. 1991-94 dönemi, Tekila krizi ve sonrası. 1991 yılında uygulamaya konulan Konvertibilite Planı ile istikrar sağlanmaya çalışılmış, nitekim bu plan 2001 krizinin koşullarını hazırlamıştır. Planın temel unsurları ise; Siyasi çevrelerle uzlaşma sağlanarak kamu maliyesi alanında disiplin sağlanması ve sürdürülebilir hale getirilmesi, özelleştirmeye ve yapısal reformlara ağırlık verilmesi, ABD Doları ile yerel para Peso arasındaki paritenin sabitlenmesi, Merkez Bankası tarafından kamuya kredi açılması yasaklaması ve Uluslararası

¹⁰¹ Burçin Hacıhasanoğlu, **Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara Haziran 2005, ss. 51-55.

rezerv net değişime bağlı para basımı ayarlanmasıdır. Konvertibilite Planı IMF'nin desteklediği bir program olmakla birlikte, Arjantin için basit anlamda bir sabit kur uygulamasından çok daha fazla şey ifade etmekteydi. Bu kapsamda sabit kur ve para kurulu uygulamasına geçilmiş, programın ana unsurlarından birisi olan özelleştirme başarı ile gerçekleştirilmiş, Merkez Bankası bağımsızlığı sağlanmış ve kamuya kredi açılması kanunla yasaklanmıştır. Bunlar tamamen IMF tarafından önerilen politikalar olup, önerildiği şekilde hayata geçirilmişlerdir. Hatta bu yüzden yaşanan krizin IMF'nin yanlış yönlendirmesi veya program değişikliğinde geç kalması sonucu ortaya çıktığı yönünde eleştiriler bulunmakta, nitekim IMF de Arjantin konusunda hata yaptığını kabul etmektedir¹⁰².

Arjantin krizinin en büyük iki nedeni aşırı değerli kur ve belirtildiği gibi yüksek dış borçtur. Aşırı değerli kur ihracatı azaltıcı, ithalatı arttırıcı etki yaparak dış ticaret dengesini bozmuş ülkeyi dış borcun faizini ödemek için bile borçlanır hale getirmiştir. 1980 yılında 27 milyar dolar olan dış borçlar 2001 yılında 146 milyar dolar'a ulaşmıştır¹⁰³.

Arjantin, başlangıçta, izlediği farklı kur rejiminin kendisini 1994 Meksika krizinden koruyabileceğini düşünmüştür. Ancak, Meksika'nın yaptığı devaülasyon ile başlayan Tekila Krizi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Yüksek oranlara ulaşan işsizlik ile baş edebilmek için para kurulunu terk edebileceği yönündeki şüpheler, spekülörlerin Arjantin Peso 'suna karşı pozisyon almalarına neden olmuş ve Aralık 1994'ten Mart 1995'e kadar üç ayda, banka mevduatlarının %16'sını oluşturan yaklaşık 7,4 milyar dolarlık sermaye çıkışı meydana gelmiştir¹⁰⁴. Rezerv karşılığı olmaksızın pezonun arz edilemeyeceği Para Kurulu rejiminde, ani sermaye çıkışı para hacminde hızlı bir düşüşe yol açmıştır. Bu da, bankacılık sektöründe, Meksika krizi kadar ciddi olmasa da, ciddi sorunlar doğurabilecek bir krize öncülük etmiştir.

¹⁰² Vedat Biçerano, **Finansal Krizler:1990-2009 Döneminde Seçilmiş Güney Amerika Ülkeleri İle Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi**, Marmara Üniversitesi Sermaye Piyasası ve Borsacılık Ana Bilim Dalı, İstanbul 2010, ss. 43-52.

¹⁰³ Özel, ss.185-186.

¹⁰⁴ Morris Goldstein ve Philip Turner, "Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options.", **Bank for International Settlements Economic**, Paper No. 46, October 1996, p.41.

2.1.3.2. 2001 Arjantin Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler

Ülkede yaşanan ekonomik daralma ve sermaye çıkışının sürmesi 2001 yılında ekonomiyi çökme noktasına getirmiş, ekonomik daralmanın sürmesi iş gücü piyasası üzerindeki etkisi ise gerek istihdam, gerekse ücretler açısından olumsuz yönde olmuştur. 2001 yılında %17,4 olan işsizlik oranı, 2002 yılında 2,3 puan artarak %19,72'ye ulaşmıştır, dış borç ise 128 milyar doları aşmıştır¹⁰⁵. Piyasalarda ekonomi politikalarının sürdürülebilmesi görüşünün hakim olmaya başlaması ciddi bir devalüasyon ve dış borçların ödenemeyeceği beklentisi oluşmuştur. Devalüasyon beklentisi uluslararası sermayenin ülkeyi terk etmeye başlamasına sebep olmuştur. Para birimi üzerinde başlayan bu devalüasyon baskısıyla oluşan ekonomik krizin sonucunda, yerel para birimi dalgalanmaya bırakılmış ve değer kaybı %400 oranını bulmuştur, faiz oranları ise %689 seviyesine ulaşmıştır. Krizle birlikte yaşanan bu gelişmeler para krizi tanımına da birebir uymaktadır. 2001 yılının ilk altı ayında yaşanan sermaye çıkışı sebebiyle Arjantin'in uluslararası rezervleri de %40 oranında azalmıştır.

Diğer taraftan, Arjantin'in Brezilya dışındaki ekonomilerle çok yoğun ticaret ilişkisi içinde olmaması, bu krizin diğer piyasalara etkisini yatırımcıların tavrına bağlı hale getirmiştir. Arjantin krizinin küresel düzeye yayılma riski üzerinde çok farklı yorumlar yapılmakla birlikte, genel kanı Asya krizi kadar bir etkisinin olmayacağı şeklindeydi.

Gelişmekte olan piyasalara kullandırılan toplam dış borç stoku içindeki payı yaklaşık %20 düzeyinde olan Arjantin'deki olumsuzluklar, en çok bono piyasalarını etkiledi. Krizin hisse senedi piyasaları ve döviz kurları üzerindeki etkileri ise bono piyasasındakine kıyasla daha hafif oldu. Arjantin'de yaşananlardan, gelişmekte olan ülkeler, başta Güney Afrika, Polonya, Türkiye ve Brezilya olmak üzere ciddi şekilde etkilendiler; yerel para birimleri değer kaybederken, borsa endeksleri düştü¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Murat Koyuncu ve Fikret Şenses, **Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri**, <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0413.pdf>, (21.02.2014), s.13.

¹⁰⁶ Evirgen, s.8.

Gelişmekte olan piyasaların yanı sıra, Arjantin'de önemli ölçüde yatırımları bulunan ABD bankalarının ve Latin Amerika genelinde büyük kredi portföyleri bulunan İspanyol bankalarının hisse fiyatlarında da düşüşler yaşandı.

Arjantin'in en büyük ticaret ortağı konumundaki Brezilya, yaşananlardan en fazla etkilenen ülke oldu. Hala yüksek düzeyde dış borca ihtiyacı olan Brezilya'da krizin başlaması ile birlikte yaşanan devalüasyon %4,5'e ulaşırken, bonolar yaklaşık %8 değer kaybetti. Ancak krizin olumsuz etkilerini azaltmak için bazı ekonomik önlemlerin gündeme geldiği Brezilya'nın, en kötü ihtimalin gerçekleşmesi halinde bile, borçlarını geri ödeme konusunda sorunla karşılaşacağı düşünülmemekteydi. Gelişmelerden etkilenen diğer bir ülke de yine Arjantin'de yatırımları bulunan Şili oldu. Şili'de yerel para birimi iki haftalık dönemde yaklaşık %5 değer yitirdi. Latin Amerika'da krizden en az etkilenen ülkeler ise, cari denge fazlası veren ve dış borç ihtiyacı olmayan Venezüella ve Arjantin ile kayda değer bir ticaret ilişkisi bulunmayan Meksika oldu.

Güney Afrika ve Polonya ise yoğun yabancı yatırımlar nedeniyle krizden en çabuk etkilenen ülkeler oldu. G. Afrika'da yerel para birimi rand %3,4 değer kaybetti, ancak toparlanmaya başladı. Polonya'da ise bütçe açığının beklenenden daha yüksek çıkması nedeniyle krizin etkisi daha ağır oldu ve zloty %12 değer yitirdi¹⁰⁷.

2.1.3.3. 2001 Arjantin Krizi Sonrası Alınan Önlemler

Arjantin'de kriz sonrasında son 10 yılda görülen en kötü ayaklanma ve yağmalamalar görülmüştür. Protestocuların krizden sorumlu tuttuğu Devlet Başkanlarının istifa etmesine kadar uzanan bir süreçle sonuçlanan kırılgan ve istikrarsız ortam halk üzerinde daha da fazla bir güvensiz ortam yaratmıştır.

Ekonomi politikaları yetkilileri öncelikle dolar kuruna müdahale ederek krizi önlemeye çalışmış, ayrıca dış borçları ödeyebilmek içinde kısa vadeli borçlanma senetlerini, daha yüksek faizli uzun vadeli bonolar ile takas etmeye çalışmışlardır.

¹⁰⁷ Evirgen, s.9.

Ancak bu müdahale başarısız olmuş ve borsa endeksi de hızla düşmeye başlamıştır¹⁰⁸.

IMF'yle yapılan 7,4 milyar Dolarlık stand-by anlaşmasıyla 2003'e kadar bütçe açıklarının sıfırlama taahhüdü, kamu çalışanlarının maaşlarında yapılacak indirim, çalışma yasası 2000 yılının Kasım ayında yeni bir ekonomik paket hazırlanmasına neden olmuştur. 30 Ağustos 2001'de yeni bir niyet mektubu ile Arjantin IMF'den yeni bir 3 yıllık Stand-by programı ve ek olarak 6 milyar dolar finansal kaynak istemiştir, 2001 yılının ikinci çeyreğinde yoğun bir sermaye çıkışı yaşanmıştır ve Aralık 2001'de mevduatlar kısmi olarak dondurulmuştur. Arjantin'in kriterleri yerine getirmemesi üzerine IMF ödemelerini durdurmuştur. 24 Aralık 2001 tarihinde Arjantin moratoryum ilan etmiş ve iki hafta içinde dört hükümet kurulmuştur¹⁰⁹.

Kriz sonrasında Arjantin'de alınan ekonomik önlemler ve uygulanan politikalar aşağıda sıralanmıştır¹¹⁰:

- **Kur Tipi:** İlk aşamada sabit olan ve ileride dalgalanmaya bırakılacak olan kur tipini hükümet seçecek. İki dolar olacak, biri dış ticaret için sabit (1,40 Peso), diğeri turistler ve diğeri işlemler için olmak üzere serbest olarak uygulanacak.
- **Kredi kartları:** Kanunun çıkış tarihine kadar kredi kartlarıyla yapılan dolar harcamaları, ülkede yapılmış olmak kaydıyla, bire bir kurdan Peso 'ya çevrilecek.
- **Bankacılık Tedbirleri:** Kısıtlamalar devam etmekte, ancak ücretlilerin hesaplarından başlamak üzere, mevduatların iadesi için ek bir takvim ön görülmüştür.
- **Peso'ya Çevirme:** Bankalara olan 100.000 dolar'ın altındaki borçlar, konut alma veya yenileme kredisi, kişisel kredi, otomobil kredileri olmak şartıyla Peso 'ya çevrilecek.
- **Kamu Hizmetleri:** Bütün kamu hizmetleri 1 dolar = 1 Peso bazında Peso 'ya çevrilecek.
- **İşten Çıkarmalar:** İşverenler 90 gün müddetle gerekçesiz işten çıkaramayacaklar, çıkarırlarsa iki misli tazminat ödeyecekler.

¹⁰⁸ Yunus Emre Ergenç, **Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri**, Balıkesir, Haziran 2009, s.27.

¹⁰⁹ Dağhan Coşkun, **Arjantin Krizi**, Özel Rapor, Pamuk Yatırım, Kurumsal Finansman ve Araştırma Bölümü, 2001.

¹¹⁰ Biçerano, ss. 53-54.

Sonuç olarak, düzenlemelerin yürürlüğe konması ve sistemin ödeme gücünü arttırmaya yönelik hızlı ve yaygın bankacılık reformları ile sona eren Arjantin krizi, bir bankacılık krizinin sabit kur rejimini her zaman tehdit edebileceğini göstermiştir¹¹¹.

2.1.4. 2008 Mortgage Krizi

2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri konut piyasasında ortaya çıkan, kısa sürede önce tüm ABD finansal sistemini ve sonra da diğer ülke ekonomilerini olumsuz etkileyen ve dünya finans tarihinin en büyük krizlerinden biri olarak kabul edilen mortgage krizi, 21. yüzyılın küresel ölçekte yaşanan ilk finansal krizidir.

2.1.4.1. 2008 Mortgage Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri

ABD’de 1990’lı yıllarda, konut kredilerinin büyük kısmı, yüksek kaliteli müşterilere (prime mortgage) verilirken, zaman içinde krediler daha düşük kaliteli müşterilere (subprime mortgage) de verilmeye başlanmıştır. 2008 yılı ortasında ABD’de subprime mortgage kredilerinin hacmi 1,5 trilyon dolara kadar yükselmiştir. ABD’de faizler geçmişte son derece düşük düzeylerde olduğundan, subprime mortgage kredilerini kullanan düşük gelirli gruplar, büyük ölçüde değişken faizli kredileri tercih etmişlerdir. FED ’in son dönemde faizleri sürekli artırması ve konut fiyatlarının düşmesi, kişilerin aldıkları kredileri geri ödeyememesine neden olmuştur¹¹².

Konut kredisi kullandıran bankalar, bu kredilere dayanarak türev finansal araçlar düzenleyip, onları piyasaya sürerek, kendilerine yeni fonlar sağlamışlardır. 2008 küresel krizinin oluşmasının temelinde, emlak fiyatlarının aşırı değerlenmesinin yanı sıra, bu kredilere dayanılarak yapılan türev işlemleri de bulunmaktadır. Türev ürünler, şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerinin, alışverişe konu edebilmesini sağlayan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler, mortgage kredisini verenin, bu krediyi kullanan tarafından geri ödenmemesi riskini üçüncü

¹¹¹ Delice, ss.178-179.

¹¹² Mahfi Eğilmez, **Küresel Finans Krizi**, Remzi Kitabevi, 2009, İstanbul, s.66.

kişilere, örneğin hedge fonlara devretmesine yaramaktadır. Riski devreden kredi kuruluşları, çok daha büyük risklere girmiş ve bu yeni kredilerle, doğal olarak türev ürünler piyasası çığ gibi büyümüştür. 2007 yılında, ABD’de kullanılan konut kredisi ve bu kredilere bağlı türev ürünlerin toplam büyüklüğü, 10 trilyon dolara ulaşmış ve bu haliyle dünyanın en büyük kredi piyasasını oluşturmuştur.

ABD’de bankacılık sistemi denetleniyorken, “gölge bankacılık” da denilen türev piyasaları ve hedge fonlar, finans piyasasının hacminin artması hatırına denetlenmemiştir. Türev araçların değeri, bağlı oldukları konut değerinin çok üstüne çıkmış, reel değerinden kopmuştur. Buna kredi balonu denilmektedir. Başlangıçta riski devretmeye yarayan ve bu anlamda sistemde bir sigorta işlevi gören türev ürünler, giderek kendileri birer risk unsuru olmaya başlamıştır. Sorunu yaratan şey, bu türev ürünlerinin kişiler ve finansal kuruluşlar arasında elden ele inanılmaz bir hızda el değiştirmesi olmuştur. Türev ürünlerinin Avrupa bankalarına satılmasıyla, kriz Avrupa’ya da sıçramıştır.

Kriz öncesi dönemde türev ürünlerinin en çok toplandığı banka Lehman Brothers olmuştur. Konut fiyatları hızla düşüp, mortgage kredilerinin ödenememe riski ortaya çıktığında, Lehman Brothers batma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Hükümet ve FED ‘in bu bankayı kurtaramayacaklarını açıklamalarının ardından Lehman Brothers’tan alacaklı konumunda bulunan bütün bankalar için büyük risk algısı ortaya çıkmıştır. Bu kez, bu bankalardan alacaklı olan kişiler, bir an önce paralarını çekmek istemişler (bank run), bu durumda ilgili bankalar iyice zor duruma düşmüşlerdir. 2008 yılı ortalarında, ABD yönetimi, önce krize karşı sessiz kalmış ve finans devi Lehman Brothers 15 Eylül 2008’de iflas etmiştir. Hemen arkasından Genaral Motors, Citigroup, AIG, Merrill Lynch ve Morgan Stanley gibi büyük şirketlerin iflas sinyalleri vermeleri üzerine, ABD hükümeti, 850 milyar dolarlık bir kurtarma paketini senatodan geçirmiş ve bu tutarı piyasaya sürmüştür.

2008 krizinin diğer bir nedeni de son dönemde ABD ekonomisinin çok yüksek düzeyde cari açık vermesidir. ABD’de cari açığın oluşmasının nedeni, artan yatırım talebinin, iç tasarruflar tarafından karşılanamamasıdır. Büyüyen ABD ekonomisinde, artan taleple birlikte ithalatın da artması sonucu, ülkenin cari açığı hızla artmaya başlamıştır. ABD’nin cari işlemler açığı 2005 yılında 805

milyar dolar (GSYİH'nın %5,9'u), 2006 yılında 812 milyar dolar (GSYİH'nın %6'sı) ve 2007 yılında ise 738 milyar dolar (GSYİH'nın %5,1'i) olarak gerçekleşmiştir. Bu da ABD ekonomisini daha kırılgan bir hale getirmiştir¹¹³.

2.1.4.2. 2008 Mortgage Krizinin Yol Açtığı İktisadi Ve Mali Etkiler

Konut fiyatlarındaki yüksek oranlı artışlar, kredi kullanıcılarının yanlış yönlendirilmesine yol açmış ve konut satın almanın bir yatırım aracı olarak algılanmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu büyük çaplı krizi geçmiş krizlerden ayıran en önemli özellik, geçmiş krizlerin büyük oranda az gelişmiş ve yükselen piyasa ekonomilerini etkilemişken, en son krizin ise gelişmiş ülkelerde de hissedilmesidir¹¹⁴.

Tablo 3: Çeşitli Ülkelerde Bazı Finansal Kuruluşların İflası (2008-2009)

7 Şubat- İngiltere	Northern Rock ulusallaştırıldı.	88 milyar sterlin
14 Mart-ABD	Bear Stearns FED sübvansiyonundan sonra ticari bir banka tarafından alındı.	29 milyar dolar
7 Eylül- ABD	Freddie Mac ve Fannie Mae ulusallaştırıldı.	200 milyar dolar
15 Eylül- ABD	Lehman Brothers iflas etmiştir.	
17 Eylül -ABD	AIG ulusallaştırıldı.	87 milyar dolar
29 Eylül-Almanya	Hypo Gayrimenkul kurtarıldı.	71 milyar dolar
29 Eylül- İngiltere	Bradford&Bingley kurtarıldı.	32,5 milyar dolar
9 Ekim- İzlanda	Kaupthing ulusallaştırıldı	864 milyon dolar
16 Ekim- İsviçre	UBS kurtarıldı.	59,2 milyar dolar
4 Kasım- Avusturya	Kommunalkredit ulusallaştırılmıştır. Constantine Privatbank ulusallaştırıldı ve 5 Avusturya bankasına 1 euro karşılığı satıldı.	

Kaynak: Pelin A. Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 68, 2009, ss. 85-101.

¹¹³ İsmet Göçer, “2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri Ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”, **Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:17, 2012, ss.19-20.

¹¹⁴ Faruk Akın ve Nalan Ece, “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2009, ss. 153-168.

Finansal kriz, Büyük Buhrandan bu yana, işletmeleri ve bireyleri kredi maliyetleri bakımından en kötü etkileyen kriz olmuştur. Kriz aynı zamanda finans sektörünün güven kaybetmesine ve yatırımcıların sektörün geleceği konusunda karamsar olmasına yol açmıştır. ABD’de baş gösteren finansal kriz çeşitli ülkelerde bazı finansal kuruluşların iflasıyla sonuçlanmıştır. Bu finansal kuruluşların bazıları Tablo 3’te gösterilmiştir.

2.1.4.3 2008 Mortgage Krizi Sonrası Alınan Önlemler

Krizin yaratmış olduğu hezimetin önüne geçmek için hem para politikası hem de maliye politikasında çeşitli tedbirler alınmıştır. Bush yönetimi Lehman Brothers’ın batmasından sonra piyasaya zorunlu aktif satın alarak 700 milyar dolar tutarında para desteği sağlayacağını açıklamıştır¹¹⁵. Bunun yanı sıra ekonomi yönetimi yaklaşık 5,2 trilyon dolar portföy büyüklüğüne sahip Freddie Mac ve Fannie Mae’yi devletleştirme kararı almıştır.

Uygulanan para politikalarının yanı sıra maliye politikaları da devreye sokulmuştur. ABD ve Avrupa ülkelerinde bütçe açığı önemli sorun haline geldiği için, hükümetler genellikle maliye politikalarının kamu harcamalarından öte vergi ayağını kullanmayı yeğlemişlerdir. ABD hükümeti ilk önce 2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren 150 milyar dolar kapsamındaki vergi iade uygulamasını başlatmıştır¹¹⁶. Daha sonra çeşitli ÖTV oranlarında indirimler ile GV’nde indirimlere veya mevcut bulunan indirim tutarlarının artırılması yoluna başvurmuştur. Yine KV’nde de çeşitli indirimlere gitmiş veya bu indirim tutarları artırılmış ve çeşitli istisna ve muafiyetler getirilmiş, zararların geleceğe dönük mahsup süreleri uzatılmıştır¹¹⁷. ABD’de, 2008 yılında yürürlüğe konulan amortisman uygulamasının 2009 yılında da uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu uygulamaya göre, işletmeye

¹¹⁵ Paul Krugman,” **The Return of Depression Economics and The Crisis of 2008**”, W. W. Norton & Company Ltd. New York – London, 2009, p.185.

¹¹⁶ Cahit Sönmez, **Küresel Krizin Çıkış Kaynağı: Mortgage Kredileri, Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz**, Edt: Sadi Uzunoğlu, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, s.93.

¹¹⁷ M. Bulut ve M.S. Çalışkan, “Küresel Krize Yönelik İlk Vergi Politikaları ve Beklenen Bütçe Etkileri”, **Vergi Raporu**, Sayı: 118, Temmuz 2009, ss.33-34.

alınan ve mevzuatta belirlenen özellikleri taşıyan demirbaşların ilk yıl %50'si amortismanına tabi tutularak kurum kazancından indirilebilmektedir¹¹⁸.

Krizin etkisi benzer önlemlerin OECD ülkeleri tarafından alınmasına yol açmıştır. Çin'in en son ilan ettiği 500 milyon dolarlık ek paket, mali politikanın yükselen ekonomilerde yeniden itici güç olma rolünün önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Kamu harcamaları, vergiler ve borç yönetimi kanallarıyla işletilen mali politika, OECD ülkelerinde daha iyi bir gelişme yaratacak ekonomik performansa yönelik popüler bir enstrüman haline gelmiştir¹¹⁹.

İngiltere'de ise, özellikle krizden en çok etkilenen orta ve alt gelir grubunu hedefleyen gelir vergisi indirimi ile en düşük vergi dilimindeki mükelleflere yıllık 145 sterlin destek sağlanmış, öte yandan %17,5 olan genel KDV oranı 1 Aralık 2008'den itibaren geçerli olmak üzere geçici olarak %15'e indirilmiştir¹²⁰.

Tüm bu önlemlerin yanında sonuç olarak gelişmiş ülkeler, derinleşen kriz karşısında öncelikle piyasalara likidite desteği sağlamışlar, ardından ek olarak kapsamlı tedbirlere yönelmişlerdir. Devam eden süreçte ise, banka borçlarına kısmi ya da tam garantiler verilmiş, sermaye enjeksiyonları sağlanmış, likit olmayan varlıklar doğrudan veya dolaylı şekilde alınmış ve kamulaştırma işlemlerine başvurulmuştur. Ayrıca krizin küresel korumacılık eğiliminin artırılması ve krizle mücadelede küresel entegrasyonu sağlamak için küresel işbirliği artırılmış ve yeni kanallar geliştirilmişti.

2.2. DÜNYADA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLERLE MÜCADELEDE KAMU HARCAMA POLİTİKALARI

Dünyada yaşanan finansal krizlerle mücadelede öncelikli olarak para politikalarına başvurulmuştur. Fakat para politikalarının tek başına çözüm olmadığı görülmüştür. Bunun sonucu olarak ülkeler para politikalarının yanı sıra maliye politikalarını da kullanmaya başlamışlardır.

¹¹⁸ Niyazi Özpehriz, "Ekonomik Krize Karşı Dünyada ve Türkiye'de Alınan Vergisel Önlemler", **Vergi Dünyası Dergisi**, Mart 2009, Sayı: 331, s.145.

¹¹⁹ Abdullah Mutlu ve Efdal Polat, **2007 Küresel Finansal Krizin Türkiye'nin Maliye Politikalarına Yansıması**, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/AbdullahMutlu.pdf>, (20.03.2014), s.57.

¹²⁰ Ayhan Aksu Koç ve diğerleri, **Evidentials and source knowledge in Turkish New Directions in Child and Adolescent Development**, 125, 2009, ss.13-28.

2.2.1 1994 Meksika Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası

Meksika, yeni petrol kaynakları bulan ve petrol ihracatçısı olan bir ülke olarak, 1976-1982 yılları arasında geniş kamu harcamalarına ve bütçe açıklarına dayalı politikalarla yönetildi. 1982-1985 yılları arasında ise uygulanan geleneksel sınırlayıcı makroekonomi politikaları, banka millileştirmeleri, ihracat sınırlamaları, kamu kontrolleri gibi politikaların yanı sıra yaşanan büyük deprem ve petrol fiyatlarındaki düşüşlerle koşulların daha da kötüleşmesi ve daralmanın artmasıyla birlikte, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve önemsellik derecesinin yüksek olduğu kanısına varıldı¹²¹. Meksika'da mali açıklar, 1986 yılında GSYİH'nın %13'ü iken 1989'da %5'e düşürüldü ve bu arada bütçe dışı fonlar da önemini korumaya devam etti. 1986 yılı sonu ve 1987 yılından itibaren, yoğun bir reform süreci yaşandı. Örneğin; Meksika GATT'a katıldı. İthalat sınırlamaları yerine ciddi bir devalüasyon yapıldı¹²².

Ülkedeki istikrar politikasının önemli unsurlarından birini de sıkı maliye ve para politikası oluşturmaktadır. Sıkı bir para politikası ile M1 (nakit para, vadesiz mevduat ve çeklerin toplamı) artış oranı 1993'te %17,7'den 1994'de %5,7'ye düşürülmüştür. Buna karşılık iç krediler hızla artmış, giren yabancı sermaye ülkede tüketim kredilerini ve tüketim harcamalarını kamçulamıştır. Meksika gibi gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye, ekonominin genel dengesi içinde, üretim artışından daha çok tüketim artışına neden olmakta ve sermaye akımı gelişmekte olan ülkelerde genel olarak, ekonominin talep yönündeki etkilerine göre daha güçlü olmaktadır¹²³. Bu dönemde kamunun rolünü azaltıcı çabalar, deregülasyon, özelleştirmeler, vergisel reformlar, toprak sahipliği düzenlenmeleri aşırı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Kurun istikrarı, enflasyonun düşmesi ve faiz gelirlerinin cazip olması yabancı portföy yatırımların Meksika'ya doğru çevrilmesine neden olmuştur¹²⁴.

1994 yılında hükümet sendikalarla ve özel sektörle anlaşma imzalamıştır. İdari fiyatlar %10, asgari ücretleri de %7 artırılmıştır. 1995 yılı bütçesinde GSYİH'nın %2,2'si kadar bütçe fazlası öngörülmekteydi, mali ve parasal

¹²¹ G. Yay, s.14.

¹²² G. Yay, ss.14-15.

¹²³ Ferhat Başkan Özgen, **Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları**, <http://web.adu.edu.tr/user/fozgen/yayin/Finans%20piyasalari.pdf>, (23.02.2014), ss.15-16.

¹²⁴ G. Yay, s.15.

sıkılaştırmalar yapılarak, revize edilen yeni bütçede bu fazlanın %3,4'e çıkarılmasına karar verilmiştir. Hatta daha sonra bu oran maliye politikası daha da sıkılaştırılarak %4,4'e çıkarılmıştır. Dolayısıyla, kamu harcamaları %10 kısıldı; KDV %10'dan %15'e yükseltildi. Kamu sektörü fiyatları artırılmıştır¹²⁵.

Meksika'nın başarılı bir şekilde uygulayamadığı, tekila krizinin ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan birisi de, uygulanan istikrar programlarında sabit döviz kuru uygulanmasından sonra kurun korunmasının gerekli olduğu ama enflasyon düştükten sonra yavaş yavaş dalgalanmaya bırakılması gerektiğidir¹²⁶.

2.2.2. 1997 Asya Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu ortamlarda gerçekleşen finansal krizde aniden ortaya çıkan likidite darlığı ve ağır devalüasyonlar, mali kurumların ve firmaların bilançolarını bozarak büyük zararlara ve güven kaybına neden olmuş; üretimde ve istihdamda büyük kayıplara yol açmıştır.

Tayland, Endonezya ve G. Kore'nin IMF'ye müracaat etmelerinden sonra IMF söz konusu ülkelere çok kısa zamanda ve tarihinin en büyük finansal yardımını yapmış, finansal yardımlar her zaman olduğu gibi kapsamlı istikrar programlarına bağlanmıştır. IMF ve birkaç Asya ülkesi, Asya krizi için 100 milyar dolar dolayında kaynak sağlamıştır. IMF'in Doğu Asya krizinin çözümü için makroekonomik dengesizliklerin düzeltilmesini amaçlayan önerileri genel olarak standart istikrar programından oluşmaktadır. İstikrar politikası önlemleri genel olarak sıkı para politikası ile enflasyonun düşürülmesi, yurtiçi talebin kısılması, kamu kesimi harcamalarının azaltılması gibi bilinen politika ya da politika araçlarını içermektedir¹²⁷.

¹²⁵ G. Yay, s.17.

¹²⁶ Ayça Şimşek, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Latin Amerika Deneyimi**, <http://www.bilgidergi.com/uploads/2007Simsek.pdf>, (30.03.2014)ss.80-81.

¹²⁷ Yusuf Bayraktutan Ve M. Hilmi Özkaya, **IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya'da Ekonomik Performans Sonuçları**, <http://kosbed.kocaeli.edu.tr/sayi3/bayraktutan.pdf> , (07.04.2014).

Tablo 4: Doğu Asya Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi Ve Kamu Kesimi Dengesi (1994-2000)

		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tayland	CİD/GSYİH*	-5,6	-8	-7,9	-2	12,8	8,8	5,9
	KKD/GSYİH*							
	*	1,9	3	2,5	-0,9	-2,5	-2,9	-2,4
Endonezya	CİD/GSYİH	-1,8	-3,2	-3,4	-1,8	4	2,4	0,7
	KKD/GSYİH	0	0,8	1,2	-0,7	-1,9	-1,5	-3,6
Güney Kore	CİD/GSYİH	-1	-1,7	-4,4	-1,7	12,5	5,9	2,7
	KKD/GSYİH	1	1,3	1	-0,9	-3,8	-2,7	-1,6
Filipinler	CİD/GSYİH	-4,5	-4,3	-4,5	-5,3	2	2,2	0,8
	KKD/GSYİH	-1,8	-1,4	-0,6	-0,8	-2,7	-4,4	-3,1
Malezya	CİD/GSYİH	-6,3	-8,5	-4,5	-5,9	9,5	12,6	9,4
	KKD/GSYİH	3,3	2,2	2,3	4,1	-0,4	-3,8	-1,5

* Cari İşlemler Dengesi (GSYİH Oranı)

** Kamu Kesimi Dengesi (GSYİH Oranı)

Kaynak: Yusuf Bayraktutan Ve M. Hilmi Özkaya, **IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya'da Ekonomik Performans Sonuçları**,
<http://kosbed.kocaeli.edu.tr/sayi3/bayraktutan.pdf>.

Bölge ülkelerinin tümünde krizden önce cari işlemler dengesinin açık verdiği görülmektedir. Reel devalüasyonu içeren IMF destekli istikrar programlarının mevcut dış açıkları gidermede (cari işlemler dengesini sağlamada) başarılı sonuç verdiği görülmektedir. Nitekim 1998 yılı sonu itibariyle tüm bölge ülkelerinde, yapılan devalüasyon sonucunda, cari işlemler dengesinin fazla verdiği görülmektedir. Ancak Malezya'nın performansının program ülkelerinden genel olarak daha iyi oluşu dikkat çekicidir.

Doğu Asya ülkeleri genel olarak kamu kesimi gelir-gider dengesini sağlamışlardır. Ancak Tablo 4'te görüldüğü gibi, söz konusu kriz yılından sonra tüm bölge ülkelerinin kamu kesiminde önemli açıklar meydana gelmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi, IMF destekli istikrar programının amaçlarından biri, kamu sektörü harcamalarını kısma ve kamu sektörü gelirlerini arttırma yoluyla kamu kesiminin fazla vermesini sağlamaktır. Malezya'da kamu kesimi gelir-gider dengesinin daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

Tayland, IMF ile Ağustos 1997'de 17 milyar dolarlık kurtarma paketi üzerinde anlaşmıştır. Hükümet bu programda kamu harcamalarını kısmayı taahhüt etmiş ve daraltıcı maliye politikası uygulamıştır. Bu program sonucunda ülkede birçok kuruluş özelleştirilmiş, yatırım harcamalarında tasarrufa gidilmiştir. Tayland'da GSYH'nin oranı olarak kamu kesimi, 1997'den itibaren sürekli açık vermiştir. 1994-2000 arasında yıllık ortalama kamu açığı GSYİH'nin %0,2'sidir. Bu açık oranının oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Endonezya, IMF 43 milyar dolarlık bir kurtarma paketi hazırlanmıştır. Fakat Başkan Suharto önerilen sert tedbirleri alma konusunda isteksizlik göstermiş ve IMF'ye şiddetli eleştiriler yöneltmiştir. IMF Endonezya hükümetine program dâhilinde olan daraltıcı maliye politikalarının uygulamasını istemiştir. Bunun sonucu olarak kamu harcamalarının azaltılmasını istemiştir. IMF, Endonezya'dan çoğunluğuna Suharto'nun dost ve akrabalarının sahip olduğu çeşitli teklere sağlanan sübvansiyonları ve vergi indirimlerini kaldırmasını istemiştir. Suharto istifa ettikten sonra IMF programları uygulanmaya başlanılmış olup, yeni hükümet kamu harcamalarının arttırmamış ve tasarrufa gitmiştir¹²⁸. Endonezya da GSYİH'nin oranı olarak kamu kesimi açığı 1998 yılından itibaren bir artış eğilimine girmiştir.

Güney Kore Aralık 1997'de IMF ile bir stand-by anlaşması imzaladı. Anlaşmayla, Güney Kore'ye 21 milyar dolarlık kaynak taahhüt edildi. Anlaşma uyarınca Güney Kore sıkı maliye politikası uygulayarak, döviz kurunda istikrarı sağlamaya çalışmıştır. IMF'nin yüksek faiz politikası, Güney Kore'de ekonominin hızla küçülmesine neden olduğu için yoğun olarak eleştirilmiştir. IMF ile anlaşma Aralık 1997'de imzalanmış ancak, bankacılık reformu 3 Haziran 1998'de başlatılabilmektedir. Bu gecikmede, kamu kaynaklarının kullanılması halinde,

¹²⁸ Metin Toprak, **Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, Yıl:7, Sayı:42, s.875.

maliyetin üstlenilme kaygısı egemen olmuştur. Bankacılık kesimi, bu çekingenliği kullanarak, yeniden yapılanmayı geciktirmeye çalışmıştır. Çünkü operasyon geciktikçe, banka sahibinin elinde kalmaya devam etmektedir. Ödemeler sistemi krizi doğmasın diye kamu kaynakları zaten kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, kaynaklar zayıf ve kapatılması gereken kurumlara doğru aktarılmıştır. İlk adımda beş batık banka hemen kapatılmış, kötü durumdaki altı banka üç büyük bankayla birleştirilmiştir. İki büyük bankanın yabancılara satışı kararlaştırılmış, bir yılda 27 finansal kurum daha kapatılmıştır. Güney Kore'de kamu kesimi 1997'den itibaren sürekli açık vermiştir. 1994-2000 yılları arasında yıllık ortalama kamu açığı GSYH'nın %0,8'idir.

Filipinler ise 30 yılı aşkın süredir IMF ile ortak programlar yapmakta fakat ülkenin yapısal bozuklukları nedeniyle Asya'nın hasta adamı olarak nitelendirilmektedir. Devlet yapısı içerisinde oluşan bu başıbozuk yapı nedeniyle ne IMF programları uygulanabilmekte ne de kamu harcamaları denetlenebilmektedir.

Malezya, IMF yardımı talep etmemesine rağmen, krizden önemli ölçüde etkilenmiş bir ülkedir. Aralık 1997'de Malezya ringiti %35 değer yitirmiş ve menkul kıymetler borsası dolar cinsinden yılbaşına göre %70'ten fazla düşüş yaşamıştır. Başbakan Dr. Mat. Muhammed ilk başta spekülörleri bütün olanlardan sorumlu tutarak suçlarken, daha sonra üslubunu yumuşatarak aslında ülkenin finansal kesiminin ciddi reformlara ihtiyaç olduğunu açıklamıştır. Malezya hükümeti çok sert tedbirler paketi açıklamıştır. Kamu harcamalarında kesinti ve bankacılık reformu en önemli alanları oluşturmuştur. Malezya ekonomisi konusunda, yüksek enflasyon, iflaslar, yüksek işsizlik, yüksek faiz hadleri krizin faturası olarak ortaya çıkmıştır. Malezya Başbakan Yardımcısı Enver, IMF reçetesini kabul etmesine rağmen, para talebinde bulunmamıştır. Bu reçeteyle, sıkı para ve maliye politikası uygulanmıştır¹²⁹. Malezya'da 1998 yılından itibaren GSYİH'nın oranı olarak kamu kesimi açığı meydana gelmeye başlamıştır. 1994-97 yılları arasında kamu kesimi gelir fazlası söz konusudur. (ortalama %3). 1994-2000 yılları arasında kamu kesimi dengesi, GSYH'nın ortalama %0,9'u kadar fazla vermiştir.

¹²⁹ Toprak, s.877.

2.2.3. 2001 Arjantin Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası

Arjantin ekonomisi 1980’li yıllarda büyük bir sarsıntı geçirdi. 1980-1990 yılları arasında Arjantin’de GSYİH %14 düştü. 1980’li yılların başında, borç krizi ve enflasyonun hızlanması ile mali problemler yapısal bir nitelik kazandı. 1980’li yılların sonuna doğru bütçe açığı sorunu, finansman aracı yokluğuna bağlı olarak kriz noktasına ulaştı. Arjantin hükümeti bu krizden kurtulabilmek için 1981 yılında Austral Planını hazırladı. Bu programın temel amaçlarından biri sıkı maliye politikası uygulayarak kamu harcamalarını kısıp, kamu açıklarını azaltmaktır. Uygulanan bu politikalar fiyatları düşürmüş, maliyet azalışları sonucu üretim nispeten artmış ve kamu açıkları azalmıştır. 1985 yılının ilk yarısında kamu açığı/GSMH oranı aylık %2,4’e düşmüştür. Yine bu program hedefleri doğrultusunda Arjantin ekonomisinin kamu harcamalarını azaltmak için KİT’leri disiplin altına almış ve Merkez Bankası’nın KİT’lerin zararlarını para basarak kapatması engellemiştir. Ancak uygulanan bu program sonuçları itibariyle krizden çıkışta etkili olamamıştır¹³⁰.

1990’lı yılların başlarında Arjantin hükümeti Konvertibilite programını hazırlamış olup daha önceki planda yer alan kamu açıklarını azaltmayı öncelikli hedeflerden biri olarak belirlemiş bu doğrultuda daraltıcı maliye politikası uygulamaya devam etmiştir. 2001 krizine kadar bu program uygulanmıştır. İlk yıllarında başarılı görülen bu program daha sonra programın etkin olarak uygulanamaması sonucu ekonomik büyüme sağlanamamış ve Arjantin ekonomisinde üç yıl üst üste daralmaya yol açmıştır. Arjantin hükümeti bu dönemdeki kamu harcamalarındaki kesintiyi 700 milyon dolardan, 900 milyon dolara çıkarmaya çalışmış fakat eyaletlere tanınan geniş mali yetkiler sonucu eyaletlerdeki kamu harcamalarını kısınamamıştır¹³¹.

2001 yılı Mart ayında yeniden ekonomi bakanlığı görevine getirilen Cavollo kamu harcamalarını gelirler ile sınırlandıran “sıfır açık planı”nı başlatmış ve maaşları ve emeklilik fonlarını %13’e kadar keserek bu planı uygulamıştır. Fakat piyasalar, Arjantin kongresinin, eyaletlerin ve halkın bu politikaları benimseyeceği konusunda şüpheli davranmış, reaksiyon göstermemiştir. Yoğun protestolar ve halk

¹³⁰ Şimşek, s.83.

¹³¹ Alpan İnan, “Arjantin Krizinin Sebepleri Ve Gelişimi”, **Bankacılık Dergisi**, Cilt:1, Sayı:42, 2002, s.58.

ayaklanmaları neticesinde önce Cavallo ardından da devlet başkanı De La Rúa istifa etmek zorunda kalmışlardır. 1997-2000 yılları arasında eyaletlerin de merkezi devlet kadar büyük harcamalar yapmaları Arjantin ekonomisinin krize girmesinin en önemli sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Bütün bu harcamalar için kaynak olarak önce dış borçlanmaya başvurulmuş, daha sonra yüksek faizle Arjantin bankalarından kaynak temin edilme yoluna gidilmiştir. Arjantin hükümeti 2003 yılında tekrar IMF ile masaya oturmuş ve IMF Arjantin hükümetine eyaletlerdeki kamu harcamalarını azaltması, toplam bütçedeki kamu harcamalarının %20 kesinti yapmasını istemiştir.

Konvertibilite Plânı sürecinde Arjantin hükümetinin sosyal hizmet alanlarındaki harcamaları, gerek Gayrı Safi Milli Hâsıla (GSMH) gerekse konsolide bütçe harcamaları içinde yüksek oranlara ulaşmıştır. Ancak bu harcamaların iki özelliği dikkate değerdir. Bunlardan birincisi, yapılan harcamaların yaklaşık % 40'ını, çoğu devlet tarafından değil de hak sahipleri tarafından finanse edilen sosyal güvenlik harcamalarının oluşturmasıdır. İkinci nokta ise, harcamaların ekonomideki konjonktürel değişikliklere son derece duyarlı bir görünüm sergilemesidir. Dünya Bankası'nın bir çalışmasına göre, Arjantin'deki kamu sosyal harcamalarının GSMH'daki değişimlere göre esnekliği 1,3'tür. Tüm konsolide bütçe harcamalarının GSMH'deki değişimlere göre esnekliğinin 0.95 olması, Arjantin ekonomisi büyüdüğü sürece sosyal harcamaların GSMH ve bütçe payının arttığına işaret etmektedir. Öte yandan, bu durum, söz konusu harcamalara en çok gereksinim duyulduğu durgunluk ve özellikle kriz dönemlerinde sosyal harcamaların tüm bütçe harcamalarından bile daha hızlı bir düşme eğilimi içine girmesi anlamına gelmektedir.

Eğitim ve Sağlık harcamalarındaki durum ise 2001 yılına kadar GSMH içerisindeki payları devamlı artmış olup krizden sonraki dönemde uygulanan politikalar sonucu her ikisinin de GSMH içindeki payı azalmıştır. Uygulanan sıkı kamu harcama politikası en fazla burada başarıya ulaşmıştır. Bu başarı kısa dönemde ekonomik olarak olumlu olsa da orta ve uzun dönemde olumsuzluklara neden olacaktır¹³².

Arjantin hükümeti genel olarak kriz sonrası mali reformları tam olarak gerçekleştirememiş ve kamu harcamalarında yeterli boyutlarda tasarruf

¹³² Koyuncu ve Şenses, ss.12-18.

yapamamıştır. Yukarıda da değindiğimiz üzere bunu en büyük sebebi eyaletlerde ki yapısal sorunlardır. Eyaletler bütün bu harcamalar için kaynak olarak önce dış borçlanmaya başvurmuş, daha sonra yüksek faizli Arjantin bankalarına yönelmiş ve bu kredilerin ödenememesi sonucu bankacılık sistemi sorunlar yaşamıştır.

2.2.4. 2008 Mortgage Krizi Ve Uygulanan Kamu Harcama Politikası

Uluslararası piyasalarda yaşanan gelişmeler sonucu piyasalarda likitide olmaması, FED'in aldığı önlemlerin yetersiz kalması, sorunlu aktiflerin değerleri hakkındaki belirsizlikler ve sermaye eksikliğine karşı ivedi olarak bazı önlemlerin alınması gerekmiştir. ABD krizden en çok etkilenen ülke olarak önlem paketlerini açıklayan ilk ülke olmuştur¹³³.

ABD öncelikli hedef olarak talebi artırıcı bir önlem paketi açıklamış ve genişletici harcama politikası uygulayacağını ilan etmiştir. Bu kapsamda 18.01.2008 tarihinde 150 milyar dolar tutarında ekonomik büyüme paketi açıklamıştır. Ekonomik büyüme paketinin temel amacı, kısa dönemde harcamaya eğilimli kesimin tüketimini artırıp dolayısıyla yatırımı canlandırmak olduğu için, içeriğinde tüketicilere ilave satın alma gücü sağlayacak ve yatırımcıları yeni yatırımlar yapmaya teşvik edecek vergi düzenlemeleridir. Paketin temel özelliği; içeriğinin hükümet harcamaları yerine daha çabuk sonuç almak için tüketicilere ve yatırımcılara vergi indirimleri sunması, ekonomide istenen canlanmayı oluşturmak için GSMH'nın %1'i düzeyinde olması ve paketin geçici süreyle uygulanacak olmasıdır. 150 milyarın 100 milyarından tüketicilerin, 50 milyarından işletmelerin yararlanması planlanmıştır¹³⁴.

2009 yılının Ocak ayında ise 819 milyar dolarlık kurtarma paketi hem senatodan hem de temsilciler meclisinde geçmiştir. Sonrasında Beyaz Saray, paket programın son şeklini 789 milyar dolar olarak belirlemiştir. Bu paket program, ekonomiyi modernize etmek ile sağlık ve eğitim sektörlerine yatırım yaparak iş olanaklarını arttırmak başlıklarını içermektedir. Planda, çocuk bakım merkezleri ve

¹³³ Pelin Ataman Erdönmez, "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:68, 2009, s.89.

¹³⁴ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, **ABD Mortgage Krizi**, Çalışma Tebliği, Sayı:3, Ağustos 2008, s.78.

üniversiteler için 150 milyon dolarlık bütçe ayrıldı. Bu miktar ile Eğitim Bakanlığı bütçesi ikiye katlanmış oldu. Ayrıca, okul yenilemeleri, özel eğitime yönelik avanslar, kolej öğrencilerine yönelik burslar ve acil hizmetlere yönelik harcamaların tamamı paketten karşılanacaktı¹³⁵. ABD hükümeti istikrarlı bir büyüme için kamu yatırım harcamalarına ağırlık vermiştir. Özellikle altyapı ve ulaşım hizmetlerine ciddi harcamalar yapmıştır. Krize karşı kullanılacak genişletici politikalar kamu harcamalarından daha çok vergi teşvikleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Krizin küresel bir boyut kazanması nedeniyle diğer ülkelere baktığımızda ise; Kanada 32 milyar dolar değerinde bir kurtarma paketi açıklamış, bu paketin 12 milyar dolarlık kısmını cari ve yatırım harcamaları için ayırmıştır. Meksika 5,6 milyar dolarlık kurtarma paketi açıklamış ve bu paketin ana amacını kamu harcamalarının etkinliğini ve şeffaflığını sağlamak olarak belirtmiş, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarına da büyük pay ayırmıştır.

AB üyesi ülkelerde kamu harcama politikalarına baktığımızda; AB üyesi ülkelerde kamu harcamalarının GSYH'ye oranı, 1990'lı yılların ikinci yarısından bugüne kadar ortalama %50'ler düzeyinde gerçekleşmiştir. 2000-2007 yılları arasında ise kamu harcamalarının GSYH'ye oranında önemli azaltımlar gerçekleşmiştir. Ancak küresel krizle birlikte, uygulamaya konulan mali canlandırma paketlerinin etkisiyle bu oran artmaya başlamış ve birçok ülkede %50'lerin üzerine çıkmıştır. Parasal Birliğe dâhil olan ülkeler ile diğer ülkeler ayırımı itibarıyla harcamaların gelişimi incelendiğinde Parasal Birliğe dâhil ülkelerde kamu harcamalarının GSYH'ye oranının Parasal Birliğe dâhil olmayan ülkelere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ele alınan dönem boyunca, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerde ise kamu harcamaları GSYH oranı %50'lerin üzerinde seyrederken, Romanya, Litvanya, Malta, Bulgaristan ve İrlanda'da harcamaların GSYH'ye oranı diğer ülkelere oranla oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Özellikle İrlanda'da küresel kriz sonrasında harcamaların GSYH'ye oranında önemli ölçüde artış yaşanmıştır.¹³⁶

¹³⁵ Hakan Karagöz, Küresel Ekonomik Kriz ve Alınan Ekonomik Tedbirler, http://www.kto.org.tr/d/file/kureselkriz_rapor.pdf, (18.03.2014), s.12.

¹³⁶ Tekin Akdemir ve M. Fatih İlgin, "Kamu Borçlanması Sınırlamalarının Kamu Harcamalarının Bileşimi Üzerine Etkileri: Avrupa Birliği Ülkelerine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme", **Maliye Dergisi**, Sayı:160, Haziran 2011, ss.186-189.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE FİNANSAL KRİZLER VE KAMU HARCAMA POLİTİKALARI

Türk İktisat Tarihi incelendiğinde sayısız iktisadi kriz yaşandığı gözlenmektedir. Bu krizler zaman zaman Türk ekonomisinin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanırken, zaman zaman da dünyada yaşanan iktisadi sorunların yansımaları şeklinde de gerçekleşmiştir¹³⁷.

Bu çerçevede, çalışmamızın üçüncü bölümünde Türkiye’de yaşanan finansal krizler incelenerek, bu krizlerin ortaya çıkış nedenleri, yol açtığı iktisadi ve mali etkiler ve genel olarak alınan tedbirler açıklanarak, finansal krizlerle mücadelede kamu harcama politikasının analizi yapılacaktır.

3.1. TÜRKİYEDE FİNANSAL KRİZLERİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

Türkiye’de siyasal iktidarlar 1980’li yılların başlarından beri enflasyonun en önemli makroekonomik sorun olduğunu kabul etmekte ve enflasyonla mücadeleyi öncelikli konu olarak ilan etmekte fakat bazı yıllarda sağlanan ve sürdürülebilir olmayan kısmi başarıların ötesinde enflasyonu sürekli bir iniş temposuna oturtmak mümkün olmamaktadır¹³⁸. Nitekim 1980’li yılların başından itibaren, uluslararası finansal serbestleşmenin de etkisiyle ağırlığını hissettirmeye başlayan ekonomik sorunlar, yüksek enflasyon ve döviz darboğazı, izlenmekte olan iktisat ve maliye politikalarının değiştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu bağlamda giderek derinleşen ve ödemeler dengesizliği şeklinde patlak veren ekonomik ve sosyal kriz karşısında, politika uygulayıcıları, 24 Ocak 1980’den başlayarak bazı radikal tedbirler almak zorunda kalmıştır. 24 Ocak Kararları, IMF’nin Stand-by anlaşmalarıyla desteklediği, OECD gözetiminde borç konsolidasyonunun sağlandığı ve yeni kredi imkânlarının devreye sokulduğu bir

¹³⁷ Ahmet Fazıl Özsoylu ve diğerleri, **Küresel Kriz Ve Türkiye**, Karahan Kitabevi, Adana, 2010, s.63.

¹³⁸ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.376.

program olmuştur¹³⁹. Tıkanmakta olan Türkiye Ekonomisi, batıdan esen neoliberal politika rüzgârlarının da etkisiyle, 24 Ocak 1980 Kararları ve daha sonra alınan bazı kararlar üzerinden, piyasa ekonomisi kuralları temelinde dünya ile bütünleşme sürecine sokulmuştur. 24 Ocak Kararları ile başlayan yeni yaklaşımın öncelikli amacı ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve enflasyonun düşürülmesidir. Söz konusu yaklaşım, bu iki amacın yanı sıra, kaybolan uluslararası kredibilitenin yeniden kazanılması ve döviz gelirleri artırılarak makroekonomik istikrarın sağlanması gibi amaçlara da yönelmiştir¹⁴⁰.

1990'lara gelindiğinde, ekonomideki genel görünüm Körfez savaşı ve terörle mücadele nedeniyle artan KİT açıkları, altyapı yatırımları, ücret ve maaşlardaki hızlı artışlar ve istikrarsız büyüme şeklindedir. Yaşanan bu ekonomik süreç yapısal istikrarsızlığı krize dönüştürmüştür. Dönemin hükümeti bu ekonomik olumsuzlukları giderebilmek için 5 Nisan 1994 kararlarını almıştır. Bu amaçla, borçlanma miktarına sınırlamalar getirilerek faiz oranları düşürülmeye başlanmış ancak yüksek enflasyon, yüksek cari işlemler ve bütçe açıkları gibi iç ve dış dengesizliklerden dolayı TL'ye güven azaldığından, TL tutmanın çekiciliği kalmamıştır. Ayrıca 1994 yılından geçerli olmak üzere tahvil ve bonolardan elde edilecek gelire %5 oranında gelir vergisi stopajı konulacağı ilan edilmiştir. Zaten dış kaynak bulmakta zorlanan hazine, iç piyasadan da borçlanmayı azaltma yoluna gidince, zorunlu olarak Merkez Bankası kaynaklarını yoğun olarak kullanmaya (parasallaşma) başlamıştır¹⁴¹.

Hükümet aldığı tedbir paketini uygulamaya çalışırken kısa bir süre sonra dünyada yaşanan serbestleşme hareketlerinin etkisi ile yeni bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. 1997 yılında yaşanan Asya krizinden Türkiye ekonomisi büyük ölçülerde etkilenmiştir¹⁴². Bu krizin ilk etkileri İMKB' de yaşanmış ve hisse senetlerinin piyasa değeri düşmüştür. 25 Ağustos 1998'de 3253 puan olan İMKB endeksi o tarihe kadar ki en büyük düşüşlerinden birini kaydederek 27 Ağustos

¹³⁹ Orhan Çörtük, **Türkiye IMF İlişkileri Ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi 2006**, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/orcancortuk.pdf>, (24.02.2014), s.64.

¹⁴⁰ M.Kemal Aydın, **Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü: İthal İkamecilikten Dışa Açık Birikim Modeline Savruluş, Dönüşüm Sürecindeki Türkiye**, Alfa, İstanbul, 2007, ss.303-324

¹⁴¹ Sema Bahçeci, **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Uzmanlık Tezi, D.P.T. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997, s.8.

¹⁴² Şevki Özbilen, **Global Ve Ulusal Ekonomiler de Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.174

1998’de 2603 puana gerilemiştir. Hükümet borsadaki düşüşü önleyecek tedbirler almış bu tedbirlerin yeterli olmaması üzerine Eylül ayı başında yeni tedbirler almak zorunda kalmıştır¹⁴³.

2000’li yıllara geldiğimiz de sıcak para hareketlerinin yoğun olduğu bir Türkiye ekonomisi ile karşılaşmaktayız. Bu sermaye hareketlerinin yanı sıra yapısal ve politik sorunlar Türkiye ekonomisini yeni bir krizle karşı karşıya bırakmış, 1999 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ortaya çıkmıştır. Şubat 2001 krizinden 3 ay sonra, 14 Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP), 3 Mayıs 2001 tarihindeki niyet mektubu ile IMF’e iletilmiş, yeni talepler bildirilmiştir. 9 Aralık 1999 tarihinde IMF’in sağlamış olduğu stand-by düzenlemesi ile desteklenen programın (Enflasyonla Mücadele Programı) devamı niteliğinde olan bu güçlendirilmiş programın desteklenmesi amacıyla stand-by düzenlemesinin 8 milyar dolar karşılığı kadar arttırılması, 2001 yılı sonuna kadar yapılması planlanmış olan kullanımların yeniden takvime bağlanması ve kullanımların Mayıs-Haziran-Temmuz-Eylül ve Kasım aylarında tamamlanması beklenen gözden geçirmelere tabi olması talep edilmiştir. Bu bildirge, TL’nin 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalanmaya bırakılmasının ardından uygulanacak yeni ekonomik politika çerçevesini ortaya koymaktadır.

Yaşanan bu krizler politik olarak hükümetleri de etkilemiş, yapılan seçimlerde tek parti iktidar olmuştur. Bu dönemde ekonomik adımlar daha hızlı atılmış olup, program IMF ile beraber yürütülmüştür.

2001 yılı sonrasında dünya finans piyasalarında yaşanan likidite bolluğundan yüksek faiz imkânları sunan Türkiye ekonomisi de yararlanmıştır. Yaşanan bu likidite bolluğu küresel krizle birlikte son bulmuştur. Küresel kriz Türkiye’den kaynaklanmasa da, tüm dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Kriz sonrasında uluslararası piyasalardan sağlanan fonların önemli ölçüde azalması sonucunda dış borçlanma maliyetlerinin ve imkânlarının zorlaşması, tasarruf açığı nedeniyle dış kaynak ihtiyacı yüksek olan Türkiye’yi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa ekonomilerinin küresel kriz nedeniyle yaşadığı ekonomik durgunluk, Türkiye ihracatının ve ekonomisinin de yavaşlamasına neden olmuştur.

¹⁴³ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim, İstanbul, 1999, s.423.

Dünyada yaşanan tüm bu gelişmelerle birlikte 2007 yılında ABD’de başlayan ve 2008 Eylül ayında ABD’nin en büyük 4. Yatırım Bankası olan Lehman Brothers’ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklayarak batmasıyla etkisi bütün dünyaya yayılmaya başlayan kriz, 1929 Büyük Buhranından sonra, dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak tanımlanmaktadır. Dünyanın 17. büyük ekonomisi olan Türkiye ekonomisinde de krizin etkileri ciddi biçimde görülmeye başlamıştır. Türkiye’nin yakın dönemde geçirmiş olduğu iki kriz olan 1994 ve 2001 krizleri öncelikle finans piyasalarında başlayıp en çok mali sektörü olumsuz olarak etkilemiş olmasına rağmen, 2008 yılında ülkemizde etkileri görülmeye başlayan küresel kriz reel sektörü etkisi altına almıştır.

Türk özel sektörünün bu krize yüksek miktarda döviz borcuna sahip olarak girmesi ve dış piyasalarda yaşanan talep daralmasının ihracat kapasitesini olumsuz etkilemesinden dolayı, reel sektör bu krizden asıl etkilenecek kesimi oluşturmaktadır

Türk Bankacılık sektörünün 2001 krizinden sonra yeniden yapılandırılmış ve risklere duyarlı olması küresel krize karşı daha dayanıklı olmasını sağlamıştır. Diğer taraftan, küresel likidite krizi olarak dünyada başlayan ve global resesyona dönüşen bu kriz Türkiye’yi en çok yabancı kaynak bulmak ve dış borçların finansmanı konularında zorlamıştır. Küresel likidite krizi, risk algılamasını olumsuz etkilemiş ve borçlanma maliyetlerinin artmasına yol açmıştır¹⁴⁴.

Genel olarak Türkiye ekonomisine baktığımızda 1980 sonrası piyasa ekonomisine geçişte yaşanan problemler, makroekonomik dengesizlikler ve yapısal sorunların yanı sıra dünyada yaşanan finansal serbestleşme hareketleri gibi nedenlerden dolayı sık sık finansal krizlerle karşılaşmıştır. Bu finansal krizlerden bazıları kendi krizimiz bazıları ise küresel boyutlu krizlerdir.

3.2. 1994 TÜRKİYE FİNANS KRİZİ

Türkiye ekonomisi, 1980’ler sonrasında yaşadığı hızlı değişime paralel olarak 1980’lerin sonlarına doğru çok ciddi darboğazlar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunları çözmeye yönelik ekonomik istikrar programının uygulamaya konulamamış olması (ki bunun temel nedeni siyasal iktidarların en büyük karabasanı olan döviz sorununun

¹⁴⁴ Ali Ünal ve Hüseyin Kaya, **Küresel Kriz ve Türkiye**, 2009, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090317164507.pdf, (24.02.2014), ss.10-11.

aşılmış gibi görünmesidir.) sonucu 1994 yılı başında Türkiye yeni bir krize girmiştir¹⁴⁵.

3.2.1. Krizin Ortaya Çıkış Nedenleri

Finansal krizin ilk ayak sesleri 1989 yılından itibaren duyulmaya başlanmıştır. Özellikle bu yıldan itibaren kamu kesimi dengesi ciddi boyutlarda bozulmaya başlamıştır. Kamu kesimi dengesinin bozulması yapısal ve kurumsal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Yine bu dönemde dış borç geri ödemeleri yoğunlaştığından, bu dönemde dış borç ödemeleri genelde iç borçlanmaya başvurulmuş, bu da faiz oranlarının yükselmesini teşvik etmiş, faiz oranlarının yükselmesi sonucu kısa vadeli sermaye hareketleri hızlanmış ve 1990 yılında doruk noktaya ulaşmıştır. Kısa vadeli sermaye girişi, ithalatın finansmanı ve aynı zamanda kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla kapatılması için kullanılmıştır¹⁴⁶.

1990'lı dönemin krizlere zemin hazırlayan bir özelliği, kamu açıklarının iç borçla finansmanında bankaların kısa vadeli dış borçlanmayla, yabancı para pozisyonlarını açarak ve bilanço dışı repo işlemlerini büyütürük üstlendiği aracılık işlevinin hızla gelişmesidir. Bu durum bir taraftan iç borçlanmanın vadesini kısaltırken, diğer taraftan para politikasının iç borçlanma düzeninin sürdürülmesi ve mali piyasalarda nispi bir istikrar sağlama amaçlarını ön plana çıkarmış ve enflasyonu indirmek için, kısa süreli denemeler hariç tutulursa, güçlü bir irade oluşmasını engellemiştir¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Eğilmez ve Mumcu, s.379.

¹⁴⁶ Güloğlu ve Altunoğlu, s.16.

¹⁴⁷ Celasun, s.35.

Tablo 5: 1990-1994 Sermaye Hareketleri (Milyon \$)

YILLAR	Top. Sermaye Hareketleri	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Uzun Vadeli Yatırımlar	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
1990	3966	713		253	3000
1991	-2397	783		-160	-3020
1992	3648	779	2411	-938	1396
1993	8963	622	3917	1370	3094
1994	-4194	559	1158	748	-5127

Kaynak: Alp. A. , “Döviz Krizi Olası mı? Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler Ne Durumda?” **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Yıl:1, Sayı:5, 1999, s.35.

1994 yılında oluşan dış borç baskısı, borcun finansmanında daha çok iç borçlanmanın tercih edilmesine, bu sürecin sonucunda da dış borcun iç borca dönüşmesine neden olmuştur. Artan iç borçlanma ile birlikte spekülative amaçlı para akışları gerçekleşmiştir. Tablo 5’e baktığımızda 1991 yılında kısa vadeli sermaye hareketlerinde önemli bir çıkış gözlenmiştir. Körfez savaşını izleyen iki yıllık dönemde toplam sermaye girişlerinde önemli bir artış olmuş ve nominal olarak yaklaşık 9 milyar dolara ulaşmıştır. 1994 yılında ise rüzgar tersine dönmüş 4,2 milyar dolar civarında bir sermaye çıkışı yaşanmıştır. İç borç faiz ödemeleri vergi gelirlerini aşmıştır. 1993 yılında TL. yabancı paralar karşısında değer artışı kaydetmiş, bu değer artışı dış ticaret dengesini ithalat lehine bozmuştur¹⁴⁸.

Bu dönemde şimdiki dönemden farklı olarak geçerli olan kur rejimi IMF’nin resmi tanımına göre yönetilen dalgalı kur rejimi idi. Günlük kurlar, merkez bankasındaki kur belirleme seanslarında belirleniyordu. Merkez bankasındaki seanslarda belirlenen kura resmi kur deniliyordu. Birde serbest piyasada belirlenen kur vardı; piyasa kuru olarak tanımlanıyordu. 1992 de piyasa kuru ile resmi kur arasında önemli bir fark yoktu; ortalama da piyasa kuru %0,76 oranında daha yüksekti. 1993 yılında bu fark sadece %0,97 idi. Yılın sonlarına

¹⁴⁸ Ahmet Fazıl Özsoylu ve diğerleri, s.65.

doğru bu fark açılmaya başladı. Aralık ayında bu fark %2,1'e yükseldi. 14 Ocak 1994 günü fark %5,4'e; bir gün sonra %8,9'a, iki gün sonra %22,9'a çıktı¹⁴⁹.

Ekonomik büyüme incelendiğinde, 1990 ve 1993 arası dönemde ortalama yıllık büyüme hızı, körfez savaşının ardından yaşanan durgunluğa rağmen, %5,2 dolayında gerçekleşmiştir. Türkiye Kalkınma Bankası, verilerine göre¹⁵⁰; bu alt dönemde;

- Kamu faiz dışı açığının genişlemesi,
- Reel işgücü maliyetinde artış,
- Reel kurda fazla değerlenme,
- Kısa vadeli yükümlülüklerin hızla büyümesi,

Özellikle 1993'te cari dış açıkta patlama, finansal kriz için yeterli koşulları yaratmıştır.

Toplam dış borç stoku 1989'da yaklaşık 42 milyar dolardan 1993'te 67 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönem içerisinde, kısa vadeli dış borç stoku 6 milyar dolardan 18,5 milyar dolar düzeyine gelmiştir, ancak Merkez Bankası brüt döviz rezervi 1992-93'te 6 milyar dolar seviyelerinde kaldığı için mali yatırımcılara yeterli bir güvence oluşturamamıştır.

Bütün bunlar 1994 yılı başında Türkiye'nin bir ekonomik kriz yaşamasına neden olmuş, uzun süre istikrarlı görünen dolar-TL paritesi bozulmuş, enflasyon beklentileri artmış, Hazine içeride borçlanamaz duruma gelmiştir. ABD'li kredi değerlendirme kurumlarının Türkiye'nin kredi değerliliğini düşürmesi sonucu dış kredi bulma imkânı da kalmayınca siyasal iktidar tarafından bir ekonomik istikrar paketini yürürlüğe konulmuş ve hemen peşinden IMF ile bir stand-by düzenlemesine girilmiştir¹⁵¹. Türkiye 14 yıllık bir aradan sonra yeniden iktisadi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Ekonominin dış finansman olanaklarının iyice daralmış olması ve dış borç servisinin yapılamaz hale gelmesi ilk bakışta 1980 krizine benzer bir görüntü sergilese de gerek krize yol açan nedenler, gerek krizin doruk noktasında ulaşılan koşullar ve gerekse dünyanın içinde bulunduğu

¹⁴⁹ Özatay, s.67.

¹⁵⁰ B.Ali Eşiyok, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Stratejileri ve Sanayileşme (Dün-Bugün-Yarın), **Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü**, Ankara, 2004, ss.49-51

¹⁵¹ Eğilmez,2009, s.71.

ekonomik ve siyasi konjonktür açısından 1994'teki durum farklıdır. 1994 krizinin en belirgin özelliği yoğun bir finans krizi ile birlikte ortaya çıkmış olmasıdır¹⁵².

3.2.1.1. 5 Nisan 1994 Krizi ve İstikrar Programı

Dönemin hükümeti 5 Nisan 1994'te dengeleri yeniden kurmak amacıyla yeni kararlılık önlemleri paketini ilan etti. 5 Nisan 1994 tarihli ekonomik istikrar programının başlıca hedefleri ise:

- i. Ek vergi alınarak kamu gelirlerinin artırılması,
- ii. Kamu harcamalarının; ücret artışlarının enflasyonun altında tutulması da dâhil olmak üzere, çeşitli bütçe kısıntıları yoluyla düşürülmesi,
- iii. (i) ve (ii)'de konu edilen önlemler sonucu konsolide bütçe açığının ve dolayısıyla kamu kesimi harcama gereğinin (PSBR) düşürülmesi,
- iv. TL'nin dolar karşısında değer kazanmasının önlenmesi,
- v. Hazine borçlanmasını çekici hale getirebilmek için başlangıçta enflasyonun çok üstünde bir faizle kağıt satılması ve zaman içinde bu faizin düşürülmesidir.

1994 Türkiye finans kriziyle mücadele etmek için hükümet tarafından açıklanan 5 Nisan kararlarını incelediğimizde kamu harcama politikası, kriz ile mücadele de etkin bir rol oynamıştır.

Bu istikrar programının en önemli hedeflerinden biri kamu kesimi gelir-gider dengesini kurmaktır. Konsolide bütçe harcamaları hızla artarak, kamu kesimi açıklarının belirleyicisi olma özelliğini kazanmıştır. Bütçe personel harcamalarının vergi gelirlerine oranı 1988 yılında %36 iken, bu oran 1993 yılında %64'e yükselmiştir. İstikrar programının öncelikli amacı artan kamu harcamalarını kısırarak kamu kesimi gelir-gider dengesini sağlamaktır.

İstikrar programında Nisan-Haziran döneminde 16,3 trilyon TL ilave gelir sağlanması, bütçe harcamalarında 22 trilyon TL tutarında kısıntıya gidilmesi, bütçe açığında 38 trilyon TL tutarında iyileşme sağlanması ve bütçe açığının bu üç ay için 10 trilyon TL'ye indirilmesi hedeflenmiştir.

¹⁵² Zübeyir Turan, “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2011, s.63.

İstikrar programında 1994 yılı sonu itibariyle Konsolide bütçenin finansman ihtiyacındaki azalmanın 100 trilyon TL civarında olması ve 1994 yılı sonu itibariyle kamunun iç borç stokunun 40 trilyon TL düşmesi hedeflenmiştir.

3.2.2. 1994 Krizi İle Alınan Kamu Harcama Tedbirleri

1994 Türkiye finans kriziyle mücadele etmek için hükümet tarafından açıklanan 5 Nisan kararlarını incelediğimizde kamu harcama politikası, kriz ile mücadele de etkin bir rol oynamıştır.

Bu istikrar programının en önemli hedeflerinden biri kamu kesimi gelir-gider dengesini kurmaktır. Konsolide bütçe harcamaları hızla artarak, kamu kesimi açıklarının belirleyicisi olma özelliğini kazanmıştır. Hükümet programda yer alan hedeflere ulaşmak için maliye politikası araçlarını kullanmıştır.

Türkiye’de 1994 kriziyle birlikte daraltıcı maliye politikaları uygulanmaya başlamıştır¹⁵³.

¹⁵³ Zafer Yükseler, **Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu**, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2009, www.tcmb.gov.tr, (Erişim Tarihi: 26.01.2013). s.33.

Tablo 6: Konsolide Bütçe Gider Gerçekleşmeleri (1988-1995) (Milyar TL)

Yıllar	Cari	K.B.H.	GSMH	Yatırım	K.B.H.	GSMH	Transfer	K.B.H.	GSMH
	Harcamalar	Payı (%)	Payı (%)	Harcamaları	Payı (%)	Payı (%)	Harcamaları	Payı (%)	Payı (%)
	(milyar TL)			(milyar TL)			(milyar TL)		
1988	7.394	34,5	5,7	3.631	16,9	2,8	10.421	48,6	8,1
1989	16.607	42,7	7,2	5.871	15,1	2,5	16.393	42,2	7,1
1990	33.452	48,9	8,4	9.882	14,5	2,5	25.021	36,6	6,3
1991	60.536	45,7	9,5	19.038	14,4	3	52.827	39,9	8,3
1992	114.443	50,8	10,4	32.691	14,5	3	78.264	34,7	7,1
1993	205.448	41,9	10,3	57.565	11,7	2,9	227.425	46,4	11,4
1994	347.262	38,5	8,9	77.016	8,5	2	478.176	53	12,3
1995	645.945	37,5	8,2	102.989	6	1,3	975.260	56,6	12,4

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1994 kriz döneminde kamu harcamalarını incelediğimizde istikrar programının amaçları doğrultusunda cari harcamalar ve yatırım harcamalarının GSMH payı 1993 yılına kadar artmış, 1994 yılında azalmaya başlamıştır. Harcamalar itibariyle baktığımızda;

Cari harcamalar, sermaye oluşumundan ziyade, genellikle devletçe yerine getirilmesi zorunlu olan hizmetler için gerekli her çeşit harcama, ek çalışma ücretleri, hizmet alımları ve demirbaş alımlarından oluşmaktadır. Cari harcamalar da kendi içerisinde personel harcamaları ve diğer cariler olarak iki alt gruba ayrılmaktadır¹⁵⁴.

¹⁵⁴Kasım Güner, **Türkiye’de 1980-2001 Yılları Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s.35

Tablo 7: Cari Harcamaların Konsolide Bütçe Gider Gerçekleşmeleri İçindeki Payı (1988-1995) (%)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Personel Har.	23,6	32,3	38,7	37,2	41,7	34,6	30,3	29,1
Diğer Cariler	10,9	10,5	10,2	8,5	9,0	7,3	8,2	8,3

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>.

Personel harcamalarının toplam konsolide bütçe harcamaları içerisinde, dönem başında %23,6'lık bir paya sahip olan personel harcamaları 1990 yılına artış trendi göstererek, %15,1 puanlık bir artışla 1990 yılında %38,7 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılından itibaren artış trendine giren personel harcamalarının konsolide bütçe harcamaları içindeki payının en yüksek olduğu seviyeye, %41,7 ile 1992 yılında ulaşmıştır. 1992 yılındaki %41,7'lik konsolide bütçe payına sahip olan personel harcamalarının, bu krizin ardından 1995 yılında %29,1'e kadar düşmüştür.

Diğer cari harcamalar, personel harcamaları dışında genel devlet faaliyetlerinin yerine getirilmesi için yapılan harcamalardır. Diğer cari harcamalar, bütçe tekniğine paralel olarak, yolluklar, hizmet alımları, tüketim malları ve malzeme alımları ile demirbaş alımlarını kapsar. Bu dönemde diğer cari harcamalar, personel harcamaları kadar kısıntıya uğramamıştır. Faaliyetlerin devam edilebilmesi için yapılan harcamalar olduğu için çok fazla tasarruf edilememiştir.

İstikrar programları çerçevesinde personel harcamaları genellikle kısılması gerekli giderlerin başında gelmiştir. Bu nedenle bu harcama kalemi üzerinde etkili olan kamu personel sayısı da programlar çerçevesinde azaltılması gerekli unsurların arasında yer almıştır. Hükümet krizle mücadele etmek için bu dönemde personel alımlarını yok denecek kadar azaltmış ve personel ücretleri dışında tüm harcamaları durdurmuştur.

Hükümet bu dönemde en çok kısıntıyı yatırım harcamalarında yapmıştır. 1992 yılında kadar yatırım harcamalarının GSMH payı artmış, özellikle 1994 yılında %33' lük bir azalma ile %2'ye düşürülmüştür. Bu dönemde alınan önlemler gereği makine- teçhizat ve taşıt alımlarına izin verilmemiş, kamu dengesini bozacak tesis

ve büyük onarım harcamalarında kesintiye gidilmiştir. Hükümet kamu sabit sermaye yatırımlarının profilini değiştirmiştir. Kamu sabit sermaye yatırımlarının profilinin değiştirilmesiyle yatırımlar başta imalat sanayi olmak üzere üretken yatırımlardan ulaştırma ve turizm gibi hizmet sektörlerine kaydırılmıştır¹⁵⁵.

1980 yılında toplam sabit sermaye içindeki payı %26,3 olan imalat sektörünün 1985'te payı %12,6'ya, 1990'da %4,5'e, 1995'te %5,7, 2000 yılında ise %2,8'e düşmüştür. Bu sektör dışında düşüş yaşanan diğer sektörler tarım ve madencilik olmuştur. Tarımın sabit sermaye içindeki payı 1981 yılında %10,2 iken, 1985'te %7, 1990'da %9,6, 1995'te %10,2, 2000 yılında ise %8,6 olarak gerçekleşmiştir. Ulaştırma sektörünün kamu sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1980 yılında %20,8 iken, 1985'te %28, 1990'da %34'e, 1994'te %38,4'e ulaşmıştır.

KİT'lerin 1990 yılında GSMH'nın %30,8'ine ulaşan sabit sermaye yatırımları 1995 yılında %10,5 düzeyine inmiş, 2000 yılında ise %16,5 olarak gerçekleşmiştir. KİT yatırımları özelleştirme, tasarruf tedbirleri ve yeni yatırım politikaları doğrultusunda azalmıştır¹⁵⁶. Tasarruf tedbirleri söz konusu olduğunda azaltmanın gündeme geldiği ilk gider türü yatırım harcamaları olmaktadır. Fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarındaki erime ülkenin iktisadi ve sosyal geleceğini olumsuz etkilemektedir.

Transfer harcamaları, cari veya yatırım harcaması niteliği taşımayan, devletin koruyuculuk, teşvik, ekonomik ve mali yardım amacıyla yaptığı harcamalardır. Devlet transfer harcamaları karşılığında mal veya hizmet biçiminde bir karşılık elde etmez. Transfer harcamalarının kamulaştırma ve bina satın alımları, kurumlara katılma payı ve sermaye teşkilleri, İktisadi transferler ve yardımlar, mali transferler, sosyal transferler borç ödemeleri, fon ödemeleri alt gider türlerine ayrılmaktadır. Gelişmiş ülke bütçeleri incelendiğinde transfer harcamalarının bütçe içindeki payı en yüksek olan harcama türü olduğu görülür. Bu noktada Türkiye'de transfer harcamalarının artışı olumlu bir gelişme gibi görülse de transfer harcamaları ödenek türleri itibari ile incelendiğinde Türkiye'de gelişmiş ülkelerin tersine sağlıksız bir yapının varlığı ile karşılaşılır. Bu gider türlerinin transfer harcamaları

¹⁵⁵ Korkut Boratav, **Yatırımların Dağılımı ve Verimliliği, Yeni Dünya Düzeni Nereye**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, ss. 157-158.

¹⁵⁶ Ebru Ayyıldız, **Konsolide Bütçe Transferleri İçinde KİT Transferlerinin Yeri**, Ankara, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2005, s.81.

içinde aldığı paylar ve gelişimi aşağıdaki Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Transfer Türlerine Göre Ödeneklerin Toplam Transfer Harcamaları İçindeki Payı (%) (1985-1996)

Yıllar	Kurumlara Katılma Payı ve Sermaye Teşkili	İktisadi Transferler ve	Mali Transferler	Sosyal Transferler	Borc Faizleri	Fon ödemeleri	Diğer Borc Ödemeleri	Kamulaştırma ve Bina	Diğerleri	Toplam
1985	12.6.	5.4.	22.0	12.1.	37.1.	..	5.5.	4.7.	0.6.	100.0
1986	3.5.	5.8.	21.5.	11.1.	43.5.	..	10.3.	3.6.	0.7.	100.0
1987	6.2.	6.4.	19.3.	10.0.	45.3.	..	9.4.	2.9.	0.5.	100.0
1988	8.9.	6.0	9.6.	8.0.	52.5.	..	12.9.	1.7.	0.4.	100.0
1989	7.9.	3.8.	12.2.	8.6.	56.7.	..	8.7.	1.7.	0.4.	100.0
1990	6.5.	4.6.	14.7.	7.1.	53.8.	..	11.1.	1.6.	0.6.	100.0
1991	7.2.	4.8.	25.2.	5.3.	43.1.	..	9.7.	2.5.	2.2.	100.0
1992	9.6.	5.7.	11.9.	5.4.	52.1.	..	11.0.	1.8.	2.5.	100.0
1993	9.7.	5.1.	9.9.	5.4.	41.9	13.3.	7.4.	1.4.	2.0.	100.0
1994	6.8.	7.2.	7.3.	6.2.	52.9.	12.4.	4.9.	0.8.	1.5.	100.0
1995	1.9.	5.4.	12.9.	10.4.	55.8.	7.0.	4.1.	0.6.	1.8.	100.0
1996	2.6.	3.8.	12.8.	13.5.	58.2.	4.6.	3.3.	0.3.	1.0.	100.0

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Transfer harcama türlerinden biri olan Kurumlara Katılma Payı ve Sermaye teşkilleri harcamasını incelediğimiz de karşımıza ilk olarak kuruluş amaçları arasında verimlilik ve karlılık ilkelerinin yer aldığı KİT'ler çıkmaktadır. 5 Nisan istikrar programında bu KİT'lerin aldığı payları azaltabilmek için KİT'lerin hacze, iflasa ve tasfiyeye açık olmaları için gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Büyük borç yükü, aşırı istihdam, yüksek maliyetli üretim ve teknolojik gerilikten dolayı özelleştirilmelerine imkân bulunmayan tesislerin kapatılması yönündeki uygulamalara başlanmış ve Etibank'ın Kütahya'da bulunan Kuzey Batı Anadolu Krom İşletmeleri kapatılmıştır.

Kurumlara katılma payı ve sermaye teşkili ödeneklerin yıllar itibariyle gelişimine bakıldığında 1985 yılında %12,6 olan ödeneklerin toplam transferler içindeki payı 1994 yılında %6,8'e, 1995 yılında ise %1,9'a kadar düşmüştür.

Toplam transferler içinde yer alan diğer bir ödenek türü ise iktisadi transferler ve yardımlardır. Bu ödenek türü kapsamında en çok dikkat çeken transferler KİT'lere yapılan yardımlar ve görev zararları diğeri ise müdahale alımları ve destekleme zararı için yapılan ödemelerdir.

KİT fiyatları, enerji hariç, genellikle genel fiyat hareketlerini arkadan izlemiştir. Bu uygulama ise KİT zararlarının artışında önemli bir etken olmuştur. Bu uygulamaların yanı sıra KİT'lerin Hazine'den ve T.C Merkez Bankası'ndan aldıkları transferlerin ve dolaysız kredilerin 1984 sonrasında bıçak gibi kesilmesi sonucunda KİT'lerin dış proje kredilerine ve özellikle iç mali piyasalarda yatırım ve işletme kredilerine yüksek maliyetleri de göze alarak başvurmak zorunda bırakılmaları, KİT'leri tasfiye etme politikalarının bir parçası olmuştur. Bu durumun sonucu olarak hükümet KİT'lerin birçoğunu özelleştirme kapsamına almıştır.

Tarıma yönelik destekleme politikaları ülkemizde genelde ürün alım fiyatları ile girdi fiyatlarına müdahale biçimiyle uygulanmaktadır¹⁵⁷. 5 Nisan 1994 kararları ise tarımsal destekleme politikalarında da önemli değişiklikler getirmiştir. Bu programla destekleneceği ilan edilen ürün sayısı üçe indirilmiştir. Bunlar tahıllar, tütün ve şekerpancarıdır. 1993'te destekleme kapsamı 24-26 ürün iken 1994'te bu

¹⁵⁷Oğuz Oyan, **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği**, 1997'den 1999'a Değişimin Dinamikleri, Turk-İş 99 Yıllığı, Cilt 1, Ankara: Türk-İş Yayınları, 1999, s. 189

sayının 3'e indirilmesi KİT'lerin transferler içinde payını %4,5'e gerilemesindeki etkenlerden biri olmuştur.

Arz fazlası olan ürünlerde, ekim alanlarının sınırlandırılması ve üretimin azaltılması yönündeki çalışmalara devam edilmiş bu çerçevede, tütün ekim alanları 220 bin ton hedefine göre sınırlandırılmıştır. Tarımsal ürünlerin borsalarda işlem görmesini teşvik amacıyla %4 olan stopaj, borsalarda yapılan işlemler için %2 olarak belirlenmiştir.

Sosyal Transferler içinde ise en büyük payı sosyal güvenlik transferleri almaktadır.

Tablo 9: Sosyal Güvenlik Harcamalarının Toplam Transferler ve GSMH İçindeki Payı (%) (1985-1996)

Yıllar	Sos. Gv. Transferleri/Toplam Transferler	Sos. Gv. Transferleri/GSMH
1985	9.8	0.59
1986	8.2	0.56
1987	7.2	0.56
1988	7.2	0.58
1989	8.6	0.61
1990	4.9	0.31
1991	3.1	0.25
1992	5.2	0.36
1993	4.8	0.69
1994	7.2	1.01
1995	11.2	1.38
1996	13.9	2.24

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Hazine ve TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sosyal güvenlik transferleri içinde en büyük payı ise T.C Emekli Sandığı almaktadır. T.C. Emekli Sandığı'nda "aktüeryal dengenin" gerektirdiği gelir artışıları sağlanmadan, ödeme yükünü arttıran kanuni değişiklikler sebebiyle nakit açığı ortaya çıkmış, 1971 yılında 1425 sayılı Kanun ile getirilen düzenlemeyle, açıkların

genel bütçeden karşılanması öngörülmüştür. Yıllar itibariyle açıkların artması ile sosyal transferlerin bütçe içindeki payı artmıştır¹⁵⁸.

Sosyal güvenlik transferlerinin toplam transferler içindeki payı 1986'da %8,2 iken, 1990 yılında %4,9'a düşmüştür. 1989 yılından sonra ise 1992 yılında sosyal güvenlik transferlerinde bir artış olmuş ve sosyal güvenlik transferlerinin toplam transferlere oranı %5,2'ye, GSMH'ya oran %0,36'ya çıkmıştır. 1994 yılından itibaren artarak sosyal güvenlik transferlerinin toplam transferler içindeki payı %7,2'ye, 1995 yılında %11,2'ye ve 1996 yılında %13,9'a yükselmiştir. Ülkemizde bu dönemde sosyal transfer uygulamasını gerçekleştiren kurumlar Emekli sandığı, Bağ-kur ve Sosyal Sigortalar Kurumlarıdır. Bu sosyal güvenlik kuruluşlarının yıllar itibariyle mali yapılarının bozulmasıyla birlikte, bu kuruluşlara konsolide bütçeden transfer yapılması söz konusu olmuştur. Özellikle konsolide bütçeden Emekli Sandığına transfer ödemesi yapılmakta iken, 1994 yılından itibaren Sosyal Güvenlik Kurumu ve 1995 yılından itibaren ise Bağ-Kur'a da bütçeden transfer şeklinde kaynak aktarılmaya başlanmış, bu da sosyal güvenlik transferlerindeki artışın en önemli sebebi olmuştur.

Yaşanan bu artışların sonrasında hükümet özel sağlık ve özel emeklilik sigortasının teşvik edilmesi; tazminatların emekli keseneği matrahına dâhil edilmesi suretiyle emekli sandığının gelirinin artırılması, sosyal sigortalar kurumuna tabi sigortalılar için emekliliğe hak kazandıran prim gün sayısının kadın sigortalı için 7.200, erkek sigortalı için 9.000 güne çıkarılması, S.S.K'nın piyasa rayici altında kira geliri getiren gayrimenkullerinin kira bedellerinin rayiç değerlere yükseltilmesi öngörmüştür.

Bu dönemde toplam transfer harcamaları içinde en yüksek paya sahip olan tür borç faizleridir. Borç faizlerinin 1986 yılındaki toplam transfer harcamaları içindeki payı %43,5 iken, bu oran 1992 yılında %52,1'e ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren oran yüksek bir seyir izlemekle beraber 1996 yılında %58,2'ye ulaşmıştır.

Kamulaştırma ve bina satın alımlarının toplam transfer harcamaları içindeki payı oldukça düşüktür. Bunun nedeni olarak 1980 sonrası dönemde Türkiye'de izlenen liberalleşme politikaları çerçevesinde devletin ekonomik hayata

¹⁵⁸ Müjdat Şakar, **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, İstanbul, Beta Yayınları, 1996, s.34

müdahalesinin ve etkinliğinin mümkün olduğu kadar düşük tutulmasıdır¹⁵⁹.

3.2.3. 1994 Türkiye Finans Krizinin Sonuçları

Finansal krizle mücadele etmek için hazırlan 5 Nisan 1994 ekonomik istikrar paketinin kapsamı genel olarak değerlendirildiğinde toplumun geneline ağır koşullar yükleyen politika önlemleri içerdiği gözden kaçmamaktadır. Bu karar sonrası ekonominin genel görünümüne baktığımızda;

Tablo 10: Başlıca Makro Ekonomik Göstergeler (1994-1999)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999
GSMH (%)	-6,09	7,95	7,12	8,29	3,86	-6,08
Faktör G. (%)						
Tarım	15,9	16,4	14,4	13	13,9	13,9
Ücret	25,4	22,2	23,9	25,8	25,5	30,7
Kar+Faiz	57,6	61,6	60,7	57,1	57,7	55,6
İhracat/GSMH(%)	14,09	12,8	17,63	16,89	15,23	15,74
İhracat/GSMH(%)	81,35	62,45	75,41	68,01	68,54	73,73
İhracat/GSMH(%)	17,32	20,49	23,38	24,84	22,22	21,34
Faiz Ödemeleri/GSMH(%)	2,32	1,64	1,43	1,39	1,14	1,66
Cari İ.A./GSMH(%)	2,02	-1,36	-1,32	-1,36	0,97	-0,73
Dış Borç/GSMH(%)	50,26	42,67	43,24	43,87	47,26	55,28
İç Borç Yüklü/GSMH	20,56	17,33	21,02	21,22	21,7	29,28
Bütçe Açığı/GSMH (%)	-3,91	-4,03	-8,27	-7,62	-6,96	-11,6
KKBG/GSMH	7,86	5,2	8,95	7,64	9,08	15,13
Kamu SSY (%) (Cari Fiy.)						
İmalat	3,1	5,7	4,1	2,5	2,8	2,6
Enerji	11,6	12,3	13	12,4	17,1	15,6
Ulaştırma	38,4	31,7	34,2	34,8	34,6	37
Tarım	10,2	12	10,5	11,1	7,8	8,4
Özel SSY (%) (Cari FİY.)						
İmalat	26,2	26,3	24,5	22,9	22,4	23,7
Enerji	16,4	17,5	17,6	21,6	19,7	19,9
Ulaştırma	43,2	39,3	38,1	35,8	36,8	33,8
Tarım	4,1	4,7	4,5	4,3	4,6	2,9
Sermaye Hareketleri	-4194	4643	5555	7053	-755	4670
Kısa Vadeli	-5127	3713	2737	77	1398	759
Uluslararası Rezerv	16514	23317	24966	27138	29499	34175
Hazine B. Faiz Oranı	164,4	121,8	135,2	126,7	123,1	131,5
Faiz Oranı (1 yıl v.)	95,6	92,3	93,8	96,6	94,6	46,7

Kaynak: Ali Eşiyok, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Stratejileri Ve Sanayileşme (Dün, Bugün, Yarın), Türkiye Kalkınma Bankası, 2004, s.51.

¹⁵⁹ Ahmet Özen, “Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt5, Sayı:1,2003, s.215.

Tablo 10’da 1994-1999 yılları arası makroekonomik parametrelere ilişkin büyüklükler gösterilmiştir. İncelenen bu parametrelerde en dikkat çekici nokta 1996 yılından itibaren hızlı bir spekülâtif kısa vadeli sermaye girişine bağlı olarak döviz kurunda ki değerenmedir. Ayrıca faiz oranları ve faiz harcamaları da artmıştır.

5 Nisan 1994 İstikrar Programı ekonomide stagflâsyona neden olmuştur. Mal piyasasında talep daralması ekonominin tüm sektörlerini ciddi biçimde etkilemiştir. Bazı dayanıklı tüketim malları üreten sanayi dallarında ve otomotiv sektöründe kapasite kullanımı, 1994 yılının ikinci yarısında, üçte bir oranına inmiş, imalat sanayinin bütününde kapasite kullanımı %64’e düşmüş, sınaî hâsıla bir önceki yıla göre %18 oranında gerilemiş, makine sanayinde üretim düşüşü %50’ye ulaşmıştır. Yine büyük sanayi kuruluşlarında, birkaç ay içinde 500 ila 600 bin kişi işini kaybetmiş ve 1994 yılı sonunda, eksik istihdam 1,8 milyona, eksik istihdam oranı %8,7’ye yükselmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak GSMH’deki gerileme 1995 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiştir. Ekonomi yılının ikinci çeyreğinden itibaren toparlanma sürecine girmiştir. Yılın ilk çeyreğinde %6,6 gerileyen toplam nihai yurt içi talep, yılın ikinci çeyreğinde %12,5, yılın ikinci yarısında %11,8 oranında yükselmiş ve 1995 yılında GSMH bir önceki yıla göre %8,1 oranında büyümüştür. Bu büyüme büyük ölçüde yurtiçi talepteki canlanmadan kaynaklanmıştır. 1995 yılında GSMH büyümesine dış talebin etkisi ise negatif olmuştur. 1995 yılında gerçekleşen %8,1 oranında büyümeyi, bir önceki yılın olağan dışı kötü performansı ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir¹⁶⁰.

1995 yılı 1994’deki stagflasyonun arkasından gelen bir toparlanma yılı olmuştur. Ekonominin içinde bulunduğu koşullarda; süre giden istikrarsızlık ve ağır yapılaşma yapısal sorunlar altında yüksek oranlı büyümenin sürdürülebilmesinin mümkün olmayacağı tahminleri yapılyordu. Bununla birlikte GSMH büyümesi 1996’da %7,1 oranında, 1997’de %8,29 oranında gerçekleşmiştir. Bu gelişme iç piyasadaki canlılık ve özel sektörün dinamizmi sayesinde mümkün olmuştur. Özel sektörün sınaî üretimi %14 civarında artmıştır. İmalat sanayinde kapasite kullanım oranı 1996’da %78’e 1997’de %84’e ulaşmıştır. Özel sektörün politik istikrarsızlığa ve mali piyasalardaki dalgalanmalara bağışık hale geldiği söylenebilir.

¹⁶⁰ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002, ss.235-240.

Türkiye'yi 5 Nisan İstikrar Programına götüren ekonomik bunalım ve istikrar programının uygulanması halkın ortalama refah seviyesinin düşmesine neden olmuştur. Kişi başına gelir 1992'de 2184 dolara gerilemiştir. 1993'te 3004 dolara yükselmişken 1994'te 2184 dolara gerilemiştir. 1993'te ulaşılan refah düzeyine ancak 4 yıl sonra 1997'de kişi başına 3048 dolar gelir seviyesi ile tekrar ulaşılabilmiştir. Kısaca ekonomik bunalım ve istikrar programı halkın refah düzeyini ciddi biçimde olumsuz etkilemiştir. İstikrar programının külfeti eşit dağıtılmamıştır. Bunalımdan ve program uygulamalarından en fazla emek geliri elde edenler olumsuz etkilenmiştir.

5 Nisan 1994 İstikrar Programının amaçlarından birisi, enflasyonist baskıyı kırmak, ekonomik istikrarı sağlamak idi. Bugün gelinen noktada programının bu amacını gerçekleştirebildiğini söylemek mümkün değildir. 1994 yılında enflasyon Cumhuriyet tarihinde rekorları alt üst ederek TEFE ile %149,6'ya ve TÜFE ile %125,5'e yükseldi. TÜFE de artış 1995 ve 1996'da %80'lere yerleşmiştir. Başka ifade ile ekonomide fiyat istikrarı sağlanamadı, halk %80 enflasyon ile yaşamaya alışmıştır¹⁶¹.

1989'dan itibaren döviz kurlarının enflasyon oranında değişmemiş ve TL dolar ve mark karşısında aşırı değerlenmiş hale gelmiştir. Döviz piyasasında 1993'ün ikinci yarısında, başlayan hareketlenme, 1994'ün ilk çeyreğinde patlamaya dönüşmüştür. 1994 yılı başında 15 bin TL olan ABD doları Nisan 1994'te 32 bin TL'yi, yıl sonunda 40 bin TL'yi aşmıştır. 1994 yılın da doların TL karşısındaki artışı %170 civarında olmuştur. Döviz kurlarındaki yükselme, geçmiş yıllarda TL'nin aşırı değerlenmesini de telafi edici ölçüde olmuştur. 1994 Nisan-Mayıs aylarında satın alma gücü paritesine göre, 25–27 bin TL civarında olması gereken ABD dolarının TL kuru serbest piyasada 32–35 bin TL'de istikrar bulmuş, 1995 yılında ve 1996'nın ilk dokuz aylık döneminde, döviz kurlarındaki gelişmeler yine enflasyon oranının altında kalmıştır. Başka bir ifade ile TL, dolar ve mark karşısında aşırı değerlenmiş hale gelmiştir.

1995 yılında tüketici fiyatları %80 civarında yükselirken, doların TL karşısındaki artışı sadece %55 oldu. Döviz kurlarındaki yükselme, 1996'nın ilk dokuz ayında enflasyonun altında kaldı, fakat son 3 ayda ivme kazandı. 1996

¹⁶¹ Şahin, ss.235-240.

sonunda ABD doları 108 TL, Alman markı 70 bin TL değerine ulaştı. 1996 yılı için döviz kurları, TÜFE’deki yükselişe yakın bir oranda artmış oldu. 1997 yılı sonunda bir ABD doları 205 bin TL’yi aştı. Dolar TL karşısında bir yılda %90 civarında değer kazandı ki bu oran enflasyon oranının (TEFE) altında kalmıştır.

1995 ve 1996 yıllarında kamu kesimi borçlanma gereği, sırasıyla %5,2 ve %8,95 düzeylerinde kalmıştır. Kamu kesimi bir yandan MB kaynaklarına başvurarak emisyon hacminin genişlemesine neden olmuştur. Kamu kesiminin artan borçlanma gereksinimi reel faiz oranlarını yükseltmekte, yatırımların giderek spekülative alanlarda değerlendirilmesine neden olmaktadır. Böylelikle kamu borçlanma gereği (özellikle kamu gelirlerinin yetersiz olmasından dolayı) artarken, reel sektör açısından da önemli bir kâr kaynağı olmuştur. 1995-1999 dönemi arasında 500 büyük firmanın “faaliyet dışı gelirleri”nin giderek asıl faaliyet kazançlarının da üzerine çıkması, bunun en temel kanıtıdır. 500 büyük sanayi kuruluşunun faaliyet dışı gelirlerinin faaliyet gelirlerine oranı 1995 yılında %50’ye, 1999 yılında ise %219’a çıkmıştır. Öte yandan Hükümetin %125’e varan faiz oranları ile borçlanmayı sürdürmesi, faiz artışı, fiyat artışı sarmalının yerleşmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. M2 para arzı 1994’te %123,2, 1995’te %99,4 ve 1996’da %122,7 oranında genişlemiştir¹⁶². Genel bütçe açıklarının ve parasal genişlemelerin sürmesi enflasyonun 1997’de %100’e ulaşmasına neden oldu. Bütçe açığı/GSMH oranı bir önceki yıla göre neredeyse iki kat artarak %4’den %8,2’ye, 1999 yılında ise yeni bir sıçrama göstererek %11,6’sına ulaşmıştır. Bütçe açığının artısında rol oynayan ana unsurları ortaya çıkarabilmek için kamu giderleri ile bütçe gelirlerinin ve bütçe gelirleri içerisinde önemli paya sahip vergi gelirlerinin eğilimini dikkate almak gerekir. 1990-1999 döneminde konsolide bütçe giderlerinin milli gelire oranı %16,9’dan %35,9’a, vergi gelirlerinin oranı ise %11,4’den %18,9’a yükselmiştir. Aynı dönemde vergi gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranı aynı dönemde %67,6’dan %52,7’e düştüğünü göstermektedir. Bu veriler bütçe açığının artısında vergi gelirlerinde yetersizliğin ve giderek artan iç borç faizlerinin temel önemde olduğunu göstermektedir.

¹⁶² Turan, s.69.

Özetle, 1995-1999 döneminde ülke ekonomisini krize sürükleyen parametrelerden herhangi bir iyileşme gerçekleşmemiş, makro-ekonomik parametreler bozulmaya devam etmiştir¹⁶³.

3.3. TÜRKİYE 2000 KASIM VE 2001 ŞUBAT FİNANSAL KRİZLERİ

Türkiye ekonomisi, 1994 krizden sonra ekonomik büyüme rakamları itibariyle kısmi bir istikrar sağlasa da, başta enflasyon olmak üzere sürekli bir belirsizlik halinde yaşamıştır. Bu belirsizlik ve kriz benzeri durum 2000 yılına kadar devam etmiş, 2000 yılında enflasyonla mücadele amacıyla bir program uygulanmaya konmuştur. Ancak 2000 yılının ilk aylarında peş peşe yaşanan krizler Türkiye ekonomisini bir kez daha krize yuvarlamıştır¹⁶⁴.

3.3.1 Krizin Ortaya Çıkış Nedenleri

Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan krizlerin, başladığı yılın makroekonomik verilerini radikal bir şekilde değiştirmedeği, fakat 2001 yılının tümüne yayıldığı dikkate alınırsa bu kriz sıklıkla 2001 yılı krizi olarak adlandırılmaktadır. Öncesinde, 1991-2000 yıllarını kapsayan on yılda ekonomi büyüme, durgunluk, kriz sarmalını kısa aralıklarla yaşayarak ortalama %3,6 büyürken, sanayi kesimi ise ortalama %4,4 büyümüştü. Ekonominin yeterli üretim yapamamasının sonucu, iç açıkların (bütçe-kamu açıkları) ve dış açıkların (dış ticaret açığı, cari işlemler açığı ve sermaye hareketlerinde yetersizlik) artması, ekonomiyi kırılgan halde ve krizlere açık tutuyordu. Bu kırılganlıklar doğrultusunda krizin nedenleri araştırıldığında, öncesindeki genel görünüm, nedenleri belirgin bir şekilde göstermektedir. Bu krizin arka planında gerek yapısal sorunlardan gerekse politika uygulamalarından kaynaklanan şu unsurlar göze çarpmaktadır; ekonominin düşük tasarruf düzeyi; ekonomide marjinalleşme ve vergi kayıpları; bütçe açıkları; dış ticaret ve cari açıklar; sermaye hareketlerinin olumsuz yükleri; dış ve iç borçların sürekli artış halinde olması ve enflasyonun yapışkan halde yüksek düzeyde

¹⁶³ Eşiyok, s.51.

¹⁶⁴ Nur Keyder, “ Türkiye’de 2000 ve 2001 Krizleri Ve İstikrar Programları” , **İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi**, Cilt:16, Sayı:183,2001, s.38.

seyretmesi. Bunlarla birlikte kamu kesimi borçlanma gereğinin yükselip kovma etkisi yaratması sonucu sermayenin reel ekonomiden finansal ekonomiye yönelmesiyle azalan yatırım verimliliği; dış ticarete mutlak bağımlılığın artarak sürmesi; sosyal güvenlik sistemi açıkları gibi kamu kesiminin önü alınamayan yükleri ekonomiyi zayıf halde tutmaya devam etmiş ve büyüme-kriz döngüsünün daralmasına yol açarak, ekonominin “durkalk ekonomisi” haline gelmesine yol açmıştır.¹⁶⁵

Krizin ardında kısa vadedeki nedenlerin başında ise, Kur Çapısı Programının başarısızlığı bulunmaktadır. Buna göre, kur düşük tutularak faizlerin ve enflasyonun düşürülmeye çalışılması; kurun düşük tutulmasıyla TL’nin değerli hale gelerek iç talep patlamasının yaşanması; ithalat ve buna bağlı olarak dış ticaret açığı ve cari işlemler açığının sürdürülemez seviyelere çıkmasıyla döviz rezervlerinin bu yükleri taşıyamayacak seviyede bulunması; enflasyonun düşmesine rağmen kur artışının %10’la sınırlanması sonucu aradaki farkın yüksek olması; düşük kur yüksek faiz durumunun sıcak paranın getiri arayışıyla risk yaratması ve bankacılık sektöründeki likidite darlığının zamanında giderilmemesi krizin oluşuma yol açmıştır. Ekonominin bulunduğu bağlamın finansal serbestleşme süreciyle çakışması dikkate alındığında krizin ardında dış tasarruf bağımlılığının da bulunduğu açıktır. Finansal serbestleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler, yatırım ve tasarruf dengesizlikleriyle birlikte yüksek kamu açıklarını dışarıdan finanse edebilmek ve yüksek borç oranlarını dışarıdan ucuz yolla sermaye çekerek kapatabilmeyi hedeflemektedir.¹⁶⁶

Bu doğrultuda 1990’lardan itibaren sık olarak yaşanan krizlerde dışsal etkenlerin de rolü olmakla beraber, krizlerin başlıca nedenleri; sürdürülemez iç borç dinamiği oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere finansal sistemdeki sağlıklı yapıya kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerdeki gibi Türkiye’de de finansal krizlerin ortak noktaları; sürdürülemeyen bütçe açıkları, yüksek düzeydeki dış borçlar, enflasyon hızındaki artışla birlikte negatif faiz düzeyi, üretimin azalması, ücret düşüşleriyle birlikte artan işsizlik, hızlı fon akımları ve bankacılık sistemindeki açık pozisyonlarıdır. Nitekim gelişmekte olan ülkelerde finansal krizler çoğunlukla mali savurganlıklar, yanlış döviz kuru politikaları, uluslararası finansal şoklar, zamansız ve asgari koşullar oluşturulmadan

¹⁶⁵ Yaşar Yazıcıoğlu, **Yönetilemeyen Ekonomi**, Ataköy Basın Yayın, Ankara, 2002. s.36.

¹⁶⁶ Yazıcıoğlu, s.41

yapılan finansal liberalizasyon uygulamaları ve yurtiçi bankacılık sektöründeki zayıflıklar nedeniyle ortaya çıkmaktadır¹⁶⁷.

Türkiye ekonomisi 2000 yılının sonbaharında %44,4 TÜFE oranı ve GSYİH'nın %4'ü oranında cari açığa sahip, artan ithalat giderleri ve dış borçları olan, azalan ihracat gelirlerine karşılık yabancı sermaye girişinin sağlanamadığı bir ekonomi konumundaydı ve devalüasyon beklentisi artmıştı. 2000 yılının ekim ayında, borçlanma faizlerinin %37,5 ve enflasyon oranının TÜFE'de yıllık %44,4 olarak gerçekleşmesiyle beraber, cari işlemler açığının da 7 milyar dolar olması ve ihracatın ithalatı karşılama oranının %39,9'a düşmesi ile o yıl için hedeflenen %10 kur artışına rağmen %25 enflasyon hedeflemesine ulaşamayacağı piyasalar tarafından kabul edilmiş ve kriz ortaya çıkmaya başlamıştır¹⁶⁸.

2000 yılının kasım ayında krizi tetikleyen unsurlar ise sermaye çıkışının başlayarak, likidite sorununun oluşmasıdır. 2000 yılının kasım ayında başlayan kriz o yıla damgasını vuramayı etkisi sınırlı kalmış, büyüme %6,8 olmuştur. Aynı yıl dış ticaret açığı 26 milyar doları aşarak, cari işlemler açığı da 10 milyar dolara yaklaşmıştır. Kasım krizinin ardından ekonomi yönetimi uygulamalarının krizi hafifletmekteki yetersizliğinin olduğu bir ortamda açığa çıkan siyasi istikrarsızlıkla Şubat 2001 Krizi gerçekleşmiştir. Şubat krizi ise, dışa açık bir ekonomide döviz kuru çapasına dayanan para programlarının; makroekonomik dengesizliklerin olduğu, denetim ve gözetim mekanizmalarının etkili olarak işlemediği, kırılgan bir yapıya sahip bankacılık sisteminin bulunduğu durumda kolaylıkla döviz ve/veya finansal krize yol açabileceğini göstermiştir. Sonuç itibarıyla Şubat krizi, iç tasarruflarını ve vergi gelirlerini istikrarlı bir şekilde artırmayı başaramayan, giderek kayıt dışına kayan, büyümenin finansmanında kısa vadeli dış borçlanmaya son on bir yılda artan bir hızla yönelen, tutarlı bir gelişme ve sanayileşme stratejisinden yoksun, eğitim ve teknolojiye yatırımı ihmal etmekte ısrar eden bir ekonominin krizidir¹⁶⁹.

Kriz öncesinde uygulanan iktisat politikalarının sonucu olarak faiz-kur makasının giderek açılması, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki artışa yol açarken

¹⁶⁷ Mert Ural, "Finansal Krizler ve Türkiye", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, 2003, s.18.

¹⁶⁸ Zafer Yükseler, **Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyum**, 2009, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf, (Erişim Tarihi: 26.01.2013).

¹⁶⁹ Yükseler, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf, (Erişim Tarihi: 26.01.2013.)

bu yolla dışarıya (kar) kaynak transferi gerçekleşmekteydi. Krizler, dışarıya kaynak transferine yol açarken, aynı zamanda ekonomide üretimden fazla tüketimin gerçekleştiği, bunun da dış kaynakla finanse edildiği, edilemediği yerde de krizlerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ekonominin bu kırılganlığını teyit eden bir bulgu; yüksek cari işlemler açığı, hızlı sermaye girişi ve Türk lirasındaki aşırı değerlenmenin, neredeyse tüm kriz öncesi dönemlerin ortak özelliği olmasıdır. Sermaye hareketlerindeki ani yön değiştirme, yukarıda sayılan zaaflara sahip GSMH'sı 200 milyar dolar olan bir ekonominin küçülmesine sebep olabilmektedir. Nitekim kriz öncesi 2000 yılının Ocak-Ekim döneminde yabancıların net sermaye akımı 15 milyar doları aşarken, kriz dönemi olan Kasım 2000 – Haziran 2001 döneminde 10 milyar dolardan fazla sermaye çıkışı olmuştur. Sermaye hareketlerinde milli gelirin %12'si oranında bir yön değiştirmenin, parasal büyüklüklerde, faiz hadlerinde ve finansal sistemde yaratacağı şoklar açıktır. Bu nitelikteki sermaye hareketlerinin de etkisiyle ekonomi 2001 krizini artan işsizlik, gelir dağılımında bozulma gibi sonuçlarıyla birlikte yaşamıştır¹⁷⁰.

Kriz öncesindeki düşük kur yüksek faiz ortamında bankalar, Hazine ihalelerinde yüksek karlar elde ettiğinden, ellerinde fazlasıyla Hazine kâğıtları tutmaktaydılar ve bu likidite darlığına düşmelerine sebep oluyordu. Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleriyle darlığı gidereceği beklentisi, bankaları dövizle açık pozisyonlarını artırmaya itmekteydi. Bu açık biriktikçe, risk artıyordu ve kriz gerçekleştiğinde birçok banka fona devredilerek mevduata %100 güvenceden dolayı zararları Hazine'nin üzerine kaldı. Bankaların açık pozisyonlarının bulunması sonucu likidite darlığına karşı önlemler Merkez Bankası'nca zamanında alınamayarak, birçok banka fona devredilerek kamu ekonomisinin sırtına önemli bir yük aktarıldı. Bu koşullar altında yaşanan 2001 krizi sonrasındaki gelişmelerden biri; Hazine'nin borçlanma faizlerinin yükselmesidir. 2000 yılında ortalama %38,1 faiz oranı ve 411 gün vade ile borçlanılırken, bu krizle 2001 yılının ilk ihalesinde altı ay vadeli bono için %67,5 faiz oranı ile borçlanılmıştır¹⁷¹.

Vergi gelirlerinin büyük bir kısmı faiz ödemelerine giden, yatırımlara ve diğer alanlara yeterli kaynak ayıramayan bir devlet bütçesi ile karşı karşıya kalmıştır.

¹⁷⁰ Yükseler, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf , (Erişim Tarihi: 26.01.2013)

¹⁷¹ Yazıcıoğlu, s.51.

Ortaya çıkan stagflasyon durumunda, talep daralmasıyla birlikte enflasyon yükselişi söz konusu olmuştur. Faizler, fiyat artışları ve kur yükselişi ile ekonomi İstikrar Programı öncesindeki halinden daha kötü duruma dönmüş, milli gelir 2100 dolar seviyesine düşmüştür. Toplam kamu net borç stoku GSMH'nın %90'ına ulaşmış, bütçe açığının ve kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranları ise %16 seviyesinde gerçekleşmiştir. İşsizliğin %8,7'ye yükselmesi, krizin diğer önemli sonuçlarındandır. İşsizliğin arttığı 2001 krizinde büyümenin negatif olmasının yanında yatırımların da eski seviyenin altında kalması işsizliği halen belirgin olarak %10 civarında tutmaktadır. İzleyen yıllarda da işsizliğin krizdeki seviyesinin altına inememesi, Türkiye ekonomisinin büyümeye rağmen istihdam yaratamamasının, dolayısıyla gelir dağılımı sorununda olumlu sonuçlar alınamamasının açık bir ifadesi olacaktır.

1989 yılında 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketlerinde serbestlik sağlanmasından sonra denetimsiz finansal serbestleşmenin olduğu Türkiye ekonomisinde, büyüme ile sermaye hareketleri arasındaki ilişki değişmiş, büyüme gittikçe sermaye girişlerine ve dış kaynağa bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Bu risk 1990'lı yıllar boyunca büyümüş ve krizin yapısal nedenlerinden biri olarak da ortaya çıkmıştır. Yabancıların net sermaye akımı içinde en büyük payı portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri oluşturmakta olduğu dikkate alınırsa, gelişmekte olan ve kırılgan bir ekonominin istikrarının uluslararası sermaye hareketlerine ne kadar hassas ve bağımlı olduğu anlaşılabilir. Kriz öncesindeki ortamın düşük kur yüksek faiz şartlarını taşıması yabancı ve hatta yerli sermayenin reel ekonominin fırsatları yerine Hazine'nin borçlanması üzerinden getiri arayışı da krizin tetikleyicisi olmuştur.

Sermaye hareketlerindeki denetimsiz serbestliğin, ikiz açıklar gibi yapısal zaafları olan bir ekonomi için ne denli risk taşıdığı bu krizle daha açık görülebilmektedir. Bu sebeple, sermaye girişlerinden kaynaklanan istikrarsız canlanma, finansal kargaşa ve kriz sarmalından çıkabilmek için, denetimli serbestliğin sağlanması gerekmektedir. 2001 krizi, Türkiye ekonomisinin birikmiş ve müzminleşmiş sorunlarının su yüzüne çıktığı, iktisat politikalarının hedeflerinin erişilebilirliğinin de toplumsal destek ve piyasalar açısından önemli bir ayrıntı olduğunun belirginleştiği bir kriz olmuştur. 20 yılı aşan kronik enflasyonun birkaç

yıllık politikalarla aşılamayacağı, ekonomide biriken zaafların sorunları derinleştirdiği ve çözümleri zorlaştırdığı ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasında yaşanan göreceli büyümeye rağmen 1990'lı yılların ekonomik istikrarsızlık göstermesi nedenlerin sonuçlarıyla birlikte kendini tekrar ederek istikrarsızlığı perçinlemesiyle sonlanmıştır. Ekonomideki istikrarsızlığın açık bir ifadesi olan 2001 krizi sonrasında alınan tedbirler ve uygulanan politikalar Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak adlandırılmış ve yeni bir ekonomi yönetimiyle icra edilmeye çalışılmıştır¹⁷².

3.3.1.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra, uygulama imkânı ortadan kalkan İstikrar Programı sabit kur rejimine dayalı olarak enflasyonu düşürmeyi amaçlamaktaydı. Kur çapasına dayalı program 2000 yılı için %10 kur artışı ve %25 enflasyon oranı hedeflemekteydi. Enflasyon ve faiz oranlarının yüksek kalışı, düşük kur dolayısıyla iç talep artışıyla gelen yüksek dış ticaret açığı ve cari açık, bütçe açığının yüksek seviyesi; döviz girişi kadar TL yaratılarak uygulanan sıkı para politikası ve bankacılık sektöründeki açıkların likidite krizine yol açması gibi başlıca sebeplerle ortaya çıkan krizin sonucunda, Mart 2001'de program terk edilerek, yeni bir programa geçilmiştir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı verilen bu yeni program eskisinin aksine kuru sabit artışlarla yönetmek yerine dalgalanmaya bırakıyordu. Kemal Derviş öncülüğünde tasarlanan programın ana hatları; kamu bankalarına tahvil verilmesi, kamu kâğıtlarının ikinci el piyasasının yeniden canlandırılması, IMF ve Dünya Bankası'ndan dış kaynak temini şeklindeydi. Programın temel hedefi açıklamalara göre; sürdürülemez boyutlara varmış olan kamu borçlarına yol açan borç dinamiğinin ortadan kaldırılarak Türkiye ekonomisinin böyle olağanüstü bir dış yardıma muhtaç kalmayacak bir yapıya kavuşturulmasıdır¹⁷³.

¹⁷² Yazıcıoğlu, ss.52-55.

¹⁷³ Yazıcıoğlu, s.71.

Tablo 11: Program Hedefleri (2000-2002)

	GSMH %	TÜFE %	TEFE %	Faiz Dışı Denge / GSMH
2000 Yılı Gerçekleşme	6,3	39	32,7	5,7
2001 Yılı Tahmin	-3	52,5	57,6	5,5
2002 Yılı Tahmin	5	20	16,6	6,5

Kaynak: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/05/15/298697.asp>

Bu hedeflere ulaşmanın temel şartı makroekonomik dengenin yeniden kurulması iken, bu aynı zamanda kısa vadeli bir daralmayı yani toplumun bazı kesimleri için fedakârlık gerektiriyordu. Ana hedef itibarıyla, öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programı niteliğinde olmakla birlikte programın temel yaklaşımı, Türkiye'nin gerekli yapısal reformları yapması durumunda, küreselleşme sürecine daha sağlıklı bir şekilde uyum sağlayabileceği, dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan daha etkin biçimde yararlanabileceği, daha hızlı büyüyebileceği ve gelişebileceğidir. Yapısal reformların yanı sıra şubat ayındaki devalüasyonla ortadan kalkan eski programa göre planlanmış bütçenin de revize edilmesi gerekiyordu. Ekonomideki daralma, vergi gelirlerine de yansımakta ve bütçe açığını artırmaktaydı. Bu programla bütçe disiplini ve sağlıklı maliye politikası uygulama amacının en açık göstergesi %6,5'lik faiz dışı fazlanın hedeflenmesiydi¹⁷⁴.

Merkez Bankası'na bağımsızlık sağlayan yasayla birlikte faizlerin aşağı çekilmesine çalışılacak ve serbest kur uygulamasına göre döviz kurlarına fazla müdahale edilmeyerek Hazine borçlanmasına imkân verecek şekilde kurların oluşması sağlanacaktı. Bankacılık sektöründeki sorunlara yaklaşımı açısından program, bankacılık kanununda düzenlemeleri öngörüyordu. Fona devredilen bankaların getirdiği yük kamunun mali dengesini zorlamaktaydı ve yenilerinin oluşumu engellenmek zorundaydı. Krizle başlayan dönemde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna alınan birçok banka tasfiye edildi, birleştirildi ya da satıldı. Bu uygulamaların ekonomiye getirdiği yük, öncesinde alınabilecek tedbirlerle çok daha düşük düzeylerde tutulabileceği gibi, bu yükün arka planında sürekli artan kamu kesimi borçlanma gereğinin finansal piyasalardan sorunsuz bir şekilde (yüksek maliyete rağmen) karşılanması ihtiyacı da bulunmaktadır.

¹⁷⁴ Yazıcıoğlu, s.77.

Gelirler politikası açısından, programda memur maaşlarında enflasyona uyumlu artışı planlanırken; mali açıdan, iç borcun seviyesinin yüksekliği ve yurtiçi kaynakların yetersizliği dolayısıyla dış finansman arayışı önceliklerden biri olarak düşünülmektedir. Uzun vadeli hedefler açısından, sürdürülebilir düzeyde kamu açıkları, tek haneli enflasyon seviyesi, yapısal reformlar yoluyla rekabet gücünün artırılması gibi unsurlar öne çıkmaktaydı. Program uygulamaya konulduktan sonra siyasi iktidarın da değişmesiyle birlikte farklı bir isimle benzer politikalara devam edilmiş ve ilerleyen süreçte bunların olumlu ve olumsuz yönleri de açığa çıkmıştır.

2001 krizi sonrasında sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar, ekonominin tekrar büyüme sürecine girmesi, AB müzakere sürecinin başlaması, özelleştirmeler ve devir birleşme faaliyetlerinin hız kazanması gibi sebeplerin yanında uluslararası likidite bolluğunun da katkısıyla, ekonomi gittikçe dışa açılmış ve artan oranda global üretim zincirine dahil olmuştur. Olumlu sonuçların yanı sıra ulusal ekonominin global ekonomiye eklemlenmesinin getirdiği olumsuzluklar 2009 yılında yaşanan küresel kriz ortamında yüksek işsizlik oranı, ithal girdi kullanımının artmasıyla yerli üretimin katma değerinin azalması ve büyüme performansında içsel nedenlerden kaynaklanan tıkanma şeklinde açığa çıkmaktadır¹⁷⁵.

Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında yer alan ve Türk ekonomisinin süratle istikrara kavuşturulması ve yeniden sürdürülebilir büyüme ortamına geçilmesini hedefleyen politika ve tedbirlerin tümü, Türk hükümeti tarafından belirlenmiştir. Bu hususlar, IMF ile varılan anlaşmaya da konu olmuş ve IMF'ye verilen Niyet Mektubu ile uluslararası kamuoyuna açıklanmıştır. Türkiye'nin uygulamakta olduğu Program, uluslararası alanda büyük bir mali destek görmüş ve bugüne kadarki uygulamaların çok üzerinde bir dış finansman sağlanmıştır. Uluslararası mali desteğin devamı ve Türkiye'nin güvenilirliği, programın tavizsiz bir şekilde uygulanmasına bağlı iken Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, ekonomik krizden çıkış, olumsuzlukların asılması ve piyasalardaki belirsizliklerin giderilebilmesi için "olmazsa olmaz" bir nitelik taşımıştır. Yapısal reformlar da, kamu maliyesi ve para programları ile birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın 3 temel unsurundan biri olmuştur.

¹⁷⁵ Yükseler, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf , 26.01.2013.

Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Ancak programın içeriğinde yer alan döviz kuru, para politikası ve maliye politikası ayaklarına rağmen, bu politikalara bağlı olarak gelirler ve fiyatlar politikalarının tam oluşturulamamış olması programın eksiklikler içerdiğini göstermektedir. Bu eksikliklere programın üç önemli güncel sorunu birlikte içermesi de örnek verilebilir. Çünkü programın ortak amaçlarını oluşturan ekonomik istikrar/enflasyon ile mücadele, sosyal piyasa ekonomisine geçiş ve büyüme/kalkınmanın üçünün de aynı zamanda gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun nedeni ise, amaçlardan birinin gerçekleştirilmesinin, diğerinin sonuç almasını engellemesidir¹⁷⁶.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile programlar ve uygulama planları, ayrıntılı olarak IMF'ye sunulmuş, bu yeterli görülmeyle yetkililer tarafından Ankara temsilcileri dolaşarak dönemin liderlerinin programın gerçekten arkasında olduklarının onayı alınmıştır. Ayrıca programa ya da uygulamalarına herhangi bir biçimde karşı çıkan bakan dahi olsa istifa edecek veya atanmış ise görevden alınacak şartları öne sürülerek ekonomi ile siyaset sözde birbirinden ayrılmıştır. Uygulanan programı ve olağanüstü IMF desteği ile yavaş da olsa kötüye gidişin önüne geçilebilmiştir. Olumlu gidişata geçilebilmesi için uzun bir süre beklenilmesi gerekmiş ve bu beklenti beraberinde karamsarlığı getirmiştir. Bununla birlikte 2002 Aralığına kadar alınan mesafe ve atılan adımlar da kesinlikle küçümsenecek nitelikte değildir:

Program çerçevesinde alınan çeşitli tedbirler ile ekonominin siyasete bağımlılığı önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Bu açıdan en fazla önem taşıyan kazanımlardan birisi MB'nin bağımsızlığı, bağımsız denetleme ve düzenleme kurumlarının oluşturulması ve kamu bankalarını görev zararlarının bütçeden karşılanması ilkesinin kabulü olmuştur¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Güneri Alkan, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına Genel Bir Bakış", **Yeni Türkiye Dergisi**, 2001, s.603.

¹⁷⁷ www.hazine.gov.tr, 25.01.2013.

3.3.2. Türkiye 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ile Alınan Kamu Harcama Tedbirleri

Güçlü ekonomiye geçiş programında hükümet, sıkı maliye politikası uygulamış ve kamu gelir-gider dengesini sağlamak için kamu harcamalarını azaltmaya çalışmış ve şu tedbirleri almıştır:

Faiz dışı harcamalarındaki nominal artışın GSMH'nin nominal artışının altında tutulmasına özen gösterilmiştir. Bu çerçevede 2001 yılında 2000 yılına kıyasla harcamalarda yüzde oranında reel bir azalma hedeflemiştir. Kamu harcamaları disiplin altına alınarak azami tasarruf sağlanacaktır. Bu amaçla, Kamu Tasarruf Genelgesi titizlikle uygulanacaktır. Maliye Bakanlığı'nın uygun gördüğü ödenek kalemlerinde blokaj uygulanacaktır¹⁷⁸.

Tablo 12: Konsolide Bütçe Gider Gerçekleşmeleri (1996-2003) (Milyar TL)

Yıllar	Cari Harcamalar	K.B.H. Payı(%)	GSMH Payı(%)	Yatırım Harcamaları	K.B.H. Payı(%)	GSMH Payı(%)	Transfer Harcamaları	K.B.H. Payı(%)	GSMH Payı(%)
1996	1.286.240	32,5	8,6	255.356	6,4	1,7	2.419.712	61,1	16,2
1997	2.788.298	34,6	9,5	640.134	8,0	2,2	4.621.820	57,4	15,7
1998	5.187.840	33,2	9,7	999.320	6,4	1,9	9.427.281	60,4	17,6
1999	9.172.790	32,7	11,7	1.544.427	5,5	2,0	17.367.468	61,8	22,2
2000	13.613.937	29,1	10,8	2.475.116	5,3	2,0	30.615.975	65,6	24,4
2001	20.448.022	25,4	11,6	4.149.580	5,1	2,4	55.981.463	69,5	31,7
2002	31.107.959	26,9	11,3	6.891.836	6,0	2,5	77.682.555	67,2	28,2
2003	38.513.866	27,4	10,8	7.179.667	5,1	2,0	94.761.309	67,5	26,6

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

Krizle mücadelede cari harcamalarına baktığımızda; Diğer cari, yatırım ve bazı transfer harcamalarındaki artış kur ve fiyat artışlarının altında tutularak GSMH'nin %1,5'i kadar tasarruf sağlanacaktır. Bu önlemlerin yanı sıra bütçenin diğer cari transferler kaleminde yapılacak kesintiler ile GSMH'nin %0,3'ü oranında

¹⁷⁸http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf ,05.06.2013

tasarruf sağlanacaktır. Gider artışına yol açacak teşkilat genişlemesi ve yeni kadro ihdası dâhil, kaynağı olmayan harcama artırıcı hiç bir öneri gündeme getirilmeyecektir. Sağlık, eğitim ve güvenlik hizmetleri hariç kamuda yeni personel alımı ancak çok olağanüstü ve kuruluşların etkinliği açısından mutlaka gerekli durumlar da yapılacaktır. Toplam memur sayısında artış olmayacaktır. Tüm kesimleri ilgilendirmeyen ve ücret adaletini hedeflemeyen münferit maaş ve ücret artış talepleri kesinlikle dikkate alınmayacaktır.

Tablo 13: Konsolide Bütçe Cari Gider Gerçekleşmeleri Yüzde Dağılım

YILLAR		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
HARCAMALAR		100	100	100	100	100	100	100	100
CARİ		32,5	34,6	33,2	32,7	29,1	25,4	26,9	27,4
	PERSONEL	24,6	25,8	24,8	24,6	21,4	18,9	20	21,5
	DİĞER CARİ	7,9	8,9	8,4	8,1	7,8	6,5	6,9	5,9
PERSONEL VE DİĞER CARİ HARCAMALARIN CARİ HARCAMALAR İÇİNDEKİ PAYI (%)									
YILLAR		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
CARİ		100	100	100	100	100	100	100	100
	PERSONEL	75,74	74,35	74,62	75,35	73,3	74,39	74,22	78,44
	DİĞER CARİ	24,26	25,26	25,38	24,65	26,7	25,61	25,78	21,56
KONSOLİDE BÜTÇE CARİ HARCAMALARININ GSMH İÇİNDEKİ PAYI (%)									
YILLAR		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
GSMH		100	100	100	100	100	100	100	100
HARCAMALAR		26,4	27,4	29,2	35,9	37,2	45,7	42,1	39,4
CARİ		8,6	9,5	9,7	11,7	10,8	11,6	11,3	10,8
	PERSONEL	6,5	7,1	7,2	8,8	7,9	8,6	8,4	8,5
	DİĞER CARİ	2,1	2,4	2,5	2,9	2,9	3	2,9	2,3

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Hazine ve TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

Hükümet kamu istihdam politikaları doğrultusunda; kamu kesimindeki istihdam, emeklilik ve işten çıkarmalar yoluyla azalması öngörülmüştür. Personel harcamalarının azaltılması amacıyla, konsolide bütçe kapsamındaki kurum ve kuruluşlarda yeni personel istihdamı (eğitim, sağlık ve emniyet hizmetleri hariç) bir önceki yılda emeklilik, ölüm ve istifa sonucu ayrılan personel sayısını %50'sini aşamayacak şekilde belirlenecektir. Kurum ve kuruluşların bölge müdürlüklerinin kaldırılması uygulamasına devam edilecek, ayrıca gider artışına yol açacak teşkilat genişlemesi, yeni kadro ihdası gibi uygulamalara yer verilmeyecektir.

Bu gelişmeler ışığında 2001 yılı bütçe içinde personel harcamalarının GSMH'ye oranı %8,6 olarak gerçekleşmiş, 2002 yılında ise bu oran %8,4'e

gerilemiştir. Diğer carilere baktığımızda 1996 yılında konsolide bütçenin %7,9'unu oluşturan diğer cariler bu yıldan itibaren dalgalanmalar yaşamış ve diğer cariler 2001 yılında %6,5, 2002 yılında %6,9 2003 yılında %5,9'a kadar gerilemiştir. Bu dönemde diğer cari harcamalar kaleminde önemli bir tasarrufa gidildiği göze çarpmaktadır.

Krizle Mücadelede Yatırım Harcamalarına baktığımızda: Çok zorunlu haller dışında yatırım programına yeni proje alınmayacak ve yıllara sari ihalelere gidilmeyecektir. Kamuda taşıt kullanımı sınırlandırılacak ve Taşıt Kanunu etkin bir biçimde uygulanacaktır.

Yatırım harcamaları 1996-1997 yılları arasında yükseliş göstererek, 1997 yılında konsolide bütçenin %8'lik payına sahip olmuştur. 1999 Yılından sonra tekrar düşüş eğilimine giren yatırım harcamaları 2001 yılında %5,1, 2002 yılında %6 ve 2003 yılında %5,1'lik pay alarak kararsız iniş çıkış eğilimini sürdürmüştür. Yatırım harcamalarının GSMH'ye oranları açısından incelediğimizde geçmiş yıllarda ortalama %1,3 civarında olan yatırım harcamaları GSMH payı 1997 yılında %2,2'ye ulaşmıştır. Bu oran 1998'de %1,9'a gerilemiş, 1998-2002 yılları arasında tekrar yükseliş trendine girerek 2002 yılında % 2,5'e ulaşmıştır. 2003 yılında yatırım harcamaları GSMH'den ancak %2'lik bir pay alabilmiştir.

2001-2023 dönemini kapsayan Uzun Vadeli Gelişmenin ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisinde, kamu yatırımlarının 2001-2023 döneminde giderek eğitim, sağlık ve teknoloji araştırma alanlarında yoğunlaştırılması; enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörünün yatırım paylarının 2010 yılına kadar düzeylerini koruması ve 2010 yılından itibaren tedricen düşürülmesi ön görülmüş, kamu yatırımlarının ağırlıklı olarak ekonomik ve sosyal alt yapı alanlarında yoğunlaştırılması, eğitim, sağlık, teknoloji alt yapısı, enerji, sulama, kentsel alt yapı yatırımlarına ve ulaştırma alt sektörleri arasında dengeyi sağlayıcı yatırımlara öncelik verilmesi benimsenmiştir¹⁷⁹. Yatırım harcamalarının borçlanmayla finans edilmesi enflasyonu artııcı etkiye sahip olduğu için bu harcama türünün azaltılması yönünde karar alınmıştır. Krizle mücadelede transfer harcamalarına baktığımızda: Kamu bankalarının faiz farkı ödemelerini karşılamak üzere bütçeye GSMH'nin % 0,2'si oranında ödenek konmuştur. Ödenek aşımına yol açacak yükümlülükler verilmeyecektir. KİT'lerin etkin çalışmalarını sağlayacak

¹⁷⁹Yasemin Özdemir, "Türkiye'de Yatırım Harcamalarının Gelişimi ve Kamu Yatırım Politikaları", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Cilt:3, Sayı:27, 2007, ss.72-82.

düzenlemeler yapılmaktadır. Bu çerçevede personel sayısı artırılmayacak, fazla mesai, ikramiye ve prim gibi ödemelerde kısıntıya gidilecek, cari harcamalar kontrol altına alınacak ve yatırım harcamaları rasyonelize edilecektir. Tarımsal destekleme fiyatları öngörülen enflasyonu aşmayacak şekilde artırılacak ve kuruluşların finansman imkânları dikkate alınarak miktar kısıtlamasına gidilecektir. Sosyal güvenlik kurumlarının sağlık harcamaları disiplin altına alınacaktır.

Tablo 14: Bütçe Transfer Harcamaları Gider Gerçekleşmeleri (1997-2003)

Yıllar/ Değişkenler	1997			1998			1999			2000			2001			2002			2003		
	Miktar	Top. Tr. Hrc. İç. Oran	GSMH İç. Oran	Miktar	Top. Tr. Hrc. İç. Oran	GSMH İç. Oran	Miktar	Top. Tr. Hrc. İç. Oran	GSMH İç. Oran	Miktar	Top. Tr. Hrc. İç. Oran	GSMH İç. Oran	Miktar	Top. Tr. Hrc. İç. Oran	GSMH İç. Oran	Miktar	Top. Tr. Hrc. İç. Oran	GSMH İç. Oran	Miktar	Top. Tr. Hrc. İç. Oran	GSMH İç. Oran
Kur. Kt. Pay. Ve Serm. Teş.	301.773	6,5	1,0	175.067	1,9	0,3	515.286	3,0	0,7	1.076.158	3,5	0,9	1.524.758	2,7	0,9	1.423.006	1,8	0,5	917.000	1,0	0,3
İktisadi Transferler Ve Yardımlar	343.759	4,7	1,1	252.670	2,7	0,6	431.318	2,5	0,6	786.625	2,6	0,6	1.883.278	3,4	1,1	3.399.093	4,4	1,2	4.522.722	4,8	1,3
Mali Transferler	91.213	2,0	0,3	81.155	0,9	0,2	164.176	0,9	0,2	370.461	1,2	0,3	344.584	0,6	0,2	794.227	1,0	0,3	1.334.006	1,4	0,4
Sosyal Tranferler	819.337	17,7	2,8	1.521.771	16,1	2,9	2.951.816	17,0	3,8	3.641.898	11,9	2,9	5.619.317	10,0	3,2	12.222.727	15,7	4,4	17.543.929	18,5	4,9
Borç Faizleri	2.277.917	49,3	7,7	6.176.594	65,5	11,3	10.720.840	61,7	13,7	20.439.862	66,8	16,3	41.062.226	73,3	23,3	51.870.659	66,8	18,9	58.609.163	61,8	16,4
Diğer Borç Faizleri	289.217	6,3	0,9	588.504	6,2	0,9	1.265.240	7,3	1,6	1.829.615	6,0	1,5	3.322.567	5,9	1,9	6.343.345	8,2	2,3	9.726.454	10,3	2,7
Fon Ödemeleri	25.048	0,5	0,1	40.608	0,4	0,1	60.094	0,3	0,1	117.120	0,4	0,1	1.480.497	2,6	0,8	234.000	0,3	0,1	280.000	0,3	0,1
Kamulaştırma ve Bina Alım Satımları	387.341	8,4	1,3	428.563	4,5	0,8	985.797	5,7	1,3	1.995.158	6,5	1,6	106.547	0,2	0,1	269.484	0,3	0,1	266.793	0,3	0,1
Diğerleri	86.215	1,9	0,3	162.349	1,7	0,2	272.901	1,6	0,3	359.078	1,2	0,3	637.689	1,1	0,3	1.126.014	1,4	0,4	1.561.242	1,6	0,4

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Alınan önemli mesafelere ve gösterilen kararlı tutuma rağmen özellikle kamu sektörünün yeniden yapılandırılması ve AB'ye uyum konusunda eski hükümet içinde yaşanan uzlaşmazlıklar, işsizlik ve cari denge gibi önemli sorunların güncelliğini koruması ve de dinamizm eksikliği güvensizlik krizinin tam olarak asılmasına imkan vermemiştir. İstikrar programının tam anlamıyla başarıya ulaşamaması, Avrupa Birliği ile ilişkiler, Kıbrıs ve Irak konularında acil müdahale gerektiren bir aşamaya gelinmiş olması ve o zamanki hükümetin piyasalara güven vermemesi ile açıklanabilir. Hükümet ortakları arasında yaşanan görüş ayrılıkları ve toplumun beklentileri siyasi bir yeniden yapılanmayı gündeme getirmiş, ancak bu yeniden yapılanmanın yarattığı sürtüşmeler ve siyasi çalkantılar erken seçime gidilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Sonuçta, iç ve dış sorunların kritik bir noktaya geldiği bir aşamada erken seçim yapılmıştır. Seçim sürecinde daha önceden alınan tedbirler sonucunda Türkiye'de seçim ekonomisinin uygulanmaması ve Irak krizinin de ertelenmiş olması kısa vade açısından önemli bir avantaj sağlamıştır.¹⁸⁰

Tüm bu yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi ve uygulamaya konulması esnasında çok büyük değişiklikler yaşanmıştır. Söz konusu değişiklikler, bir takım ülke ekonomilerinde önemli gelişmelere de neden olmuştur. Ancak ülkemizde 2001 yılında uygulamaya konulan bu programın çok başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü programın nihai amacını oluşturan kaynak kullanımında verimliliğin artırılması, ekonominin rekabet gücünün geliştirilmesi ve böylece ekonomide büyümenin, yatırımın ve istihdamın artırılarak halkın refah düzeyinin kalıcı bir biçimde yükseltilmesi sağlanamamıştır.¹⁸¹

3.3.3. Türkiye 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerinin Sonuçları

2000 yılı Kasım ayında yaşanan krizden sonra, artan faiz oranları ve belirsizlik ortamı iç talep ve üretimin düşme eğilimine girmesine neden olmuş, 2001 yılı Şubat ayı sonunda yaşanan ikinci krizden sonra dalgalı kur rejimine geçilmesiyle birlikte bu eğilim artarak devam etmiştir. Türk lirasının değer kaybı, faiz oranlarının artması ve başta akaryakıt ve enerji olmak üzere kamu fiyatlarındaki yüksek oranlı ayarlamalar nedeniyle üretim maliyetlerinin artması sonucunda genel fiyat seviyesi

¹⁸⁰www.ansiad.org.tr,27.01.2013.

¹⁸¹www.ansiad.org.tr,27.01.2013.

artış eğilimine girmiş ve yılsonu tüketici fiyatları enflasyonu % 68,5, toptan eşya fiyatları enflasyonu ise % 88,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Türk lirasının hızlı değer kaybı, reel faizlerdeki yükselme ve bankacılık sisteminin kredi arzını daraltması, özellikle dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalar ile sabit sermaye yatırımlarını olumsuz etkilemiş ve reel GSYİH %7,5 oranında azalmıştır. Ancak, ithalattaki hızlı daralma ve ihracat ile turizm gelirlerindeki artış nedeniyle net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı pozitif olmuş, cari işlemler dengesi ise 2001 yılı sonunda 3,4 milyar ABD doları fazla vermiştir. Bununla birlikte, enflasyon, faiz oranları ve döviz kurundaki olumsuz gelişmelere, iç borçlanma vade yapısındaki kısalmaya rağmen alınan önlemlerle kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ye oranı öngörülen hedefin üzerinde %7 civarında gerçekleşmiştir.

Tablo 15: Temel Ekonomik Göstergeler (1999-2004)

YILLAR	1999	2000	2001	2002	2003	2004
GSMH (Trilyon TL., Cari Fiyat)	78283	125596	176484	275032	356681	428932
Büyüme Hızı, GSYİH (%)	-4,7	7,4	-7,5	8,1	5,7	9,1
Büyüme Hızı, GSMH (%)	-6,1	6,3	-9,5	7,9	5,9	9,9
Nüfus (Milyon Kişi)	63,4	64	65	69,3	70,2	71,2
İstihdam (Milyon Kişi)	21,2	20,6	20,4	21,4	21,1	21,8
İhracat (Milyar ABD doları,Fob)	26,6	27,8	31,3	36,1	47,3	63,2
İthalat (Milyar ABD Doları, CİF)	40,7	54,5	41,4	51,6	69,3	97,5
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-1,4	-9,8	3,4	-1,5	-8	-15,6
Dış Borç Stoku/GSMH (%)	55,4	59,4	80	72,1	61	54,1
KKBG/GSMH (%)	15,6	11,9	16,5	12,7	9,4	4,7
İç Borç Stoku/GSMH (%)	29,3	29	69,2	54,5	54,5	52,3
Toplam Kamu Borç Stoku/GSMH (%)	52	53,2	101,3	78,5	70,4	63,5
Faiz Dışı Bütçe Fazlası/GSMH (%)	2,1	5,3	6,4	5,8	4,6	6,5
Vergi Gelirleri/GSMH (%)	21,7	21,1	22,5	23,5	24,7	24,9
TEFE	62,9	32,7	88,6	30,8	13,9	15,3
TÜFE	68,8	39	68,5	29,7	18,4	9,4

Kaynak: T.C. Merkez Bankası ve Kalkınma Bakanlığı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2001 yılındaki ekonomik daralmanın ardından Türkiye ekonomisi, 2002 yılında yeniden büyüme sürecine girmiştir. 2002 yılının ikinci yarısında yaşanan siyasi belirsizlikler ve Kasım ayında gerçekleşen erken seçime rağmen, büyüme hızı beklentilerin oldukça üstüne çıkarak %7,8'e ulaşmış, büyüme süreci 2004 yılında da artarak devam etmiştir. Tüketici fiyatları artış hızı ise yılsonu hedefinin altında gerçekleşerek %29,7'ye gerilemiştir¹⁸². Mali piyasalarda sağlanan istikrar ile birlikte büyüme ve enflasyon gelişmelerindeki olumlu seyir ekonomiye duyulan güvenin artmasını sağlamış, böylece Türkiye ekonomisi yaşanan krizlerin ardından hızla toparlanma sürecine girmiştir.

Dünya ticaret hacmindeki sınırlı canlanmaya rağmen, 2002 yılında Türkiye'nin ihracat artışı devam etmiştir. Özel firmaların iç talebin yetersizliği nedeniyle üretimlerini dış pazarlara yönelmeleri mal ve hizmet ihracatının artmasına katkıda bulunmuştur. 2003 yılında iç talepteki canlanmanın sınırlı kalması nedeni ile özel firmaların üretimlerini dış pazara yönelmesi mal ve hizmet ihracatının artmasına katkıda bulunmuş ve bu artış 2004 yılında da devam etmiştir. İhracat, 2004 yılında bir önceki yıla göre %33,4 oranında, ithalat ise aynı dönemde %40,4 oranında artış göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %64,7'ye gerilemiştir. Cari işlemler açığı da geçen yıla göre genişleyerek 15,5 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. 2004 yılında ihracat fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre, ortalama %15,9 oranında, ithalat fiyatları ise %12,5 oranında artmış, böylece dış ticaret hadleri ihracat lehine gelişmiştir.

Toplam iç borç stoku, 2004 yılında, 2003 yılına göre nominal %15,5 oranında artarak, 224,5 katrilyon Türk lirası düzeyine ulaşmıştır. Borç stokundaki artışı ifade eden, borçlanmadan anapara ödemelerinin çıkartılmasıyla elde edilen net borçlanma miktarı, 2004 yılında önceki yıllarla karşılaştırıldığında gerilemiştir. Hazine'nin borçlanma maliyetlerindeki azalma, borçlanma vadesinde gözlenen artış ve mali disiplin çerçevesinde elde edilen yüksek faiz dışı fazla, 2004 yılında net iç borçlanmayı azaltıcı yönde etkilemiştir. 2003 yıl sonunda %54,5 olan iç borç stokunun GSMH'ye oranının, 2004 yılı sonunda %52,3'e gerilemiştir. Bu azalışta, millî gelirden gözlenen yüksek oranlı artış ile borçlanma koşullarının iyileşmesine bağlı olarak borçlanma ihtiyacının azalması etkili olmuştur.

¹⁸² TCMB 2004 yıllık rapor, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf, (12.05.2013), ss.17-74.

2002 yılında başlayan enflasyondaki düşüş eğilimi, 2004 yılında hızlanarak devam etmiş, böylelikle üst üste üçüncü kez yılsonu enflasyon hedefine ulaşılmıştır. 2004 yılı Aralık ayında, TÜFE enflasyonu %9,32'ye gerileyerek, yıl sonu için belirlenen %12'lik enflasyon hedefinin altında kalmıştır. TEFE yıllık fiyat artışı ise, %13,84 oranında gerçeklemiştir¹⁸³.

3.4. 2008 TÜRKİYE FİNANS KRİZİ

ABD konut sektöründe 2007'de başlayan daha sonra tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan Mortgage Krizi, 2008 yılından itibaren ülkemiz üzerinde de etkilerini göstermeye başlamıştır.

3.4.1. Krizin Ortaya Çıkış Nedenleri

Türkiye 2001 krizi sonrasında uluslararası piyasalardan kaynaklanan muazzam çaplı bir finansal genişleme ve ucuz kredi olanağına kavuştu. Giderek artan dış açıklar (cari işlemler açıkları) önce yüksek faizlerin cazibesiyle Türkiye'ye akmakta olan sıcak parayla, daha sonraları ise şirket birleşmeleri ve özelleştirmeler ile elde edilen doğrudan yatırım finansmanı ile karşılanmaya çalışıldı. Söz konusu dönemde Türkiye dış borçluluğunu hızla yükseltti. 2003 başında 129,6 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2008'in Haziran ayı itibarıyla 284,4 milyar dolara yükseldi. 5.5 sene gibi bir sürede biriktirilmiş olan 154,4 milyar dolarlık net yeni dış borcun ana kaynağı ise özel sektörün borçlanmasıydı¹⁸⁴.

Türkiye 2008'in ilk çeyreğinde %7,3, ikinci ve üçüncü çeyrekte %2,8 ve %1,2 büyümesine karşılık dördüncü çeyrekte %6,2 gibi çok büyük bir daralma yaşanmış ve 2008 yılında GSYH büyümesi ancak %0,7 olmuştur.

Dış talep daralması ve dış ticarete daralma ekonomide daralmaya neden olmuştur. 2008'in 4. çeyreğinden itibaren mal ve hizmet ihracat ve ithalatında çok yüksek oranlarda gerilemeler yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinde büyüme ve dış

¹⁸³ TCMB 2003 Yıllık Rapor, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2003.pdf, 12.05.2013, ss.16-74.

¹⁸⁴ Erinç Yeldan, **Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?**, <http://calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf>, (17.03.2014), s.17.

ticaret arasında çok sıkı bir bağ oluşmuştur. Bu dış ticaretteki daralma GSYH ‘da büyük boyutlu küçülmeye ve işsizlikte çok ciddi artışlar olmuştur.

İç talep daralması nedeniyle tüketici ve üretici güven endeksi sarsıldı. Bu dönemde üretim düşmüştür. Özellikle sanayide kapasite kullanım oranı düşmüş ve sanayi üretiminde yüksek oranda gerilemeler olmuştur. Bu koşullarda toplumun bazı kesimlerinde satın alma gücü düştüğü ve geleceğe güvenle bakamadıkları için harcama gerilemiş ve global talep kısılmıştır.

Türkiye ekonomisi ileri derecede dış kaynak kullanımına ve ithalata bağımlıdır. Küresel kriz yabancı sermaye akımı ve dış kaynak girişinin azalmasına neden oldu. Küresel likidite de sıkışıklık Türkiye’nin dış ekonomik ilişkilerine ve dolayısıyla reel ve finansal sektörlerini boğulma noktasına getirmiştir.

Küresel kriz nedeniyle 2008-2009 yıllarında iç kredi kanalları aksamış, hatta tıkanmaya başlamıştır. Bankacılık sistemine bağlı kredi kanalı da yavaşlamıştır. Bunun gibi etkenler krizin derinleşmesi, güven azalması ve risk algılamasında artışa yol açmıştır. Tüketici ve yatırımcı güven endekslerinde gerileme etkili olmuştur¹⁸⁵.

3.4.1.1 Kriz Döneminde Açıklanan Önlem Paketleri

Küresel ekonomik kriz karşısında tüm dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de bir dizi önlemler alınmıştır. Bu önlemleri likidite destekleri, vergi destekleri, istihdam destekleri, yatırım destekleri, üreticiye ve ihracatçıya sağlanan kredi ve garanti düzenlemeleri ve ar-ge destekleri olarak gruplandırabiliriz. Kriz sürecinde Türkiye’de 7 adet önlem paketi açıklanmıştır¹⁸⁶.

2008 yılının ikinci yarısından 2009 yılına kadar olan dönemde tek tek alınan tedbirler “**Birinci Önlem Paketi**” olarak sınıflandırılmıştır. Bu paketin toplam büyüklüğü 11,4 milyar lira ve Milli gelire oranı % 1,1 ve bütçe içindeki ağırlığı ise %5 olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde ekonomi yönetiminin aldığı öne çıkan önlemler özetle şunlardır:

¹⁸⁵ Şahin, ss.278-279

¹⁸⁶ Oktay Öksüzler ve Erdoğan Teyyare, **Küresel Ekonomik Kriz Sürecinde Türkiye’de Alınan Önlem Paketlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri**, http://www.bjmer.net/Makaleler/147225018_139-150%20oktay-erdogan.PDF , s.141 (Erişim Tarihi: 17.03.2014).

Özellikle dış talep dış fon eksikliğinin yarattığı likidite sorununu çözmeye odaklanılmıştır. Bu noktada ilk adım olarak Eximbank kaynakları arttırılmıştır. Bunun yanı sıra “can suyu kredisi” adı altında sıfır faizli kredi imkânı sağlanmıştır. Vergi borçları ve SSK prim yükümlülükleri yeniden yapılandırılmıştır. Sicil affı ve tasarrufların ekonomiye kazandırılmasına yönelik önlemler ile finans kesimine para aktarımı sağlanmıştır. Karşılıklar yönetmeliği değiştirilerek kredi mekanizmalarının çalışması kolaylaştırılmıştır. Hazinesin garanti limiti arttırılmıştır. GAP Eylem Planı ile krizin bölgesel etkileri aşılmaya çalışılmıştır.

Kamu harcamaları ile genel talep seviyesinin yükseltilmesi anlayışı ile “mahalli idarelere gelir aktarımı” yapılmıştır.

2009 yılı bütçesinde yer verilen tedbirler ise “**İkinci Önlem Paketi**” olarak adlandırılmıştır. Ancak ikinci önlem paketinde yer alan enstrümanların, birinci paketin devamı niteliğinde olması sebebiyle ayırt edilebilmesi güçtür. Bununla beraber önlemlerin 2009 yılı bütçesine getirdiği yük açısından, toplam 15,8 milyar liralık büyüklükten bahsedilmektedir ve Milli Gelire oranı %1,4, bütçe içindeki ağırlığı ise % 6,1 olarak hesaplanmıştır.

Kamuoyunda Torba Kanun adı ile bilinen tam adıyla “İşsizlik Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” **Üçüncü Önlem Paketi**’nin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu paketin toplam büyüklüğü 5,6 milyar lira ve Milli Gelire oranı %0,5, bütçe içindeki ağırlığı ise %2,2 olarak hesaplanmıştır.

Bu paketin en önemli enstrümanı, kısa dönem çalışma ödeneği olanaklarının geliştirilmesi olmuştur. Gençler ve kadınların istihdamı konusunda kolaylıklar getirilmiştir. Bölge ve sektör esaslı yeni bir teşvik sisteminin başlatılması için ilk adım atılmıştır. Ar-Ge teşviklerinin kapsamı genişletilmiştir. Çeklerin bu sene ile sınırlı kalmak koşulu ile bankalarca çek hamiline vadeden önce ödeme yapılamayacağı yasal zorunluluk haline getirilmiştir.

2009 yılının Mart ayına gelindiğinde ise Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın açıkladığı “**Dördüncü Önlem Paketi**’nin” toplam büyüklüğü 2,2 milyar lira ve Milli Gelire oranı %0,2, bütçe içindeki ağırlığı ise %1 olarak hesaplanmıştır.

Kamuoyunda en çok yankı uyandıran önlem, otomotiv, beyaz eşya, konut ve telekomünikasyonda KDV, ÖTV ve Özel iletişim Vergisi oranlarının indirilmesi ol-

muştur. KOSGEB'e kaynak aktarılmıştır. Enerji maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla ucuz tarife dilimi genişletilmiştir.

Bir önceki paketin devamı niteliğinde olan “**Beşinci Önlem Paketi**’nin” toplam büyüklüğü 900 milyon lira ve Milli Gelire oranı %0,1, bütçe içindeki ağırlığı ise % 0,3 olarak hesaplanmıştır.

Bu paketle birlikte KDV ve ÖTV indirimleri, mobilya, bilişim, büro malzemeleri ve iş makinelerini da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca konut alım satımında tapu harcı oranları düşürülmüştür.

Nisan ayında kesinleşen “**Altıncı Önlem Paketi**” ile ilgili yapılan açıklamalar dikkate alındığında, ekonomi yönetimi şu girişimleri gerçekleştirmiştir:

➤ Kredi garanti fonu olarak adlandırılan özel sektör ile bankalar arasındaki kredi akışını düzenleyen yapıya yeni bir işlev ve daha etkili bir rol ve fonksiyon verilmiştir. Hazine 1 Milyar TL ile fona katkıda bulunmuştur. Bu katkının etkisi bankacılık sistemi dinamikleri sayesinde ortalama on katına çıkmıştır. Özel sektöre kredi desteği sağlanırken, bankaların bilançoları sağlıklı yapıda kalmıştır.

➤ Bakanlar Kurulu, hangi sektörlerin, hangi bölgelerde, hangi teşvik mekanizmaları ile destekleneceğine karar vermiştir.

Küresel krizin olumsuz etkilerini hafifletmek ve ekonomiyi canlandırmak için 6 adet ekonomik paket yürürlüğe konulmuştur. **Yedinci Önlem Paketi** ise ”istihdam paketi” olacaktır. Son dönemde işsiz sayısındaki hızlı artış üzerine hazırlanan söz konusu paket, işsizlere, uzun vadede meslek kazandırmayı, kısa vadede de geçici iş sağlamayı amaçlamaktadır¹⁸⁷.

¹⁸⁷ Sadi Apak ve Güneş Yılmaz, **Türkiye’de Kriz Döneminde Açıklanan Ekonomik Önlem Paketleri**, <http://journal.mufad.org/attachments/article/220/2.pdf>, ss.14-15. (Erişim Tarihi 19.03.2014).

3.4.3. 2008 Türkiye Finans Krizi İle Alınan Kamu Harcama Tedbirleri

Küresel kriz birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kamunun mali dengelerini olumsuz etkilemiştir. 1990’dan sonra yaşanan krizlerde IMF ile birlikte uygulanan programlar genel olarak daraltıcı maliye politikaları uygulayarak kamu harcamalarını kısip faiz dışı fazla oluşturmaya hedeflemiştir. Uygulanan bu daraltıcı maliye politikaları 2008 yılında da devam etmiştir. 2009 yılına geldiğimizde, yaşanan krizin daraltıcı etkilerinin azaltılması ve reel piyasalara olumsuz yansımalarını azaltıcı genişletici önlemler alınmıştır. Hükümet Orta Vadeli Program (OVP) ve Orta Vadeli Mali Planı (OVMP) hazırlayarak küresel krizden çıkış için rota belirlemiştir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte uygulanan OVP ve OVMP’nin mali disipline katkı sağlayacağı işaret etmektedir. Yeni plan belgelerinin temel amaçlarının başında kamu bütçelerinde oluşan mali disiplinsizliği giderme çabası gelmektedir. Söz konusu planlar ile başlangıçta belirlenen mali hedeflerin ne düzeyde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ve sapmaların hangi kalemlerde olduğu tespit edilebilecektir. Ancak planlama ve programlama belgelerinin çokluğu konusunda bazı olumlu ve olumsuz eleştiriler yapmak mümkündür. Bu belgelerin nicel olarak fazla olması kamuoyunun daha çok aydınlatılmasını sağlamış, hesap verilebilirliği ve şeffaflığı artırmıştır. Belgeler aynı zamanda maliye politikalarının etkinliğini azaltırken plan ve programları değerlendirme ve bunlara yönelik sonuç Bu program kısa vadede tüketim harcamalarını arttırmayı, orta vadede ise kalıcı bir şekilde üretim, yatırım ve ihracatı arttırmayı hedeflemiştir. Orta vadeli mali plana göre kamu harcamaları:

- KİT’lerde yeni bir yönetim modeli hayata geçirilecektir. KİT’lerde hesap verebilirliği, şeffaflığı, karar alma süreçlerinde esnekliği ve stratejik yönetim anlayışını esas alan yeni bir yasa taslağı hazırlanacaktır.

- Kamu cari harcamaları öncelikli alanlara yönlendirilecektir. Devlet Personel Başkanlığı koordinasyonunda kamuda atıl personel tespit edilecek ve ihtiyaçlar öncelikle bu personelden karşılanacaktır. Kamu kurum ve kuruluşlarında yeni personel istihdamına yönelik sınırlamalar devam edecektir. Cari harcamalarda Maliye Bakanlığı gözetiminde mevcut faaliyet ve programların gerekliliği ve tasarruf

imkânları gözden geçirilecek, Program süresince öncelikli olmayan harcamalardan özenle kaçınılacaktır. Ödenekler borç oluşturmıyacak şekilde kullanılacaktır.

- Kamu yatırımları önceliklendirilerek etkinleştirilecektir. Kamu yatırımlarına ayrılan kaynaklar yüksek öncelikli ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilecektir.

- Yatırımların finansmanında kamu-özel işbirliği modellerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. Yatırım hacmini artırmak ve yatırımlara hız kazandırmak amacıyla kamu özel sektör işbirliği modelinin yasal altyapısı tamamlanacak ve bu modelle gerçekleştirilecek proje sayısı artırılacaktır.

- Sağlık hizmet ve harcamaları etkinleştirilecektir. 2010 yılından itibaren SGK Başkanlığı koordinasyonunda, toplamda maliyet artışına yol açmadan Sağlık Uygulama Tebliğinde yer alan fiyatlar gerçek maliyetlere göre güncellenecek ve teşhise dayalı fiyatlandırma sistemi yaygınlaştırılacaktır. Gereksiz ilaç ve hizmet kullanımını önleyecek tedbirler alınacaktır. Sağlık giderlerinde global bütçe uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

- Sosyal yardımlarda yerindelik ve harcamalarda etkinlik sağlanacaktır. Sosyal yardım sisteminde koordinasyonun artırılması ve yerindeliğin sağlanması amacıyla, ilgili kuruluşların yetki görev ve sorumlulukları Başbakanlık koordinasyonunda yeniden tanımlanacaktır. İdari kapasitenin güçlendirilmesi ve bilişim altyapısının entegrasyonu ile harcamalarda etkinlik sağlanacaktır.

- Tarımsal destekler yeniden düzenlenecektir. Tarımsal destekleme ödemeleri sektörde rekabet edebilirliği artırmak ve gelir istikrarını sağlamak amacıyla alan ve ürün temelinde farklılaştırılacak, desteklerin idare ve kontrolü alan bazlı yapılacaktır¹⁸⁸.

Tablo 16'ya baktığımızda, 2008-2012 yılları arası merkezi yönetim bütçe harcamalarını oluşturan harcamalar ve bu harcamaların bütçe içindeki payları, GSYH payları ve yıllar itibariyle değişimleri gösterilmiştir.

¹⁸⁸ Orta Vadeli Plan 2010-2012, <http://www.bumko.gov.tr/TR,42/orta-vadeli-program.html>, s.7. (Erişim Tarihi : 26.04.2014)

Tablo 16: Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları (2008-2012)

Bin TL	HARCAMALAR				
	2008	2009	2010	2011	2012
Harcamalar	227.030.562	268.219.185	294.358.724	313.301.823	361.886.686
Faiz Hariç Harcamalar	176.369.257	215.018.291	246.059.962	271.089.780	313.470.639
I. Personel Giderleri	48.856.322	55.946.887	62.315.338	72.903.830	86.462.710
II. SGK Devlet Primi	6.407.540	7.208.283	11.062.515	12.847.390	14.728.208
III. Mal ve Hizmet Alımları	24.411.518	29.798.912	29.184.905	32.448.069	32.893.602
IV.Cari Transferler	70.360.437	91.975.805	101.857.081	110.075.150	129.477.019
V.Sermaye Giderleri	18.515.893	20.071.509	26.010.306	30.696.938	34.365.315
VI.Sermaye Transferleri	3.173.794	4.319.248	6.772.643	6.737.473	6.006.362
VII.Borç Verme	4.643.753	5.697.647	8.857.174	5.380.930	9.537.423
VIII. Faiz Giderleri	50.661.305	53.200.894	48.298.762	42.212.043	48.416.047
GSYH	950.534.251	952.558.579	1.098.799.348	1.297.713.210	1.416.798.490
	GSYH PAYLARI (%)				
	2008	2009	2010	2011	2012
Harcamalar	23,4	27,2	26,0	24,1	25,5
Faiz Hariç Harcamalar	17,5	21,2	20,9	20,9	22,1
I. Personel Giderleri	5,1	6,0	5,5	5,6	6,1
II. SGK Devlet Primi	0,7	0,8	1,0	1,0	1,0
III. Mal ve Hizmet Alımları	2,4	2,7	2,3	2,5	2,3
IV.Cari Transferler	7,3	9,2	9,3	8,5	9,1
V.Sermaye Giderleri	1,2	1,6	1,7	2,4	2,4
VI.Sermaye Transferleri	0,2	0,3	0,3	0,5	0,4
VII.Borç Verme	0,4	0,5	0,6	0,4	0,7
VIII. Faiz Giderleri	5,9	6,0	5,1	3,3	3,4
	BÜTÇE PAYLARI (%)				
	2008	2009	2010	2011	2012
Harcamalar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Faiz Hariç Harcamalar	77,7	80,2	83,6	86,5	86,6
I. Personel Giderleri	21,5	20,9	21,2	23,3	23,9
II. SGK Devlet Primi	2,8	2,7	3,8	4,1	4,1
III. Mal ve Hizmet Alımları	10,8	11,1	9,9	10,4	9,1
IV.Cari Transferler	31,0	34,3	34,6	35,1	35,8
V.Sermaye Giderleri	8,2	7,5	8,8	9,8	9,5
VI.Sermaye Transferleri	1,4	1,6	2,3	2,2	1,7
VII.Borç Verme	2,0	2,1	3,0	1,7	2,6
VIII. Faiz Giderleri	22,3	19,8	16,4	13,5	13,4
	ARTIŞ ORANLARI (%)				
	2008	2009	2010	2011	2012
Harcamalar	11,3	18,1	9,7	6,4	15,5
Faiz Hariç Harcamalar	13,6	21,9	14,4	10,2	15,6
I. Personel Giderleri	12,1	14,5	11,4	17,0	18,6
II. SGK Devlet Primi	10,4	12,5	53,5	16,1	14,6
III. Mal ve Hizmet Alımları	9,7	22,1	-2,1	11,2	1,4
IV.Cari Transferler	11,2	30,7	10,7	8,1	17,6
V.Sermaye Giderleri	42,4	8,4	29,6	18,0	12,0
VI.Sermaye Transferleri	-10,4	36,1	56,8	-0,5	-10,9
VII.Borç Verme	20,7	22,7	55,5	-39,2	77,2
VIII. Faiz Giderleri	3,9	5,0	-9,2	-12,6	14,7

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,165/merkezi-yonetim-butce-giderleri-2006-2012.html>.

Tablo 16'ya göre, 2008 yılında personel harcamaları 48,8 milyar TL 2009 yılında 55,9 milyar TL, 2010 yılında ise 62,3 milyar TL olmuştur. Personel harcamaları diğer yıllar için sırasıyla 72,9 milyar TL ve 86,4 milyar TL olmuştur. Bu harcamaların GSYH içindeki paylarına baktığımızda 2008 yılında %5,1 iken bu oran 2009 yılında %6, 2010 yılında %5,5, 2011 yılında %5,6, 2012 yılında %6,1 olmuştur. Krizden sonra yapılan OVP doğrultusunda personel harcamaları kademeli olarak azaltılmıştır. Cari transferler ise 2008 yılında 70,3 milyar TL iken sırasıyla 2009 da 91,9 milyar TL, 2010 da 101,8 milyar TL, 2011 yılında 110 milyar TL ve son olarak 2012 yılında 129,4 milyar TL olmuştur. GSYH payları ise inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Mal ve hizmet alımları 2010 yılında bir önceki yılı oranla %2 civarında azalmıştır. Bu azalmanın sebebi ise kamu personeli sağlık giderlerinin genel sağlık sigortası kapsamında karşılanması nedeniyle sağlık giderlerinde oluşan azalma ile yeşil kartlıların sağlık giderlerinde ortaya çıkan düşüş etkili olmuştur.

OVP dâhilinde sermaye giderlerinin GSYH içindeki payları devamlı bir artış içerisinde. 2008 yılında sermaye giderlerinin GSYH payı %1,2 iken sırasıyla 2009 da %1,6, 2010 yılında %1,7, 2011 ve 2012 yıllarında %2,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu artış kamu yatırımlarının GSYH büyümesine olumlu katkı yapmıştır.

Faiz giderlerine baktığımızda 2008 yılında 50,6 milyar TL iken yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izleyerek 2009 yılında 53,2 milyar TL, 2010 yılında azalarak 48,2 milyar TL, 2011 yılında 42,2 milyar TL ve 2012 yılında 48,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. OVP dâhilinde faiz giderlerinin azaltılması hedeflenmiş olup, faiz giderlerinin GSYH içindeki payları devamlı azalmıştır. GSYH içindeki payı sırasıyla 2009 yılında %6 iken 2010 yılında %5,1, 2011 yılında %3,3 ve 2012 yılında %3,4 olmuştur.

SGK devlet primlerine baktığımızda 2008 yılında 6,4 milyar TL iken yaklaşık %12,5 artışla 2009 yılında 7,2 milyar TL gerçekleşmiş, 2010 yılında ise %53,5 artarak 11 milyar TL olmuştur. Bu artışın nedeni 2008 yılı sonunda uygulamaya konulan sosyal güvenlik reformu ve istihdam paketi çerçevesinde bütçeden SGK'ya yapılan transferlerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 17: Sosyal Güvenlik Kurumu Harcamaları (2008-2012)

(Bin TL)	2008	2009	2010	2011	2012
Cari Harcamalar	21.259.512	1.826.916	2.107.148	2.645.935	3.157.905
Yatırım Harcamaları	21.358	91.303	75.991	72.107	120.243
-Sabit Sermaye	21.358	91.303	75.991	72.107	120.243
-Stok Değişmesi	0	0	0	0	0
Transfer Harcamaları	59.646.876	68.051.141	79.646.179	92.529.312	106.417.831
-Cari Transferler	59.646.876	68.051.141	79.646.179	92.529.312	106.417.831
-Sermaye Transferleri	0	0	0	0	0
Stok Değişim Fonu	0	0	0	0	0
TOPLAM HARCAMA	80.927.746	69.969.360	81.829.318	95.247.355	109.695.979
Sosyal Güvenlik (GSYH'ye Oran)					
	2008	2009	2010	2011	2012
Cari Harcamalar	2,24	0,19	0,19	0,20	0,22
Yatırım Harcamaları	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01
-Sabit Sermaye	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01
-Stok Değişmesi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Transfer Harcamaları	6,28	7,14	7,25	7,13	7,52
-Cari Transferler	6,28	7,14	7,25	7,13	7,52
-Sermaye Transferleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Stok Değişim Fonu	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TOPLAM HARCAMA	8,51	7,35	7,45	7,34	7,75

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/AKBBazindaGenelDevletIstatistikleri.aspx>.

Bu artışın diğer bir nedeni ise krizin daraltıcı etkisi ile ilgili olarak prim tahsilatı yapamayan SGK'ya açık pozisyonunu kapatabilmesi için yapılan transferler de sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerindeki artışta etkili olmuştur. Tablo 16'da SGK harcamaları ve GSYH oranları gösterilmiştir. 2008 yılında SGK cari harcamalar 21,2 milyar TL iken, 2009 yılında 1,8 milyar TL, 2010 yılında 2,1 milyar TL, 2011 yılında 2,6 milyar TL ve 2012 yılında 3,1 milyar TL olmuştur. SGK

transfer harcamalarına baktığımızda SGK toplam harcamalar içerisinde en büyük payı almaktadır. SGK transfer harcamalarının GSYH oranına baktığımızda 2008 yılında %6,2 iken, 2009 yılında %7,1, 2010 yılında %7,2, 2011 yılında %7,1 ve son olarak 2012 yılında %7,5 olmuştur.

Tablo 18: Genel Devlet Kamu Harcamaları (2008-2012)

Milyon TL	2008	2009	2010	2011	2012
Cari Harcamalar	149.059	168.771	187.871	215.946	247.774
Yatırım Harcamaları	32.300	31.405	37.545	43.322	49.812
-Sabit Sermaye	31.897	31.442	37.712	43.136	49.330
-Stok Değişmesi	403	-37	-167	187	482
Transfer Harcamaları	147.354	181.794	197.317	217.801	252.892
-Cari Transferler	140.817	172.212	184.540	205.841	240.443
-Sermaye Transferleri	6.537	9.582	12.777	11.960	12.449
TOPLAM HARCAMA	328.713	381.970	422.734	477.070	550.478
GSYH	950.534	952.559	1.098.799	1.297.713	1.415.786
Harcama / GSYH (%)	34,6	40,1	38,5	36,8	38,9

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=0c9be9bc-7c0d-4ed8-b66d-a050dd19c353&ID=1&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FKamuKesimiGenelDengesi%2Easpx&ContentTypeId=0x0100CC324FEC9C5AEA4CAF1CD7BAD5217205>.

Tablo 18'e baktığımızda cari harcamalar 2008 yılında 149 milyar TL iken, sırasıyla 2009 yılında 168,7 milyar TL, 2010 yılında 187,8 milyar TL, 2011 yılında 215,9 milyar TL ve 2012 yılında 247,7 milyar TL olmuştur. Cari harcamalar düzenli bir artış içerisinde. OVP'ye göre kamuya yeni personel alınmasının sınırlandırılması

ve öncelikli olmayan harcamaların kısılması cari harcamaların daha da artmasını engellemiştir.

Yatırım harcamalarına baktığımızda 2009 yılında 31,4 milyar TL iken yaklaşık %20 oranında artışla 37,5 milyar TL olmuştur. OVP'ye göre yatırım harcamaları yıllar itibariyle genişletici bir politikanın etkisiyle devamlı artmıştır. Özellikle ekonomik ve sosyal yatırım harcamaları önceliklendirilmiştir. Ekonomik kalkınma için yatırım harcamaları ve özellikle özel sektör yatırım harcamaları önemlidir. Kriz geleceğe ilişkin belirsizlikleri arttırdığından, özel sektör yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır.

Krizin etkilerini azaltmak amacıyla bazı harcama kalemlerinde ilave artışlar yapılmıştır. Özellikle kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları için crowding-in etkisi oluşturduğu dikkate alınarak, kamu yatırımlarının önceliklendirilmesi ve özellikle kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların yüksek öncelikli ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi benimsenmiştir. Bu amaçla, ekonomide fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının yenilenmesini ve genişletilmesini sağlamak amacıyla kamu yatırım projelerine ağırlık verilmesi, ekonominin krizden çıkışını kolaylaştırmak ve sürdürülebilir bir büyüme yapısını yeniden tesis etmek için özel sektör yatırımlarını, ihracatı ve istihdamı artırmaya yönelik politikaların uygulanması kararlaştırılmıştır¹⁸⁹.

Kamu harcamaları içerisinde en büyük payı transfer harcamaları almaktadır. 2008 yılında 147 milyar TL iken, yaklaşık %20 artışla 2009 yılında 181,7 milyar TL olmuştur. Bu artışın nedeni yukarıda da açıkladığımız SGK ya yapılan transferlerdir. SGK'ya yapılan transferler, diğer kurumlara yapılan transferler ve hazine yardımlarıdır. Ayrıca krizin yıkıcı etkilerini azaltmak için bu dönemde sosyal yardımlar ve tarımsal desteklemeler artırılmış bu da transfer harcamalarının artmasına neden olmuştur. 2010 yılında transfer harcamaları 197,3 milyar TL, 2011 yılında 217,8 milyar TL ve 2012 yılında 252,8 milyar TL olmuştur.

Genel olarak 2008 krizinde kamu harcamaları politikasına baktığımızda kamu harcama politikası, kamu kaynaklarının kullanımında, belirlenen politika ve öncelikler doğrultusunda hareket edilmesine, kamu yatırım harcamalarının gereklilik,

¹⁸⁹ Karakurt, s.189.

etkinlik ve verimlilik açısından değerlendirilerek oluşturulmasına ve ekonomide bulunan mevcut daralmayı önleyici bir araç olarak kullanılmasına bağlanmıştır.

3.4.3. 2008 Türkiye Finans Krizinin Sonuçları

Küresel finansal krizin Türkiye'ye faturası da oldukça ağır olmuştur. Finansal krizin Türkiye ekonomisine etkileri özellikle 2008'in ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede ekonomik göstergelerde önemli değişimler yaşanmıştır¹⁹⁰.

Küresel kriz Türkiye ekonomisini ticaret, finansman ve beklenti kanallarından etkilemiştir. Küresel krizin, ihracatımızın %50'sine yakın bir bölümünü teşkil eden AB bölgesinde daha fazla hissedilmesi, ihracat performansımızı olumsuz yönde etkilemiş ve ihracatımız, özellikle sürükleyici sektörler kaynaklı olarak, 2008 yılı Kasım ayından itibaren ciddi oranda düşmeye başlamıştır. Son yıllardaki büyüme performansına önemli katkı yapan ihracattaki bu düşüş, üretim ve istihdamı olumsuz etkilemiştir.

Krizin Türkiye ekonomisini etkilediği ikinci kanal ise finansman kanalıdır. Küresel finansal piyasalarda yaşanan kriz sonucunda diğer gelişmekte olan ülkelere benzer şekilde Türkiye'de de Ekim 2008'den başlayarak net sermaye çıkışı yaşandığı gözlenmiştir. Bunun sonucunda reel sektör, önceki yıllarda kolay ulaşabildiği dış finansman konusunda zorluklar yaşamıştır. Böylece 2008 yılında %191 olan bankacılık dışı özel sektörün orta ve uzun vadeli dış borç çevirme oranı 2009 yılının ilk yedi ayında %73'e düşmüştür.

Küresel kriz tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de belirsizlikleri artırmıştır. Artan belirsizlik, hem güven ortamını, hem de ileriye dönük beklentileri olumsuz etkileyerek yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine ve ekonomik aktivitenin ciddi oranda yavaşlamasına neden olmuştur. Türkiye'nin üretim kapasitesindeki artış sınırlanmış ve mevcut kapasitenin kullanımı olumsuz yönde etkilenmiştir.

¹⁹⁰ Hüseyin Ali Kutlu ve Savaş Demirci, "Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış Ve Mevcut Durum" **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 2011, s.129.

Tablo 19: Temel Ekonomik Göstergeler (2008-2013)

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GSYH (Milyon TL.)	950.534	952.559	1.098.799	1.297.713	1.415.786	1.559.160
Büyüme Hızı, GSYH (%)	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,2	3,6
Kişi Başına GSYH(\$)	10438	8559	10022	10466	10497	10818
Nüfus (Milyon Kişi)	71,1	72	73	73,9	74,8	76
İşsizlik oranı (%)	11	14	11,9	9,8	9,2	9,5
İhracat (Milyar ABD doları,Fob)	132	102,1	113,8	134,9	152,4	153,5
İthalat (Milyar ABD Doları, CİF)	201,9	140,9	185,5	240,8	236,5	251,5
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-40,4	-12,1	-45,4	-75,1	47,7	58,8
KKBG/GSYH (%)	1,6	5	2,4	0,1	1	0,8
Faiz Dışı Fazla/GSYH(%)	3,5	0	0,7	1,9	1,3	2
Vergi Gelirleri/GSYH (%)	17,7	18,1	19,2	19,6	19,7	20,9
TEFE (Yıllık Değişim, %)	8,1	5,9	8,9	13,3	2,5	5,9
TÜFE (Yıllık Değişim, %)	10,1	6,5	6,4	10,5	6,2	6,8

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı Temel Ekonomik Göstergeler verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

GSYH 2008 yılının son çeyreğinde %6,5 oranında azalmış ve 2008 yılı GSYH artışı %0,7 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise GSYH %4,8 oranında gerilemiş ve bu yıldan itibaren artış göstererek GSYH 2010 yılında %9,2, 2011 yılında %8,8, 2012 yılında %2,2, 2013 yılında %3,6 artış göstermiştir.

Dönemler itibarıyla bakıldığında, 2009 yılından itibaren ekonomi tekrar toparlanmaya başlamıştır. Kişi başı GSYH 'ya baktığımızda krizin etkilerini gösterdiği 2009 yılında düştüğü, bu yıldan sonra ise devamlı bir artış eğilimine girmiştir. 2009 yılında 8559 dolar olan kişi başı GSYH, 2013 yılında yaklaşık %26 artışla 10818 dolar olmuştur.

Ekonomideki bu daralma, pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de, istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açmıştır. İstihdam 2009 yılında, bir önceki yıla göre, %2 oranında artmış ve işsizlik oranının yılın tamamında %14 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, istihdam kayıplarının yanı sıra işgücüne katılma oranının artması da etkili olmuştur. 2013 yılında baktığımızda 2009 yılına kıyasla yaklaşık %30 bir azalma gerçekleşerek işsizlik %9,5 'e gerilemiştir.

Kriz, cari işlemler dengesi, enflasyon ve toplam dış borç stoku üzerinde bazı olumlu gelişmelere de yol açmıştır. İthalat ihracattan daha yüksek oranda bir düşüş göstermiş, böylece cari işlemler açığında ciddi bir azalma kaydedilmiştir. İthalattaki daralmanın bir kısmı enerji fiyatlarındaki düşüşten, diğer bir kısmı ise ekonomik aktivitedeki yavaşlamadan kaynaklanmaktadır. Özellikle dış finansman imkânlarının azaldığı bir dönemde, cari işlemler açığının azalması, açığın finansmanı açısından sıkıntı yaşanmamasına yardımcı olmuştur.

Dünyada talep daralmasına bağlı olarak emtia fiyatlarında yaşanan önemli düşüşlerin yanı sıra ülkemizde iç talepteki daralma, enflasyon oranının düşüş eğilimine girmesine katkı sağlamıştır. Vergi gelirlerine baktığımız da hükümetin uygulamış olduğu politikalar sonucunda vergi gelirlerinin GSYH oranı 2009 yılında %18,1 iken, 2013 yılında %20,9 olmuştur.

Küresel krizin Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkisi son derece sınırlı kalmıştır. Pek çok ülkeden farklı olarak Türkiye’de kamu kesimi tarafından bankacılık sektörüne müdahale ya da kaynak aktarma ihtiyacı ortaya çıkmamıştır. Bu başarıda, gözetim ve denetim çerçevesinin iyileştirilmesi, uygulamalardaki ihtiyatlı yaklaşım ve sektörün yeniden yapılandırılması belirleyici olmuştur.

Aralık 2013 itibarıyla Türk Bankacılık Sektöründe 49 banka 11.986 adet şube ve 214.263 personel ile faaliyet göstermektedir. Sektörün 2013 yılındaki şubeleşme ve istihdam artış hızı, 2009 yılından bu yana yıllık bazda gözlenen en yüksek artış oranına ulaşmıştır.

Bankacılık sektörünün aktif toplamı 2013 yılında %26,4 artarak 1.732 milyar TL’ye yükselmiştir. 2013 yılının ilk çeyreğinden sonra Türk Bankacılık Sektöründe mevduat faiz oranları başta olmak üzere fonlama maliyetlerinde yükselme görülmüştür. Söz konusu gelişmeler nedeniyle sektörün büyüme hızında sınırlı bir yavaşlama olduğu, yılın ilk çeyreğinde %4,2, ikinci çeyreğinde %7, üçüncü

eyreğinde %7,9 büyüyen bankacılık sektörünün büyüme hızının kur artışı etkisine rağmen yılın son çeyreğinde %5,1 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2012 yılsonuna göre toplam 252,7 milyar TL artan krediler, Aralık 2013 itibarıyla 1.047 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise 2012 yılsonuna göre 2,5 puan artarak %60,5'e yükselmiştir. Yılın son çeyreğinde kredilerin artışı hızının önceki iki çeyreğin gerisinde olduğu, son çeyrekteki büyümenin kurumsal ve ticari krediler ağırlıklı olduğu gözlenmektedir.

Yasal  st limiti %75 olan bireysel konut kredilerinin teminat oranı, 2013 yılında konut kredilerindeki yüksek hacimli büyümeye rağmen %62-64 bandında seyretmiştir. Taksitli bireysel kredi kartı alacaklarının toplam kredi kartı alacakları içerisindeki payı yıllar içerisinde artış eğiliminde olmuş ve 2013 yılsonunda %56,7'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte Eylül 2013 ayından itibaren taksitli kredi kartı alacaklarında belirgin bir azalma görülmektedir.

Sektörün takipteki alacakları 2012 yılsonuna göre 6,2 milyar TL (%26,4), 2013 Eylül dönemine göre ise 1,6 milyar TL (%5,8) artarak 2013 yılsonu itibarıyla 29,6 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Yıllar itibarıyla kullandırılan bireysel kredilerin temerrüt performansını gösteren yaşlandırma analizi sonuçlarına göre; 2013 yılında kullandırılan kredi kartları haricindeki tüm bireysel kredi türlerinde 2012 yılına göre temerrüde düşme oranları daha düşük seyretmiştir.

Bankaların menkul değerler portföyü 2013 yılında 16,7 milyar TL (%6,2) artış kaydederek yılsonunda 286,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bankaların menkul değerlerini ağırlıklı olarak ticari portföyde sınıflandırma eğilimleri devam etmektedir.

Türk bankacılık sektörünün yabancı kaynakları içinde Aralık 2013 itibarıyla %61,5 ile en fazla paya sahip olan mevduat 945,8 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Küresel ekonomiye dair belirsizliklerin devam ettiği 2013 yılında Türk Bankacılık Sektörü 'n n yurtdışı bankalardan sağladığı fon miktarı artış seyrini sürdürmüştür. Yurtdışı bankalardan sağlanan fonlar yılsonuna göre %23,7 oranında (26,5 milyar USD) artış göstererek Aralık 2013 itibarıyla 138,2 milyar dolara yükselmiştir. 2013 yılında sendikasyon kredilerinin yenileme oranının %100' n üzerinde gerçekleştiği ve sektör genelinde bankaların, sendikasyon kredilerini yenilemekte problem yaşamadığı gözlenmektedir.

Sektörün öz kaynakları Aralık 2013 dönemi itibarıyla 194 milyar TL düzeyindedir. Bir yıllık dönemde, menkul değer değerleme fonlarındaki 12,6 milyar TL azalışa karşılık, sektörün kar dağıtımının sınırlandırılması ve karların banka bünyesinde bırakılmasının teşvik edilmesi yönünde BDDK tarafından sürdürülen politikalar çerçevesinde yedek akçelerin 19 milyar TL ve ödenmiş sermayenin 5 milyar TL artması sektörün öz kaynaklarının artmasını sağlamıştır¹⁹¹.

Küresel krizin sebep olduğu tüm olumsuzluklara rağmen Türkiye küresel krize yukarıda saydığımız önlemler ile özellikle bankacılık sektöründe avantajlı girmiştir. Yaşanan bu kriz sonrası alınan önlemler bankacılık sektörünü daha güçlü ve sağlam bir yapıda olmasını sağlamıştır. Özellikle BDDK bankacılık sektörünü etkinliği daha yüksek bir denetim mekanizması sağlamıştır. Önceden yaşanmış olan krizlerde bankacılık ve para krizlerinin göstergelerinden olan bankalardaki sermaye yeterlilik oranı ve kısa vadeli dış borçların uluslararası rezerv seviyesine oranı daha iyi seviyededirler. Ayrıca döviz çıpası ve TL'nin aşırı değerlenmesi gibi 2001 kriz meydana gelmesindeki önemli problemler yoktur. Türkiye'de ABD gibi ülkelerdeki ipotekli konut kredisi piyasalarının sebep olduğu riskler yoktur. Toplam konut kredisinin GSMH oranı Türkiye'de % 3,9 iken ABD'de bu oran %75 seviyesindedir.

Türkiye'de ekonomi geçmiş dönemlere göre daha sağlam bir zemine oturmuştur. Bu nedenle cari açık finansmanında sıkıntı olmaması gibi düşünceler krize müdahale edilmesini geciktirmiştir. Kurtarma paketi yerine doğalgaz, petrol ve elektrik gibi talep esnekliği düşük mallarda yapılacak fiyat artışıyla kaynak yaratılacağı düşüncesi hâkim olmuş, bu kriz döneminde bankalarda yeteri kadar sermayeye sahip olunması da krize karşı fazla önlem almayı etkilemiştir¹⁹².

¹⁹¹ BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Aralık 2013, Sayı:2014/1,ss.6-8.

¹⁹² Ahmet Naci Arıkan, **Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler, Nedenleri ve Sonuçları**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2008, ss.11-22.

SONUÇ

Kriz, beklenmeyen bir anda ortaya çıkan, uyum ve önleme sistemlerini yetersiz hale getiren ve genelde önlem alınmakta geç kalınan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Durgunluk, resesyon, enflasyon ve deflasyon kavramları ekonomik kriz olarak adlandırılrsa da, ekonomik krizi herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve /veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlayabiliriz. Çalışmamızda ekonomik kriz kavramı oluşum biçimlerine göre reel sektör krizleri ve finansal krizler şeklinde iki ana başlık altında incelenmiştir.

Finansal krizler oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Bu sebeple finansal kriz kavramı geçmişten bugüne birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Genel anlamda finansal kriz, finansal sektörde yaşanan olumsuzluklar sonucunda, sektörde yer alan bazı kurumların batması, kalanların da sermayelerinin önemli ölçüde erimesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Dünyada yaşanan finansal krizlerde finansal küreselleşme olarak adlandırılan kavram piyasalarda etkisini farklı yollarla ama aynı sonuçlarla göstermektedir. Günümüzde sermaye ülkeler arasında rahat bir şekilde dolaşabilmekte ve reel faiz oranları yüksek olan ülkelere yoğun bir biçimde giriş çıkış yapabilmektedir. Ulusal piyasalardaki görece yüksek reel faize yönelen sermaye hareketlerinin, kısa vadeli döviz birikimi sağlarken, ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanmasına yol açması dünyada yaşanan finansal krizlerin çıkış nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.

1990 sonrasında Meksika, Güneydoğu Asya ve Arjantin krizleri yukarıda değinildiği gibi kısa vadeli sermaye çıkışı neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerin ekonomik yapıları ve işgücü piyasaları birbirinden farklı olsa da krizlerin ekonomiye etkileri benzer nitelikte olmuştur. Yaşanan kriz deneyimlerinin ülkesel özelliklerin farklılığına rağmen, gösterdiği benzerlik ve sonuçları bu krizlerin arkasında yatan faktörlerin anlaşılmasını önemli kılmaktadır. Bu kapsamda hazırladığımız çalışmada finansal krizlerin oluşum

nedenleri, yol açtığı iktisadi ve mali etkiler, kriz sonrası alınan önlemler ile uygulanan kamu harcama politikaları incelenmiştir.

En iyi ikinci nesil kriz modeli ile açıklanabilen 1994 Meksika krizi, gelişme ve yayılma hızından dolayı 21. Yüzyılın ilk finansal krizi olarak nitelendirilmektedir. Bu kriz kısa sürede diğer ülkelere de yayılmıştır. Meksika krizden çıkış yolu olarak IMF'den yardım alarak bir istikrar programı hazırlamıştır. Bu istikrar programının en önemli ayağını daraltıcı kamu harcama politikası oluşturmuştur. Kamu kesimi dengesini sağlamış fakat Meksika hükümeti uygulanan sabit döviz kuru politikasını, enflasyon düştükten sonra dalgalanmaya bırakmak yerine korumayı tercih ettiği için program yeterince başarılı bir şekilde uygulanamamıştır.

Üçüncü nesil kriz modeli ile açıklanabilen Asya Krizi, mevcut ekonomik ve finansal zayıflığın ülkede gerçekleşen başarıların gölgesinde kalması ve fark edilememesi sonucu, engel olunamayan çok derin finansal, döviz, bankacılık ve dış borç krizlerin nedeni olmuştur. Kriz sonrası Güneydoğu Asya ülkeleri IMF ile kapsamlı bir istikrar programı hazırlamış, daraltıcı kamu harcama politikası uygulanmaya başlamıştır. Bu politikayla beraber cari işlemler dengesini sağlamada başarıya ulaşmış ve Asya ülkeleri kamu kesimi gelir gider dengesini sağlamışlardır. Bu başarının nedeni ülkelerin Güney Kore hariç, çok sert kamu harcama tedbirleri almasıdır.

Arjantin Krizi, ekonomik daralmayla birlikte azaltılamayan kamu harcamaları, dış borçların ödenemeyeceği endişesini birlikte getirdiği için meydana gelmiştir. Kriz sonrası IMF ile hazırlanan programda Arjantin, daraltıcı kamu harcama politikasını uygulamıştır. Eyaletlerdeki harcamaların kontrol altına alınamaması ve mali reformların tam ve zamanında yapılamaması programı başarısız kılmıştır.

2008 Mortgage krizi ise denetim ve gözetimin zayıf olması, finans piyasalarındaki şeffaflığın ortadan kalkması, kredi derecelendirme kuruluşlarının kredi notu verirken tarafsız olamamaları, bankaları denetleyen kuruluşların risk ortamında önlem almakta gecikmesi gibi nedenlerle finans piyasalarında ortaya çıkmış sonra reel kesimi etkilemiş ve akabinde dünya ekonomisine yayılmıştır. Krizden en çok etkilenen ülke olan ABD, hedef olarak

talep arttırıcı bir politika olan genişletici kamu harcama politikası uygulamıştır. Özellikle yatırım harcamaları olan altyapı ve ulaşım hizmetlerine ciddi harcamalar yapılarak, krizin etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda iflas eden kurumları kurtarmak için, canlandırma paketleri açıklamış, krizin etkisi geçici olarak azaltılmaya çalışılmıştır.

Türkiye, 1980'den sonra yeni bir iktisadi politika sürecine girmiştir. Bu süreçte kamu harcamalarında, kamu gelirlerinde, fonlarda ve devlet borçlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin sonucunda olumlu ve olumsuz etkiler meydana gelmiştir. Olumlu etkiler, yeni bir ekonomi felsefesi, hızlı bir ekonomik büyüme ve refahın artmasıdır. Olumsuz etkiler ise, kamu harcamalarının artması, istihdamın azalması, enflasyon ve faizlerin yükselmesidir.

Kamu harcamalarının artması, kamu sektöründe piyasadan alınan mal ve hizmetlerin (reel harcama) kişilerin satın alma güçlerinin arttırılmasına yönelik yapılan harcamaların (transfer harcamaları) artışı olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde kamu harcamalarının düzeyi ve yönelik olduğu harcama alanları açısından düzenlemeler yapılarak ekonomide denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde ve kriz dönemlerinde kamu harcamaları azaltılmak suretiyle tüketim talebini kısıcı etkiler oluşturulmaktadır. Aynı şekilde ekonomik konjonktür deflasyonist bir aşamada bulunuyorsa bu defa kamu harcamaları talebi istihdamı arttırıcı yönde kullanılarak denge sağlanmaya çalışılabilir.

Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan iktisadi istikrar politikaları, Ortodoks İstikrar Politikaları çerçevesinde olmuştur. Bu politikalara göre, kamu harcamalarının kısılması ve kamu gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede bu araçlarla enflasyonla mücadele edilmesi hedeflenmiştir. Kamu harcamalarının kısılmasında ise en büyük etkenin ekonomik krizler olduğunu söyleyebiliriz.

1980'li yıllardan itibaren, kamu açıklarının giderek artması ve artık yurt içindeki tasarrufların yeterli gelmemesi dış borçlanmada yeni yapılanma gereğini ortaya çıkarmıştır. 24 Ocak İstikrar Programının siyasi, sosyal, mali ve ekonomik olarak taşınamayacağı sonucu ortaya çıkmış ve artık her alanda kamu

açığının yarattığı yük, mali anlamda ciddi sorunların ortaya çıkmasını aneden olmuştur. Bu bağlamda, artan kamu açıklarını finanse etmek için vergi yerine borçlanmanın tercih edilmesi, yetersiz olan yurt içi tasarruflar nedeniyle, 1989 yılında alınan Finansal Serbestleşme Kararı ile birlikte, politika yapıcılarını uluslararası finans çevrelerinin çok istediğı bir seçenek olan uluslararası likidite ile bu darboğazı aşma yolunu tercih etmişlerdir. Daha sonraki yıllarda yaşanacak krizlerin temelini oluşturan bu karar, spekülative getiri arayan uluslararası likiditenin ülkemize yoğun bir şekilde girmesine yol açmıştır. Kısa vadeli spekülative sermaye için cazibe alanı yaratmak amacıyla, aynı zamanda yüksek reel faiz ve düşük kur-değerli TL (döviz-kur arbitrajı) tercih edilmiştir. Kısaca döviz-kur arbitrajı yaratılarak çekilen yabancı sermaye, en ufak bir istikrarsızlıkta ülkenin finansal kırılganlığını artırmış ve krizlere neden olmuştur. Ayrıca bu seçenek, daha sonraki yıllarda yüksek faizlere neden olmuş ve dolayısıyla yüksek faiz yükü, kamu dengesi için başlıca bir sorun haline gelmiştir. Kamu açığının kısa vadeli sermaye ile finanse edilmesi seçeneğı, cazibe alanı yaratmak için artırılan faiz yükü nedeniyle kendisi sorunun ana unsuru olmuştur.

Bu politikalar, yeni bir ekonomik krizi beraberinde getirmiş ve 5 Nisan kararları ortaya çıkmıştır. Bu programın IMF ile birlikte hazırlanması sonucu, genelde IMF'nin önerisi olan daraltıcı kamu harcama politikası uygulanmıştır. Uygulanan bu politikayla birlikte en büyük daralma yatırım harcamalarında gerçekleşmiştir. Bunun sonucu olarak da beşeri sermaye yatırımlarındaki azalma ülkenin büyümesine pek de olumlu yansımamıştır. Aynı zamanda transfer harcamalarının GSMH içindeki payının artması olumlu bir gelişme olarak görülse de alt kalemler incelendiğinde en büyük payın borç faizlerine ayrıldığı gözlemlenmiştir.

1994 Krizinden hemen sonra, yine IMF'le Stand-by anlaşmaları yapılmış ve bu anlaşmalar yeni bir krizin daha habercisi olmuştur. Bunun somut örneğı, 9 Aralık 1999'da Hazine tarafından hazırlanarak IMF' ye verilen niyet mektubu sonrasında uygulanan politikalar sonucunda, Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan mali krizlerdir. Krizin ardından oluşturulan yeni program, kamu finansman açıklarını önlemeye yönelik önemli unsurları ortaya

koyamamaktadır. Dış finansmana dayalı, bu finansman biçiminin yanında kamu sektörü temel fazlası ve özelleştirme gelirleri destekli bir programın uygulanmış olması da ekonomide kalıcı çözümlerin üretilmesini zorlaştırmıştır. Yaşanan bu krizlerde hükümet, güçlü ekonomiye geçiş programı dâhilinde belirlediği politikalardan biri olan daraltıcı kamu harcama politikası uygulamış, öncekilerinden farklı olarak programın başarıya ulaşabilmesi için disiplin içinde programı uygulamaya çalışılmıştır. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 – 2005) yapılarak ekonominin daha güçlü temellere oturtulmaya çalışılmış, kamu harcamalarının daha çok eğitim, sağlık alanlarında yoğunlaştırılması hedeflenmiştir. Uygulanan bu program başarılı bulunmuş ve Türkiye 2008 Mortgage krizinden kısmen de olsa daha az etkilenmiştir.

2001 krizinden sonra Türkiye uluslararası piyasalardan kaynaklanan büyük çaplı bir finansal genişleme ve ucuz kredi olanağına kavuşmuştur. Türkiye bu dönemde hızlı bir büyüme sürecine girmiş ve yıllık ortalama %7 büyümüştür. Bu dönemde talep yönlü reel GSYH'deki artışın en önemli kaynaklarını tüketim ve yatırım harcamaları oluşturmuştur. 2008 yılında ilk olarak ABD'de ortaya çıkan ve daha sonra tüm dünyaya yayılan küresel finans krizi Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Krizin ortaya çıkmasıyla hükümet orta vadeli plan ve orta vadeli mali plan hazırlayarak krizden çıkış reçetesini belirlemiştir. Bu programlara göre hükümet azalan talebi canlandırmak için genişletici kamu harcama politikasını benimsemiştir. Bu politika doğrultusunda yatırım harcamaları yüksek öncelikli ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilmiş, transfer harcamalarında ise yerindelik ve etkinlik sağlamak hedeflenmiş, uygulanan bu başarılı politikalarla krizin etkileri daha az hissedilebilir şekilde atlatılmıştır.

Yaşanan krizlerden sonra kamu kesimi gelir gider dengesi sağlama prensibine bağlı kalınarak reel sektörü güçlendirici önlemler alınabilir. Reel ekonomide küçülme gösteren sektörlerle mali yardımlar yapılması ve teşvikler sağlanması yönünde politikaların uygulanması söz konusu daraltıcı etkiyi azaltabilir. Kriz sonrasında kurulması planlanan yeni finansal mimarinin, reel sektöre gelecekle ilgili nominal değerler hakkında güven verici bir yapıya sahip olması beklenmelidir. Bu ise finans sektörünün reel sektörle doğrudan bağlantılı, daha açık ve anlaşılır

enstrümanlar kullanmasını ve etkili bir değerlendirme ve denetleme mekanizmasının varlığını gerektirmektedir.

Küresel finans krizlerinin tekrarlanmaması için finansal piyasalarda denetim ve gözetim mekanizmalarının etkin bir şekilde işleminin sağlanması gerekmektedir. Risk algılayışı geliştirilmesi ve risk kültürünün oluşturulması önemlidir. Bu sayede yapılacak reformlar ile finansal alt yapı geliştirilebilir. Yaşanılan bu krizlerle mücadele de uygulanan kamu harcamalarında çok fazla kısıtlama politikasından vazgeçilerek kamu harcamalarının bir disiplin içerisinde yapılarak reel sektöre yön verici şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak 2008 Mortgage krizi haricinde çalışmamızda bahsedilen krizlerde, hükümetlerin kriz sonrası aldıkları tedbirlerde kamu harcama politikalarını daraltıcı bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak siyasi ve ekonomik faktörlerin etkisiyle bu durumun pek de başarılı olmadığı söylenebilir. Mortgage krizinde ise, Türkiye'nin uyguladığı genişletici kamu harcama politikası ile krizden daha az etkilendiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akalın, Güneri. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına Genel Bir Bakış”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kriz Özel Sayısı I, 2001, ss.602-609.

Akdemir, Tekin ve Fatih İlgün. “Kamu Borçlanması Sınırlamalarının Kamu Harcamalarının Bileşimi Üzerine Etkileri: Avrupa Birliği Ülkelerine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme”, **Maliye Dergisi**, Cilt:1, Sayı:160, 2011, ss.177-203.

Akdiş, Muhammet. **Global Finansal Sistem Krizleri ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

Akın, Nalan Ece. “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2009, ss. 153-168.

Akyüz, Yılmaz. “Küreselleşme ve Kriz”, **İktisat İşletme Finans Dergisi**, Mayıs, 1995, ss.6-17.

Altay, Asuman, Aytaç Eker ve Mustafa Sakal. **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)**, 3. Basım, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir 2004, ss.167-169.

Altay, Hayal Ayça Şimşek. **Küresel Kriz Ortamında Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi**,

http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_528.pdf, 30.03.2014.

Apak, Güneş Yılmaz. **Türkiye’de Kriz Döneminde Açıklanan Ekonomik Önlem Paketleri**, <http://journal.mufad.org/attachments/article/220/2.pdf>, 19.03.2013.

Arıkan, Ahmet Naci. **Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler, Nedenleri ve Sonuçları**, 2008, <http://www.sgb.gov.tr/Yaynlar/kitap%202008-383.pdf> 2008, 21.05.2013.

Aydın, Kemal. **Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü: İthal İkamecilikten Dışa Açık Birikim Modeline Savruluş**, Dönüşüm Sürecindeki Türkiye, Alfa, İstanbul, 2007.

Ayyıldız, Ebru. **Konsolide Bütçe Transferleri İçinde KİT Transferlerinin Yeri**, 2005, <http://www.mud.org.tr/uploads/yuklemeler/EAYyildiz.pdf>, 11.02.2013.

Bahçeci, Sema. **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Uzmanlık Tezi, D.P.T. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, **ABD Mortgage Krizi**, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/raporlar/calisma_raporlari/5176abdmortgage05082008x.pdf, 30.03.2013.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Doğu Asya Mucizesinin Sonu**, Dünya Ekonomileri Bülteni, Cilt: 1, Sayı: 13, 1998.

Bayraktutan, Hilmi Özkaya. **IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları**, <http://kosbed.kocaeli.edu.tr/sayi3/bayraktutan.pdf>, 07.04.2014.

BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Aralık 2013, https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/TBSGG/12779tbs_genel_gorunu_mu_aralik_2013.pdf, 11.05.2013.

Biçerano, Vedat. **Finansal Krizler:1990-2009 Döneminde Seçilmiş Güney Amerika Ülkeleri İle Türkiye’nin Karşılaştırmalı Analizi**, Marmara Üniversitesi Sermaye Piyasası ve Borsacılık Ana Bilim Dalı, İstanbul 2010.

Boratav, Korkut. **Yatırımların Dağılımı ve Verimliliği, Yeni Dünya Düzeni Nereye**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2000.

Bulut, Mustafa ve Seda Çalışkan. **Küresel Krize Yönelik İlk Vergi Politikaları ve Beklenen Bütçe Etkileri**, Vergi Raporu, Sayı: 118, Temmuz 2009, ss.33-34.

Caprio, Gerard. “Banking on Crises: Expensive Lessons From Recent Financial Crises”, **World Bank Working Papers**, June 1998, pp.3-4.

Cartens, Alejandro Werner. “Mexico’s Monetary Policy Framework Under a Floating Exchange Rate Regime” , **Mexico City: Banco de Mexico**, May 1999, pp.7-44.

Celasun, Merih, **2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme**, 2002,
<http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>, 11.01.2013.

Coşkun, Dağhan. **Arjantin Krizi**, Özel Rapor, Pamuk Yatırım, Kurumsal Finansman ve Araştırma Bölümü, 2001.

Coşkun, Nejat. **Türkiye Ekonomisinde Krizlerin Reel Sektöre Etkileri**, Kriz ve IMF Politikaları, Ed: Ömer Faruk Çolak, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2001.

Çalışkan, Ömer Veysel. "Uluslararası Finansal Krizler", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:14, Sayı: 44-46, Ankara, 2003, ss. 225-245.

Çörtük, Orhan. **Türkiye IMF İlişkileri Ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi**, 2006,
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/orcancortuk.pdf>, 24.02.2014.

Çubukcu, Fatmanur, Özgür Naycı, Şeyma Akpınar ve Ahmet Ayyıldız. “Yerel ve Global Krizlerin Dış Ticaretimiz Üzerine Etkileri”, **Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu**, 21-22 Ekim 2010, Düzce, 2010, ss.1-17.

Delice, Güven. “ Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif” , **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss.57-81.

Demirci, Server. “Krizler ve Mortgage”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:49, 2011, ss:57-78.

Dornbusch, Alejandro Werner. “Mexico: Stabilization, Reform, and No Growth”, Brookings Papers on Economic Activity”, 1994, http://www.brookings.edu/~media/Projects/BPEA/1994%201/1994a_bpea_dornbusch_werner_calvo_fischer.PDF, 13.03.2014.

Egeli, Haluk ve Ahmet Özen. **Bütçe Politikası**, Altın Nokta Yayınevi, 2.Baskı,2013.

Eğilmez, Mahvi ve Ercan Kumcu. **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

Eğilmez, Mahfi. **Küresel Finans Krizi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Eğilmez, Mahfi. **Küresel Finans Krizi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009.

Erçel, Gazi. **Güney Asya’da Yaşanan Krizden Alınacak Dersler**, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1998/k10.html>, 18.07.2003.

Erdönmez, Pelin. “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:68, 2009, ss.85-101.

Eren, Bora Süslü. **Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi**, Yeni Türkiye, Sayı: 41, Yıl: 7, Eylül-Ekim, 2001,ss. 662-674.

Ergenç, Yunus Emre. **Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri**, Balıkesir, Haziran 2009.

Eşiyok, Ali. **Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Stratejileri ve Sanayileşme (Dün-Bugün-Yarın)**, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Ankara, 2004.

Evans, Leone, Gill ve Paul Hilbers. “Macprudential Indicators of Financial System Soundness”, **International Monetary Fund Occasional Paper**, 2000, ss.1-54.

Evirgen, Duygu. **Arjantin Krizinin Nedenleri- Sonuçları Ve Türkiye Karşılaştırılması**, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/04.htm>, 04.03.2014.

Fırat, Emine. Ekonomik Kriz İle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2013, ss. 298-313.

Glick, Hutchison. “Banking and Currency Crises: How Common are Twins?”, **California University Department of Economics Working Papers**, No:488, 2000.

Goldstein, Philip Turner. “Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options.”, Bank for International Settlements Economic, Paper No. 46, October 1996.

Göçer, İsmet. “2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri Ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”, **Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:17, 2012, ss.18-37.

Göker, Zeliha. **Küresel Kriz Sonrası Maliye Politikalarında Değişim ve Mali Tuzak Riski**, <http://calismatoplum.org/sayi40/goker.pdf> , 30.03.2014.

Göktaş, Abdulkadir. **Güneydoğu Asya Krizinin Maliye Ve Para Politikaları Açısından Sonuçları**

http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_derigisi/yayinlar/md/133/Abd%C3%BClkadirG%C3%96KTA%C5%9E.pdf, 05.05.2014.

Güloğlu, Ender Altunoğlu. “Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Asya Ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:27, 2002, ss.16-116.

Güner, Kasım. **Türkiye’de 1980-2001 Yılları Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Gürsoy, Melih. **Ekonomik ve Finansal Krizler Dünü ve Bugünü**, MG Yayınları, 1. Baskı, Nisan 2009.

Hacıhasanoğlu, Burçin. **Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi**, (Uzmanlık Yeterlik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005.

Hagen, Tai-kuang Ho. **Twin Crises: An Examination of the Empirical Links**, December 2004, [http://cc.shu.edu.tw/~fin/word/conference/2005conference/paper/2-B\(1\).pdf](http://cc.shu.edu.tw/~fin/word/conference/2005conference/paper/2-B(1).pdf), 13.05.2013.

Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu**, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/fa885e2f-d8d3-8566-45207f1d21404bac/2001_rapor.pdf, 18.02.2014.

Henderson, Callum. **Asya Krizi ve Sonrası Asya’nın Çöküşü**, çev. Meral Güneç, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000.

Hepaktan, Serkan Çınar. "Mali Krizler ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:30, 2011, ss.155-168.

IMF (2002), **Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures**, December 2002, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/12/eye.htm>, 27.04.2013.

IMF (2012), **Fiscal Monitor: Balancing Fiscal Policy Risks (World Economic and Financial Surveys)**, April 2012, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/01/pdf/fm1201.pdf>, 26.08.2013.

İMKB Araştırma Müdürlüğü, **Güneydoğu Asya Krizi: Türkiye Ekonomisi ve İMKB'ye Etkileri**, İMKB Yayınları, İstanbul, Nisan 1998, ss.3-6.

İnan, E. Alpan. “Arjantin Krizinin Sebepleri Ve Gelişimi”, **Bankacılık Dergisi**, Sayı:42, 2002, ss.57-74.

İpeker, Melih. **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü**, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/melihipeker.pdf>, 22.03.2002.

Karabulut, Gökhan. **Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, No 328, İstanbul, 2002.

Karagöz, Hakan. **Küresel Ekonomik Kriz ve Alınan Ekonomik Tedbirler**, http://www.kto.org.tr/d/file/kureselkriz_rapor.pdf, 18.03.2014.

Karakurt, Birol. “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:24, Sayı:2,2010,ss.167-195.

Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul, 1999.

Kaminsky, Carmen M. Reinhart. **The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems**, American Economic Review, 1999, <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v89y1999i3p473-500.html>, 16.12.2012.

Keyder, Nur. **Türkiye’de 2000 ve 2001 Krizleri Ve İstikrar Programları** , İktisat, İşletme Ve Finans, Cilt:16, Sayı:183,2001, ss.37-53.

Kibritçioğlu, Aykut. “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:1, Sayı:41, 2007, ss.174-182.

Koyuncu, Fikret Şenses. **Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri**, <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0413.pdf>, 2004, 21.02.2014.

Krueger, Aaron Tornell. **The Role of Bank Restructuring in Recovering From Crises: Mexico 1995-1998** , <http://www.econ.ucla.edu/people/papers/Tornell/Tornell238.pdf>, 15.03.2014.

Kutlu, Hüseyin ve Savaş Demirci. “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış Ve Mevcut Durum” **Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, Ekim 2011, ss.121-136.

Lipsky, John. “Asia's Crisis: A Market Perspective”, **Finance & Development**, Cilt: 35, Sayı: 2, 1998, pp. 10-13.

Mishkin, Frederic S. “Global Financial Instability: Framework, Events, Issues.”, **Journal of Economic Perspective**, Cilt: 13, Sayı: 4, 1999, ss. 3-20.

Mutlu, Efdal Polat. **2007 Küresel Finansal Krizin Türkiye’nin Maliye Politikalarına Yansıması**, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/AbdullahMutlu.pdf>, 20.03.2014.

OECD, **Economic Surveys: Mexico 1999**, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-mexico-1999_eco_surveys-mex-1999-en#page113, 30.03.2014.

OECD, **Economic Surveys: Turkey 1999**, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-turkey-1999_eco_surveys-tur-1999-en#page35, 30.03.2014.

Oyan, Oğuz. **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği**, 1997'den 1999'a Değişimin Dinamikleri, Türk-İş 99 Yıllığı, Cilt: 1, Ankara: Türk-İş Yayınları, 1999, ss. 187-200.

Öksüzler, Erdoğan Teyyare. **Küresel Ekonomik Kriz Sürecinde Türkiye'de Alınan Önlem Paketlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri**, http://www.bjmer.net/Makaleler/147225018_139-150%20oktay-erdogan.PDF, 17.03.2014.

Özatay, Fatih. **Finansal Krizler ve Türkiye**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2010.

Özbilen, Şevki. **Global Ve Ulusal Ekonomiler de Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Özdemir, Yasemin. "Türkiye'de Yatırım Harcamalarının Gelişimi ve Kamu Yatırım Politikaları", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Cilt:3, Sayı:27, 2007, ss.72-82.

Özel, Saruhan. **Global Finansal Krizler**, Deniz Kültür, no.13, Temmuz, 2005.

Özen, Ahmet. "Türkiye'de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt: 5, Sayı:1,2003, ss.208-228.

Özer, Mustafa. **Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No 1096, Eskişehir, 1999, ss.1-205.

Özgen, Ferhat Başkan. **Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları**, <http://web.adu.edu.tr/user/fozgen/yayin/Finans%20piyasalari.pdf>, 23.02.2014.

Özpehriz, Niyazi. “Ekonomik Krize Karşı Dünyada ve Türkiye’de Alınan Vergisel Önlemler”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 331, ss.143-148.

Özsoylu, Ahmet Fazıl, İlter Ünlükaplan ve Melek Akdoğan Gedik. **Küresel Kriz ve Türkiye**, Karahan Kitabevi, Adana, 2010.

Öztürk, Serdar ve Bekir Gövdere. “ Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2010, ss. 377-397.

Şakar, Müjdat. **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, İstanbul, Beta Yayınları, 1996.

Savastano et al. , “Factors Behind The Financial Crisis İn Mexico”, IMF World Economic Outlook, Annex 1, Washinton DC: IMF,1995.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul, 1999.

Singapur Ticaret Müşavirliği, “ Güneydoğu Asya Krizinin Değerlendirilmesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, 1998, s.97-104.

Sönmez, Cahit. **Küresel Krizin Çıkış Kaynağı: Mortgage Kredileri, Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz**, Edt: Sadi Uzunoğlu, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009.

Stambuli, Pao. **Causes and Consequences of the 1982 World Debt Crisis?**, Predoctoral Research Paper Department of Economics, Guildford: University of Surrey, 1998.

Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002-2013.

Şimşek, Hayal Ayça. "Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 2008, ss.183-208.

Şimşek, Hayal Ayça. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Latin Amerika Deneyimi**, <http://www.bilgidergi.com/uploads/2007Simsek.pdf>, 30.03.2014.

Timothy, Lane. "Asya Finans Krizi - Ne Öğrendik? ", Çev. Lale Alkinoğlu, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:1, 2000.

Tomita, Toshiki. **The Mechanisms of "21st-Century-Type" International Financial Crises**, 2000, <http://www.nri.com/global/opinion/papers/2000/pdf/np200010.pdf>, 15.03.2014.

Toprak, Metin. **Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz** , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, Yıl:7, Sayı:42, ss.854-889.

Turan, Zübeyir. "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", Niğde, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2011, ss.56-80.

Türk, İsmail. **Maliye Politikası**, Turhan Kitabevi, 21. Basım, Ağustos 2008.

Ural, Mert. "Finansal Krizler ve Türkiye", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, 2003, ss.11-28.

Ünal, Hüseyin Kaya. **Küresel Kriz ve Türkiye**, 2009, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090317164507.pdf, 24.02.2014.

Yay, Turan ve Gülsün Gürkan Yay. **Türkiye ve Meksika’da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması: 1980-2001**, <http://www.gulsunyay.com/portal/documents/files/meksikatsbd-gyay.pdf>, 12.03.2014.

Yay, Turan, Gülsün Gürkan Yay ve Ersan Yılmaz. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2001-47, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Yazıcıoğlu, Yaşar. **Yönetilemeyen Ekonomi**, Ataköy Basın Yayın, Ankara, 2002.

Yeldan, Erinç. **Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?**, <http://calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf>, 17.03.2014.

Yücel, Fatih ve Hüseyin Kalyoncu. "Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği", **Maliye Dergisi**, Cilt:1, Sayı:159, 2010, ss.53-69.

Yükseler, Zafer. **Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu**, 2009, www.tcmb.gov.tr, 26.01.2013.

Williamson, Mahar. **A Survey of Financial Liberalization**, Princeton University, International Finance Section, Princeton, New Jersey, 1998.